

BEFRIELSE FRÅN VÄRNPLIKTSTJÄNSTGÖRING

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014

National Library
of Sweden

Betänkande av 1983 års
värnpliktsutbildningskommitté

SOU_{1986:43}

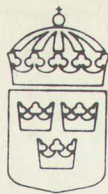
BEFRIELSE FRÅN VÄRNPLIKTSTJÄNSTGÖRING

Ref

Betänkande av 1983 års
värnpliktsutbildningskommitté

SOU_{1986:43}

Statens offentliga utredningar

1986:43

Försvarsdepartementet

Befrielse från värnpliktstjänstgöring

Betänkande av 1983 års värnpliktsutbildningskommitté
Stockholm 1986

Omslagsfoto Svante Palme

ISBN 91-38-09412-6

ISSN 0375-250X

Liber Tryck AB Stockholm 1986 620856

Till Statsrådet och chefen för försvarsdepartementet

Regeringen bemyndigade den 22 juni 1983 chefen för försvarsdepartementet att tillkalla en kommitté med sex ledamöter med uppdrag att se över värnpliktsutbildningen.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades samma dag som ledamöter i kommittén Roland Brännström, tillika ordförande, Margareta Hemmingsson, Hans Lindblad, Per Petersson, Nils T Svensson och Anders Svärd. Hans Lindblad entledigades under hösten 1984 från uppdraget och Lars Nicander förordnades att vara ledamot av kommittén.

Vissa övriga uppgifter om kommitténs ledamöter samt om kommitténs sakkunniga, experter och sekreterare redovisas i bilaga 1. Kommittén har arbetat under namnet 1983 års värnpliktsutbildningskommitté (VK-83).

Vi har i betänkandena "Värnplikten i framtiden" (SOU 1984:71) och "Värnplikten i samhället" (SOU 1985:36) redovisat våra överväganden av hur värnpliktsutbildningen bör bedrivas.

I enlighet med regeringens tilläggsdirektiv har vi därefter med betänkandet "Vapenfriutbildningen i framtiden" (SOU 1986:30) redovisat våra överväganden av hur utbildningen av vapenfria tjänstepliktiga bör utformas och dimensioneras.

Vi har därutöver publicerat tre rapporter kallade "Värnpliktiga tycker..." (Liber 1984), "Värnpliktiga tänker..." (Liber 1985) och "Vapenfria tycker..." (Liber 1986).

Med detta betänkande kallat "Befrielse från värnpliktstjänstgöring" (SOU 1986:43) redovisar vi våra överväganden av vilken ordning som bör gälla beträffande frikallelser m.m. och framlägger förslag till ändringar i den nuvarande ordningen.

I betänkandet är vi eniga om framlagda förslag. Vårt arbete är därmed avslutat.

Stockholm i juni 1986

Roland Brännström

Margareta Hemmingsson

Lars Nicander

Per Petersson

Nils T Svensson

Anders Svärd

/Christer Glaumann

/Björn Wakman

Innehåll

<i>Skrivelse till statsrådet och chefen för försvarsdepartementet</i>	3
<i>Sammanfattning</i>	9
<i>Författningsförslag</i>	11
1 <i>Uppdraget och arbetets bedrivande</i>	15
1.1 Direktiven	15
1.2 Arbetets bedrivande	15
1.3 Anmälan	16
2 <i>Gällande värnpliktslag och andra författningar</i>	17
2.1 Allmän värnplikt	17
2.2 Undantag från den allmänna värnplikten	17
3 <i>Systembeskrivning</i>	23
3.1 Historik	23
3.2 Värnpliktsverket	29
3.3 Inskrivningsförrättningarna	31
3.4 Frikallelse	34
3.5 Undantagande	35
3.6 Ledning och ansvar	36
4 <i>Några grunder för vårt arbete</i>	39
4.1 Betydelsen av allmän värnplikt; 1982 års försvarsbeslut	39
4.2 Vår grundsyn på värnplikten	43
4.3 Utbildningssystemet	44
4.4 Den militära uttagningen	44
4.5 Personalomsättningssystemet	48
4.6 Utbildning för uppgifter i krig	49
5 <i>Frikallelser och undantaganden m.m. vid inskrivningen</i>	51
5.1 De värnpliktiga	51
5.2 Nu tillämpad modell för den psykologisk-psykiatriska verksamheten vid bedömning av värnpliktiga	57
5.3 Utveckling inom inskrivningsverksamheten	61
5.4 Omprövning	62

6	<i>Avgångar efter inskrivningen</i>	62
6.1	Allmänt	63
6.2	Uppföljning av 1976 års inskrivna värnpliktiga	64
6.3	Handläggning av enskilda värnpliktsärenden efter inskrivningen	70
7	<i>Problem i nuvarande system</i>	79
7.1	Kritik mot systemet	79
7.2	Attityder till frikallelse	86
7.3	Överväganden	88
8	<i>Ett utvecklat personbedömningssystem</i>	91
8.1	Överväganden som grund för fortsatt arbete	91
8.2	Utgångspunkter för arbete med ett utvecklat system	98
8.3	Förslag till nytt system	103
8.4	Utbildningsbehov, kostnader m.m.	112
9	<i>Författningsändringar</i>	117
9.1	Metodval	117
9.2	Förslag till författningsändringar	119
9.3	Förslag till omedelbara ändringar i värnpliktsverkets föreskrifter	120
9.4	Våra tidigare förslag till ändringar i värnpliktslagen	121
9.5	Vissa särbestämmelser i värnpliktsförfattningarna	122
9.6	Förslag till översyn av värnpliktslagen	126
10	<i>Specialmotivering</i>	127
Bilaga 1	<i>1983 års värnpliktsutbildningskommittés ledamöter, sakkunniga, experter och sekretariat</i>	131
Bilaga 2	<i>Kommittédirektiv Dir 1983:51</i>	135
Bilaga 3	<i>Kommittédirektiv Dir 1984:15</i>	141
Bilaga 4	<i>Värnpliktslagen i gällande lydelse (1941:967)</i>	145

Everyone will now be mobilized, and all boys old enough to carry a spear will be sent to Addis Abeba.

Married men will take their wives to carry food and cook.

Those without wives will take any woman without a husband.

Women with small babies need not go.

The blind, those who cannot walk or for any reason cannot carry a spear are exempted.

Anyone found at home after receipt of this order will be hanged.

**HAILE SELASSIE
Emperor of Ethiopia**

(UPON INVASION BY ITALY 1935)

Sammanfattning

I värnpliktslagens första paragraf anges att

”Svensk man är värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller aderton år till och med det år under vilket han fyller fyrtiosju år”.

Värnpliktslagens tredje paragraf föreskriver dock att

”Den som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst skall frikallas från värnpliktens fullgörande”.

Från den allmänna värnplikten finns det alltså undantag. I värnpliktslagen och dess följdörfattningar anges att värnpliktig under olika förutsättningar kan bli frikallad, undantagen eller befriad. Han kan också få anstånd eller uppskov. Den värnpliktige kan också omfattas av regler som säger att han inte skall kallas in eller att han inte får kallas in. Därutöver finns ytterligare regler vars effekt för den enskilde värnpliktige ytterst är densamma — nämligen att han omfattas av ett undantag från den allmänna värnpliktens huvudregel att han är skyldig att fullgöra värnpliktstjänstgöring.

Den gällande värnpliktslagens ursprung är från 1901. Olika regler har sedan dess tillkommit eller ändrats. Det totala regelsystemet angående värnpliktsförhållanden fyller grundkrav på rättssäkerhet. Det är stabilt och klart för dem som regelbundet arbetar med det.

På ett regelverk, som har så stor betydelse för så många som värnpliktslagen och dess följdörfattningar, anser vi dock att man även skall kunna ställa det kravet att hela systemet skall vara så tydligt att det kan förstås och accepteras av de flesta.

Den gällande värnpliktslagen motsvarar inte det kravet. Kritik har riktats mot i första hand frikallelseparagrafen. Kritiken har främst gällt hur denna tolkas och hur systemen är uppbyggda för att bedöma frikallelseärenden som grundas på psykiska skäl. Att det i stort är ”rätt” individer som frikallas har inte ifrågasatts.

Vi har tagit del av författningarna, praxis och administrativa rutiner. Vi har inte funnit belägg för att berörda myndigheter skulle ha handlat felaktigt eller att systemet skulle ha missbrukats. Vi finner det emellertid olyckligt att detta regelsystem inte uppfyller kraven på tydlighet m.m. och att systemet därmed ger upphov till debatt och blir föremål för kritik.

Vi anser att denna situation huvudsakligen uppkommit på grund av att värnpliktslagens centrala paragrafer efter 40 år i nuvarande lydelse blivit

omoderna. Under tiden har en omfattande utveckling skett inom psykologin och psykiatrin. Inskrivningsverksamheten har under 1970-talet genomgått stora förändringar. Förutsättningarna för arbetet med enskilda värnpliktsärenden ute på utbildningsförbanden har förändrats avsevärt. Detta gäller både utbildningsförutsättningarna och resurserna för psyko-socialt arbete med enskilda.

Värnpliktsverkets praxis har på motsvarande sätt utvecklats i takt med den övriga samhällsutvecklingen. Därigenom har det blivit allt svårare att utan specialkunskaper inom området överblicka sambandet mellan lagtext och de följdförfattningar, administrativa regler m.m. som slutligt utgör praxis.

Vi har under tidigare faser av vårt arbete lagt fram ett antal förslag till förändringar i olika delar av värnpliktslagen och dess följdförfattningar. Vi föreslår nu att värnpliktslagen i sin helhet skall omarbetas och moderniseras. Vi föreslår att de nuvarande begreppen frikallelse, undantagande, befrielse, anstånd, uppskov m.m. på sikt skall samordnas i det enda begreppet *befrielse*. Beslut om befrielse skall kunna avse tills vidare, viss tid eller visst slag av tjänstgöring.

Att skriva om hela värnpliktslagen och dess följdförfattningar är ett tidskrävande arbete. Vi föreslår därför att arbetet skall ske i två steg. I ett första steg bör värnpliktslagens nuvarande tredje och fjärde paragrafer angående frikallelse och undantagande, så snart detta kan ske, ändras för att lösa de problem vi pekat på. Övriga ändringar bör göras i ett andra steg.

Med förslagen till omedelbar lagändring vill vi uppnå

att lagen moderniseras till att bättre motsvara en i sak riktig praxis,

att det skall bli administrativt möjligt att befria (frikalla) vissa värnpliktiga utan att dessa, genom användande av medicinsk diagnos, stämplas som psykiskt sjuka utan att vara det i vedertagen "civil" bemärkelse och

att skapa bättre förutsättningar för att tillämpa en helhetssyn på den värnpliktige och hans situation för att på så sätt förbättra möjligheterna att hjälpa dem som bedöms få eller fått problem med värnpliktstjänstgöringen.

För att betona vikten av att arbetet sker utifrån en helhetssyn på individen föreslår vi också att alla ändringar under pågående utbildning av en enskilds värnplikts- och tjänstgöringsförhållanden skall behandlas i förbandets granskningsnämnd.

Våra förslag innebär inte några ändringar av vilka som skall befrias (frikallas eller undantagas) och inte heller några ställningstaganden till hur många (eller hur stor andel) av de värnpliktiga som skall befrias.

Författningsförslag

Förslag till Lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)

Härigenom föreskrivs i fråga om värnpliktslagen (1941:967)¹

dels att 15 § skall upphöra att gälla,
dels att 2—5 samt 12, 19 och 29 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Yngling, som enligt 15 § inskrivits såsom underårig, är värnpliktig även innan han uppnått värnpliktsåldern.

Vid krig eller omedelbar krigsfara kvarstår värnplikten för den som inkallats till tjänstgöring, så länge behovet det kräver.

3 §

Den som är värnpliktig är skyldig att fullgöra värnpliktstjänstgöring. Värnpliktstjänstgöring utgörs av

- 1. grundutbildning,*
- 2. repetitionsutbildning,*
- 3. beredskapsövning och*
- 4. krigstjänstgöring.*

3 §²

4 §

Den som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst skall frikallas från värnpliktens fullgörande.

Regeringen må förordna, att de som sålunda frikallats skola underkastas läkarundersökning och psykologisk undersökning samt, om de därvid befinnas dugliga till krigstjänst, vara skyldiga fullgöra värnplikt.

Från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring skall den befrias som

1. på grund av sjukdom eller av någon annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att han inte kan fullgöra tjänstgöringen,

2. löper allvarlig risk att genom tjänstgöringen få en sådan nedsättning av prestationsförmågan som avses under 1,

¹ Lagen omtryckt 1969:378
Senaste lydelse av 15 §
1975:555.

² Senaste lydelse 1975:555.

Nuvarande lydelse

4 §³

Den som på grund av övergående sjukdom, försenad eller otillräcklig kroppsutveckling eller annan dylik anledning tillfälligt är oduglig till krigstjänst skall undantagas från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid.

Finnes vid inskrivning av värnpliktig, vilken ej kan anses oduglig till krigstjänst, skäl antaga, att hans förutsättningar för fullgörande av tjänstgöring kunna säkrare bedömas vid en senare tidpunkt, vare lag samma. Avgörande om sådan värnpliktigs krigsduglighet skall dock träffas senast det år den värnpliktige fyller tjuogoett år.

5 §⁴

Från värnpliktstjänstgöring må helt eller delvis befrias:

a) den som genom naturalisation upptages till svensk medborgare det kalenderår då han fyller tjugofem år eller senare;

b) den som styrker, att han i utlandet gjort militärtjänst;

c) den som på grund av långvarig vistelse utom riket ej fullgjort honom åliggande tjänstgöringsskyldighet och, då han återvänder till riket, uppnått en ålder av trettio år; samt

d) den som, utan att fall, varom ovan i denna paragraf sägs, är för handen visar synnerliga skäl för sådan befrielse.

Föreslagen lydelse

3. genom naturalisation upptas till svensk medborgare det kalenderår då han fyller 28 år eller senare.

4. styrker att han i utlandet genomgått militär utbildning som i huvudsak kan jämföras med grundutbildning enligt denna lag,

5. på grund av långvarig vistelse utomlands inte har fullgjort sin tjänstgöringsskyldighet och har fyllt 28 år då han återvänder till riket eller,

6. visar andra, synnerliga skäl för befrielse.

Befrielse får avse viss tid eller visst slag av tjänstgöring.

Beslut om befrielse får omprövas.

³ Senaste lydelse 1969:378.

⁴ Senaste lydelse 1975:555.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Under de villkor regeringen bestämmer må anstånd medgivnas med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. Regeringen meddelar bestämmelser om anstånd med annan värnpliktstjänstgöring.

5 §

Om det vid inskrivningen av en värnpliktig finns anledning att anta att hans förutsättningar att fullgöra värnpliktstjänstgöring kan bedömas avsevärt säkrare vid en senare tidpunkt, får den värnpliktige befrias från tjänstgöringsskyldighet för den tid som behövs. Den värnpliktiges förmåga att fullgöra tjänstgöring skall dock bestämmas senast under det år då han fyller 21 år.

12 §⁵

Det åligger inskrivningsnämnd att vid inskrivningsförrättning

besluta om frikallelse av värnpliktiga enligt 3 § första stycket och om undantagande från tjänstgöringsskyldighet enligt 4 §,

besluta om inskrivning av värnpliktiga som ej blivit frikallade enligt 3 § första stycket,

besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning enligt 6 §,

besluta om värnpliktigas tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 §.

Inskrivningsnämnden skall vid en inskrivningsförrättning

1. besluta om befrielse från värnpliktstjänstgöring enligt 4 § 1 och 2 samt 5 §,

2. besluta om inskrivning av värnpliktiga i övriga fall,

3. besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning enligt 6 §,

4. besluta om värnpliktigas tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 §.

19 §⁶

Värnpliktsverket eller myndighet som värnpliktsverket bestämmer handlägger ärende som avses i 12 §, om ärendet ej avgöres vid inskrivningsförrättning.

Ärenden om befrielse som inte avgöres vid inskrivningsförrättningen samt ärenden om anstånd skall avgöras av värnpliktsverket eller av den myndighet inom försvarsmakten som värnpliktsverket bestämmer.

⁵ Senaste lydelse 1976:307.

⁶ Senaste lydelse 1969:378.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*29 §⁷

Ärende om befrielse från värnpliktstjänstgöring enligt 5 § första stycket och om anstånd med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. prövas efter ansökan av den värnpliktige av chefen för värnpliktsverket eller, enligt hans bestämmande, av annan truppregistreringsmyndighet.

Talan mot beslut i ärende som avses i första stycket föres hos värnpliktsnämnden genom besvär som skola ha inkommit inom två veckor från den dag klaganden fick del av beslutet.

Lämnas ansökan om anstånd med att påbörja tjänstgöring utan bifall skall den värnpliktige inställa sig till tjänstgöring oaktat han för talan mot beslutet.

Mot värnpliktsnämndens beslut må talan icke föras.

Ärenden om befrielse från värnpliktstjänstgöring enligt 4 § 3–6 och om anstånd med tjänstgöring prövas efter ansökan av den värnpliktige.

Beslut i ärenden enligt 12 och 19 §§ får överklagas till värnpliktsnämnden inom två veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet.

Om en ansökan om befrielse eller anstånd har avslagits, skall den värnpliktige inställa sig till tjänstgöring även om beslutet överklagats.

Värnpliktsnämndens beslut får inte överklagas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1988.

I fråga om den som har frikallats eller undantagits från tjänstgöringskyldighet enligt äldre bestämmelser skall efter ikraftträdandet föreskrifterna om befrielse enligt 4 § första stycket 1 och 2 samt 5 § i den nya lydelsen tillämpas.

I fråga om den som har inskrivits som underårig före ikraftträdandet tillämpas äldre bestämmelser.

⁷ Senaste lydelse 1976:307.

1 Uppdraget och arbetets bedrivande

1.1 Direktiven

Regeringen beslöt 1983-06-22 att tillkalla en kommitté med uppdrag att utreda värnpliktsutbildningen. Kommittédirektiven återfinns som bilaga 2. Regeringen har därefter 1984-03-29 beslutat att utfärda tilläggsdirektiv till kommittén. Dessa återfinns som bilaga 3.

I direktiven angavs bland annat att

”I riksdagsmotionen 1982/83:1251 påstås att ett överskott av värnpliktiga minskas genom att värnpliktiga vid inskrivningen oriktigt stämplas som psykiskt sjuka.

Den medicinska prövning som sker vid inskrivning av värnpliktiga och som ligger till grund för beslut om tjänstbarhet som värnpliktig, innefattar även en bedömning av den värnpliktiges psykiska status. Vid behandlingen av motionen fann försvarsutskottet inte att prövningsförfarandet medvetet använts för att minska något överskott av värnpliktiga. Utskottet konstaterade dock att uppfattningarna om det nuvarande systemet avseende nämnda bedömning går starkt isär. Mot denna bakgrund och med hänsyn till den betydelse som de bedömningar som görs vid inskrivningen kan ha för enskilda värnpliktiga ansåg försvarsutskottet att regeringen bör låta utvärdera och se över den nuvarande ordningen för frikallelser och att uppgiften kunde anförtros t.ex. 1983 års värnpliktsutbildningskommitté. Riksdagen beslutade i enlighet med utskottets förslag (FöU 1983/84:5, rskr. 51).”

I direktiven angavs vidare att

”Kommittén bör med bibehållande av den innebörd som den allmänna värnplikten har givits i 1 och 3 §§ värnpliktslagen utreda vilken ordning som bör gälla betr. frikallelser och föreslå de ändringar som kan behövas i den nuvarande ordningen.”

1.2 Arbetets bedrivande

I direktiven angavs också att kommitténs överväganden och förslag i dessa frågor borde kunna redovisas efter det att kommittén i huvudsak har slutfört sitt arbete i övrigt, om så bedömdes lämpligt från arbetssynpunkt. Vi har gjort en sådan bedömning. Vårt egentliga arbete med detta uppdrag inleddes därför under senhösten 1985.

Arbetet har grundats på de värderingar och principiella ställningsta-

ganden som redovisats i våra tidigare betänkanden "Värnplikten i framtiden" (SOU 1984:71) och "Värnplikten i samhället" (SOU 1985:36). Vi har i dessa betänkanden bland annat betonat effektivitetsfrågorna i värnpliktsutbildningen. Mot denna bakgrund har vi valt att belysa frågorna om ordningen för frikallelse av värnpliktiga ur ett vidare perspektiv. Vårt syfte med detta är att bidra till en helhetssyn på den värnpliktige och hans situation under värnpliktstjänstgöring.

Vår arbetsplan har i stort omfattat

- studier av förutsättningar, vissa styrande krav och faktorer samt bakgrundsdata,
- allmänna överväganden angående värnplikten som allmän tjänsteplikt och undantag från utkrävande av denna plikt,
- överväganden av systemändringar,
- överväganden av principförslag till ändringar i värnpliktslagen och vissa andra författningar.

De berörda arbetstagarorganisationerna och Sveriges centrala värnpliktsråd har i en referensgrupp kontinuerligt följt och framfört synpunkter på vårt arbete.

1.3 Anmälan

Med detta betänkande redovisar vi våra överväganden och förslag angående vilken ordning som bör gälla beträffande frikallelse av värnpliktiga samt överväganden och förslag i vissa anknytande frågor angående värnpliktsförhållanden m.m. Vårt arbete är därmed avslutat.

2 Gällande värnpliktslag och andra författningar

2.1 Allmän värnplikt

Det svenska försvaret har sedan lång tid kunnat falla tillbaka på vad vi idag kallar allmän värnplikt. Skyldigheten för alla män att när fara hotade gripa till vapen för landets försvar fanns redan på 1200-talet inskriven i landskapslagarna. Formerna för att uppbåda krigsfolk har varierat. Ett gemensamt drag har dock varit att inskrivning och uttagning bara har gällt dem i vapenför ålder som varit lämpliga för krigstjänst.

Detta gäller även idag. Sålunda anges i nuvarande värnpliktslags (SFS 1941:967) första paragraf att

”Svensk man är värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller aderton år till och med det år under vilket han fyller fyrtiosju år.”

Värnplikten innebär bland annat att den enskilde uttas för utbildning och övning i syfte att ge honom de förutsättningar som under beredskap och i krig krävs för att aktivt delta i det väpnade försvaret av landet. Tjänstgöringsskyldigheten omfattar alltså utbildning, uppgifter för upprätthållande av beredskap samt krigsuppgifter.

Värnpliktslagen återfinns i sin helhet som bilaga 4.

2.2 Undantag från den allmänna värnplikten

I stark sammanfattning kan man uttrycka det så att värnplikten enligt huvudregeln är absolut. De två undantagsfallen som anges i lagens tredje och fjärde paragrafer, och som redovisas i de följande avsnitten, kan sägas redovisa samhällets hänsynstagande till dem på vilka ett utkrävande av plikten skulle medföra orimliga påfrestningar.

2.2.1 Frikallelse

Avsteg från tjänstgöringsskyldigheten har sedan länge funnits intagen i pliktlagen om värnplikt. I den nu gällande lagen stadgas i tredje paragrafen att

”Den som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst skall frikallas från värnpliktens fullgörande.”

I förarbetena till värnpliktslagen kommenteras inte frikallelsebegreppet närmare — kanske för att det av hävd har varit mer eller mindre självklart vad som har avsetts. Man får därför nöja sig med att tolka formuleringarna i själva lagtexten.

Ordalydelsen har således getts den tolkningen att frikallelse kan komma ifråga enbart av rent medicinska skäl som inte är tillfälliga, och att skälen skall vara sådana att den värnpliktige inte har förmåga att fullgöra någon tjänstgöring i krig.

Som ansvarig fackmyndighet utfärdar försvarets sjukvårdsstyrelse tillämpningsföreskrifter för den medicinska prövning som i konsekvens med vad som sagts ovan för närvarande alltid föregår ett beslut om frikallelse.

Resultatet av ett beslut om frikallelse vid inskrivningsförrättningen blir att den frikallade inte blir föremål för inskrivning och att han därför inte heller ges någon uttagning för värnpliktsutbildning. Därigenom bortfaller också skyldigheten för den värnpliktige att underkasta sig den fredstida värnpliktsutbildningen och den värtjänst sådan utbildning syftar till.

Tredje paragrafen innehåller dock en särregel som säger att

”Regeringen må förordna, att de som sålunda frikallats skola underkastas läkarundersökning och psykologisk undersökning samt, om de därvid befinnas dugliga till krigstjänst, vara skyldiga fullgöra värnplikt.”

2.2.2 Undantagande

De fall, då hindret för fullgörande av värnplikt inte är bestående, finns reglerade i värnpliktslagens fjärde paragraf som anger att

”Den som på grund av övergående sjukdom, försenad eller otillräcklig kroppsutveckling eller annan dylik anledning tillfälligt är oduglig till krigstjänst skall undantagas från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid.”

2.2.3 Befrielse

Värnplikten är alltså enligt huvudregeln och med redovisade undantag absolut. Ytterligare undantag finns emellertid. Värnpliktslagens femte paragraf anger att

”Från värnpliktstjänstgöring må helt eller delvis befrias:

- a) den som genom naturalisation upptages till svensk medborgare det kalenderår då han fyller tjugofem år eller senare;
- b) den som styrker, att han i utlandet gjort militärtjänst;

c) den som på grund av långvarig vistelse utom riket ej fullgjort honom åliggande tjänstgöringsskyldighet och, då han återvänder till riket, uppnått en ålder av trettio år; samt

d) den som, utan att fall, varom ovan i denna paragraf sägs, är för handen, visar synnerliga skäl för sådan befrielse.”

Dessa i värnpliktslagens femte paragraf upptagna undantagen — de som kan befrias — omfattar således inte en befrielse från värnplikten som sådan utan endast från värnpliktstjänstgöring. Möjligheterna att enligt paragrafens tre första moment helt eller delvis befria värnpliktig från värnpliktstjänstgöring kan sägas vara ett uttryck för en viss hänsyn till individen men också för ett beaktande av effektivitetsaspekten i utbildningen.

Synnerliga skäl för befrielse enligt femte paragrafens sista moment har i tidigare lagstiftning exemplifierats närmare. Befrielse från värnpliktens fullgörande under fredstid har således enligt tidigare lagar bland annat kunnat medges den som hade försörjningsansvar mot hustru, barn eller andra nära anhöriga som för sitt uppehälle väsentligen var beroende av hans arbete.

2.2.4 Vapenfri tjänst

I detta sammanhang bör även erinras om att i stället för värnpliktstjänstgöring äger värnpliktig enligt en särskild lag (SFS 1966:413) erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i verksamhet som är betydelsefull för samhället under beredskap och krig.

2.2.5 Anstånd m.m.

I värnpliktslagens femte paragraf anges vidare att

”Under de villkor regeringen bestämmer må anstånd medgivas med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. Regeringen meddelar bestämmelser om anstånd med annan värnpliktstjänstgöring.”

De värnpliktigas tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. avser grundutbildning och repetitionsutbildning. ”Annan värnpliktstjänstgöring” åsyftar i första hand regeringens rätt att, då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver, inkalla värnpliktiga till det antal som finnes behövt.

Reglerna om anstånd återfinns i den så kallade tjänstgöringskungörelsen (SFS 1969:380) och innebär att

”Anstånd med tjänstgöring skall beviljas värnpliktig som är tjänsteman eller sakkunnig i internationell organisation och på grund av bestämmelse i internationellt avtal, till vilket Sverige anslutit sig, är eller bör vara befriad från nationell tjänsteplikt (20 §).”

Denna regel är alltså tvingande (anstånd skall beviljas) och omfattar främst personal i Förenta Nationerna och dess organisationer. Ytterligare en anståndsregel är tvingande och anger att

”Anstånd med att påbörja tjänstgöring skall beviljas värnpliktig som

a) är anställd som sjöman enligt sjömanslagen (SFS 1973:282) på svenskt handelsfartyg i när- eller fjärrfart,

b) är elev vid sjömansskola eller sjöbefälsskola eller gör sannolikt att han under tiden för tjänstgöringen kommer att söka inträde i sådan skola,

c) tillhör samebefolkningen och ej kan avvaras i rörelse där han arbetar som renskötare (21 §).”

Reglerna om anstånd enligt denna paragraf kan i första hand sägas vara avsedda att skydda vissa näringsgrenar men har också inslag av effektivitetsaspekter.

Ytterligare en regel om anstånd syftar direkt till hänsynstagande till den enskildes förhållanden och anger att

”Anstånd med att påbörja eller att fullgöra påbörjad tjänstgöring kan beviljas värnpliktig som visar att tjänstgöringen skulle medföra avsevärt avbräck i påbörjade studier eller vålla väsentlig olägenhet i hans arbete eller bereda honom eller nära anhörig till honom väsentliga svårigheter (22 §).”

Paragrafen anger alltså att anstånd kan beviljas värnpliktig. Detta förutsätter att hans skäl för anstånd prövas av myndigheterna.

Tjänstgöringskungörelsen innehåller också regler som, utan att värnpliktsförhållandet rubbas, utgör hinder för att den värnpliktige kallas in till tjänstgöring:

”Ledamot av riksdagen får ej inkallas till tjänstgöring som kan hindra honom från att utöva sitt uppdrag (20 §).”

Utöver de tidigare redovisade reglerna avseende anstånd för sjömän och samer finns ytterligare särregler. För sådana värnpliktiga medges anstånd till det år den värnpliktige fyller 28 år. Om han inte påbörjat grundutbildning före detta år och begär fortsatt anstånd eller befrielse från tjänstgöring, skall värnpliktsverket besluta om han överhuvudtaget vidare skall kallas in för värnpliktsutbildning.

2.2.6 Ytterligare undantag

I värnpliktslagen 46 § anges ytterligare undantag från tjänstgöringsskyldigheterna enligt värnpliktslagens huvudregler enligt följande:

”Regeringen eller myndighet som regeringen utser får besluta att värnpliktig tills vidare eller för viss tid icke skall åläggas tjänstgöring enligt denna lag, om den värnpliktige

1. vägrar eller underlåter att fullgöra vad som åligger honom eller olovligen avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället och det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen,

2. hos myndighet som regeringen bestämmer förklarar att han icke kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring och det med hänsyn till hans anslutning till religiöst samfund kan antagas att han icke kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst (1978:525)".

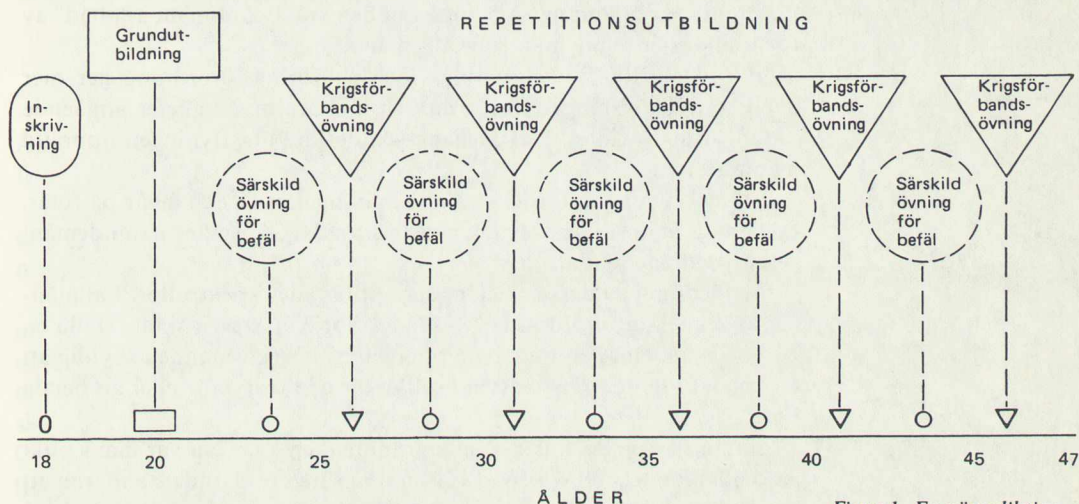
I uppskovskungörelsen (SFS 1973:939) anges att "Statsråd och ledamot av riksdagen är undantagna från skyldighet att tjänstgöra vid försvarsmakten under beredskapstillstånd och krig."

"Uppskov meddelas för värnpliktiga och vid försvarsmakten fast anställda som skall fullgöra arbetsuppgifter vid verk vars verksamhet är så nödvändig för totalförsvaret att verksamheten måste upprätthållas under beredskapstillstånd eller krig."

Härutöver finns regler angående dem som har laga förfall för att inte inställa sig till tjänstgöring såsom häktade, intagna i kriminalvårdsanstalt, sjömän och sjuka m.fl.

3 Systembeskrivning

En värnpliktigs tjänstgöringsskyldighet omfattar nu för tiden i fred inskrivning, grundutbildning och ett antal repetitionsutbildningstillfällena. Tjänstgöringsskyldigheten kan systemmässigt beskrivas enligt figur 1.

Figur 1. En värnpliktigs tjänstgöringsskyldighet i fred.

Hur detta system har vuxit fram redovisas i följande avsnitt.

3.1 Historik

Att på olika sätt ta ut och samtidigt "sortera" soldater har en lång tradition i Sverige. I detta avsnitt ges en kortfattad historik.

Det svenska försvaret har sedan lång tid kunnat falla tillbaka på vad vi i dag kallar allmän värnplikt. Tillämpningen har varierat under olika tidsskeden och har kombinerats med andra sätt att "anskaffa krigsfolk".

I landskapslagarna, upptecknade på 1200-talet, finns skyldigheten inskriven att gripa till vapen när fara hotade, när vårdkasar tändes och budkavlen sändes runt. Denna skyldighet, som kallades landvärn, gällde alla män, fria som livegna.

Den fria mannen var dessutom skyldig att följa konungen på krigsöretag utanför landets gränser — härnad.

Mantal

Uttagning efter mantal utgjorde uppbådsformerna för landvärn och härnad.

Erik XIV var den förste som gav utskrivningarna en fastare form. Vid utskrivningen skulle särskilt undersökas att uttagning ej gjordes av enda manshjälpen hos änkor eller sådana som ej själva kunde sköta sitt hemman. Unga "besuttna" bönder fick uttas endast om det inte fanns annat dugligt manskap. Ogifta karlar uttogs före gifta. Bönderna skyddades mot uttagning genom flera olika särbestämmelser. Slutligen fritogs "vanföre och bräcklige" samt alla under 20 och över 40 år. Självskrivna var däremot inhysesmän och de som inte erlade skatt för jord; kringvandrande hantverkare som kunde avvaras av allmogen och som inte var hemmansägare; verks- och månadstjänare som inte tagit årstjänst, dvs. varaktig anställning, samt "överflödiga legodrängar" hos prästerskapet på landet och borgarna i städerna. Dock gällde att dessa regler inte var tillämpliga om högsta nöden krävde "allmänt uppbåd" av var tredje eller femte man eller av "man af huset".

Gustav II Adolfs utskrivnings- och rullföringsförordning ger mer detaljerade anvisningar för civila och militära myndigheter angående sättet för utskrivning. Prästerskapet skulle före utskrivningen upprätta mantalslängder.

Vid utskrivningen fördelades alla män mellan 15 och 69 år på rotar. Undantag utgjorde frälsemän, präster, fogdar, länsmän, nämndemän, ryttare och knektbefäl.

Med ledning av dessa rotelängder upprättades knektrullor. I allmänhet togs knektar ur åldrarna 18—40 år. Varje utskrivne skulle ställa en borgensman. Om den utskrivne rymde blev borgensmannen skyldig att antingen fullgöra krigstjänsten i stället för den förrymde eller att betala böter.

Alltjämt levde dock den gamla grundtanken kvar om var mans plikt att delta i landets försvar. Vid 1624 års riksdag förklarade ständerna att "alla rikets innebyggare, så många, som hemma sitta, i städerna och på landet, skola låta sig mönstra, skriva i rotar och förskaffa sig efter ämnet värjor och byssor; och ingen vare fri, eho han ock är. Begärandes derhos ödmjukeligen, att H.K.M. ville förordna uti landskapen och häraderne öfverstar och förmän, som dem, när omtränger, uppjuda och anföra dit, som rikets värn kräfver. Och lofva vi i det fallet, att hålla oss vederredo uti alla landsändar och städer att utgå, antingen alle eller så många, som K.M. låter utfordra af hvar landsända i sender och försörja oss i så måtto med kost efter vårt ämne (vår förmåga), till dess andre utfordras och oss aflösa".

Gårdetal

Under 1600-talet kompletterades också utskrivningen med en helt ny organisation — indelningsverket — som innebar att inom varje socken sammanfördes gårdarna till ett antal rotar. Varje rote anställde en soldat, upplät ett torp som bostad för honom och hans familj samt jord att bruka

för försörjningen. Under den tid soldaten var kallad till övning eller fullgjorde krigstjänst svarade roten för soldatfamiljens försörjning genom att hjälpa till med torpets skötsel. I gengäld skulle gårdarna i roten vara fria från utskrivning av soldater bland gårdarnas manfolk.

Indelningsverket utvecklades och fick sin definitiva form genom Karl XI. Systemet medförde bland annat att rekryteringen, som tidigare huvudsakligen grundats på mantal, nu definitivt lades om till gårdetal. Det anslöt sig alltså direkt till det svenska bondesamhället. Det var en lösning som tillgodosåg rikets behov av försvarskraft utan att göra detta helt beroende av mera kostsamma, värvade trupper.

Någon reservpersonal för de indelta regementena fanns dock inte. Utskrivning måste tillgripas för att komplettera de indelta och värvade styrkorna. Så skedde bland annat för de många och långvariga krigen under Karl XII:s regeringstid.

I 1719 års kungaförsäkran och regeringsform intogs en försäkran från konungen att för utskrivning inhämta rådets och ständernas bifall.

Allmänna beväringen

År 1812 stadfäste riksdagen allmän värnplikt som grund för landets försvarsordning och beslutade om inrättande av en nationalbeväring.

Det nya i förhållande till tidigare utskrivningar var att det nu fastställdes en bestämd ålder för mönstring, lika för alla. Skyldigheten inträdde med fyllda tjugo år och fortfor till fyllda tjugofem år.

Från skyldigheten att delta i beväringsskapet fick inga andra undantas än de som redan var i krigstjänst, de som genom lyten eller sjuklighet var oförmögna till krigstjänst, de som tjänat vid det då upplösta landvärnets — om de ej själva ville kvarstå som beväringsskap — samt lotsar, postförare, postiljoner och "Kronans, Stadens och av Oss erkände Allmänna Inrättnings nuvarande ordinarie Ämbets- och tjänstemän". I övrigt beslutade Konungen i varje särskilt fall, dock skulle ingen befrielse beviljas den utskrivningsskyldige som ägde förmögenhet att "annan i sitt ställe lega".

Beväringsskapet utskrevs vid årliga mönstringar. Till grund för mönsterrullorna låg namnlistor som upprättats av mantals- och skatte-skrivningsmyndigheterna, med underlag från prästernas husförhörslängder. Bevis om "oförmögenhet" till krigstjänst skulle det ankomma på den enskilde att anskaffa. Sådant bevis skulle under edlig förpliktelse utfärdas av Medicine Doktor eller Chirurgie Magister.

Frågan om att utveckla den allmänna värnplikten och att samtidigt bibehålla indelningsverket medförde att riksdagen 1873 av regeringen begärde ett härordningsförslag grundat enbart på allmän värnplikt och med villkor att indelningsverket och med detta förenade grundskatter avskaffades. En sådan reform kom bara att kunna genomföras stegvis och först 1885 antogs en värnpliktslag, som trädde i kraft 1887.

Reformen innebar bland annat att varje svensk man var värnpliktig från och med det år under vilket han fyllde 21 år till och med det under vilket han fyllde 32 år. De första sex åren av värnpliktstiden tillhörde den

värnpliktige vad som kallades beväringen och de sista sex åren landstörmen. Den senare kunde inkallas endast vid krig och då uteslutande för försvar av hemorten, begränsad till eget och närmast angränsande inskrivningsområde.

Det år den värnpliktige fyllde 21 år skulle han inställa sig till inskrivningsförrättning. Begreppet "inskrivning" ersatte "utskrivning". Inskrivningsväsendet fick en fastare organisation än tidigare och tillfördes uppgifter i fråga om de värnpliktigas redovisning.

Landet delades in i inskrivningsområden med en inskrivningsnämnd för varje område som prövade och beslutade i inskrivningsfrågor. Över inskrivningsnämnds beslut kunde besvär anföras hos inskrivningsrevisionen som stod under landshövdingens ordförandeskap. Förutom besvärssärenden hade revisionen att besluta om tilldelningen till rytteriet, artilleriet, ingenjörtrupperna och trängen. Värnpliktiga som var inskrivna på sjömanshus eller anställda inom lots- och fyrväsendet eller vid livräddningsanstalterna tillfördes flottan. Över inskrivningsrevisionens beslut kunde besvär ej anföras.

Noggranna beräkningar av de årliga utbildningskontingenternas storlek och möjlig styrka vid mobilisering gjordes. Frikallelser beräknades erfarenhetsmässigt och om dessa sades:

"Redan vidmakthållandet af den verkligt krigstjenstdugliga delen af hären fordrar under nittonde århundradets krigföring stora ansträngningar, i följd af den ovana vid fältlivet, som är oskiljaktig från nutidens efter ringa förberedelser mobiliserade värnpliktshärrar, och det kan ej annat än betecknas som ett fel att ytterligare öka dessa svårigheter genom att i härens led insätta folk, som man vet icke förmår uthärda fältlivets besvärligheter och som därför måste verka förlamande på hela krigets gång."

Det anförda utdraget antyder problem som fortlöpande är förenade med den allmänna värnplikten. De framträder mindre eller mera accentuerade under olika tidsskeden och måste vid varje tillfälle behandlas så att man försöker "ena ett samvetsgrant aktgifvande på det borgerliga livets fordringar med ett lika omsorgsfullt iakttagande af det militäriskt rigtiga". Därför måste också värnplikten och inom denna bland annat inskrivningsförfarandet, hållas aktuell och anpassad till utvecklingen inom samhället.

Allmän värnplikt

Den slutliga övergången till allmän värnplikt och upphävande av indelningsverket skedde i och med att 1901 års värnpliktslag antogs. Värnpliktstiden sträckte sig från det år vederbörande fyllde 21 år till och med det under vilket han fyllde 40 år. Förstnämnda år var han skyldig att inställa sig till inskrivningsförrättning.

Övergången från en försvarsordning på indelningsverkets grund till ett värnpliktsförsvar medförde att utbildningstiden för den värnpliktige måste utökas betydligt. Detta gällde såväl det första utbildningstillfället — det som nu kallas grundutbildning — som repetitionsutbildningen.

Frikallad blev enligt 1901 års lag den som på grund av lyte, stadigva-

rande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak var "till tjänst i rikets försvar oförmögen".

Värnpliktig som dömts förlustig medborgerligt förtroende för alltid fick ej tillhöra hären eller flottan.

Uppskov med inskrivning (och därmed med påföljande inkallelse) beviljades för ett år i taget, dels på grund av övergående sjukdom, men dels också på grund av försörjningsskäl, exempelvis "ende arbetsföre sonen, sonsonen eller dottersonen till arbetslös eller vanför fader, farfader, morfader eller till enka eller ogift kvinna" om de för sitt uppehälle var väsentligt beroende av den värnpliktiges arbete. Kvarstod uppskovsanledningen det år vederbörande fyllde 24 år skulle han frikallas.

För flottan tillkom ett särskilt marint inskrivningsväsende, där landets 30 sjömanshus fördelades på fem sjörullföringsområden. Detta sammanhänge bland annat med att flottan, som tidigare endast haft värvad personal, nu även tillfördes värnpliktiga.

Inskrivningen skedde på ett flertal platser och i tillfälligt anskaffade lokaler. Prövningen av den enskilde bestod huvudsakligen av en enkel kroppsundersökning samt notering av personliga uppgifter. Beslut fattades liksom tidigare av en särskild inskrivningsnämnd biträdd av en läkare.

1914 års härordning medförde en avsevärd förlängning av de värnpliktigas utbildningstid. Värnpliktsåldern ändrades. Ytterligare former för repetitionsutbildningen tillkom. Efter första världskrigets slut avkortades utbildningstiden.

Genom 1925 års härordning reducerades antalet truppförband. Flygvapnet tillkom som självständig försvarsgren. Vidare infördes så kallad "kategoriklyvning". Detta innebar i princip att ett antal värnpliktiga i varje årsklass befriades från värnpliktens fullgörande i fred utan att skäl för frikallelse förelåg.

I 1936 års härordning fastställdes, att den värnpliktige inom ramen för den utökade värnpliktstiden 20—45 år skulle tillhöra beväringen de 15 första åren och därefter landstormen i 11 år.

Den bestämmelse som enligt 1901 års värnpliktslag medförde att någon kunde uteslutas från att fullgöra värnplikt hade uppmjukats i 1914 års lag. Den utgick helt 1936.

Genom riksdagsbeslut har sedermera värnpliktstiden ändrats vid ett par tillfällen. Nu gällande lag är från 1941 och innebär att värnplikt inträder det år vederbörande fyller 18 år och upphör med utgången av det år han fyller 47 år.

Under 1900-talet har utbildningstiden ändrats vid ett flertal tillfällen. Antalet dagar har varierat både mellan de olika försvarsgrenarna och mellan olika befattningar (utbildningslinjer). De som uttagits till befäl har som regel haft längre tid att fullgöra än övriga. För specialister, såsom läkare, tandläkare, teknisk personal och flera andra yrkesgrupper har utbildningstiden under vissa tider fördelats på olika år och anknutits till den civila yrkesutbildningen.

Underlaget för de värnpliktigas fördelning vid inskrivningsförrätningarna och sedermera vid inskrivningsrevisionen utgjordes av årligen i kommandoväg utfärdade bestämmelser för den uttagning och tilldel-

ning av värnpliktiga till truppslag och tjänster m.m. som skulle äga rum inom varje inskrivningsområde.

I och med att inskrivningsnämnd och inskrivningsrevision slutfört sitt arbete, återställdes samtliga handlingar till rullföringsbefälhavarna. Dessa var därefter ansvariga för att handlingarna hölls aktuella, främst i fråga om adresser och viss civil utbildning. Inkallelseorder till utbildning i fredstid utfärdades genom rullföringsbefälhavares försorg.

Inkallelse till krigstjänstgöring skedde medelst offentlig kungörelse och avsåg samtliga värnpliktiga eller värnpliktiga tillhörande särskilt angivna årsklasser. Krigsplacering (fördelning på krigsförband) av de värnpliktiga gjordes genom förbandschefs försorg först efter det att de som tillhörde mobiliserade årsklasser inställt sig till tjänstgöring. Fördelningen skedde i regel med ledning av anteckningar i de värnpliktigas inskrivningsböcker om tidigare utbildning och användbarhet. Systemets olägenheter framstod tydligt i samband med 1939 års beredskapsinkallelser.

Reviderad inskrivning och personalredovisning

De skärpta beredskapskrav som uppstod till följd av andra världskrigets "blixtanfall" — Polen 1939, Norge och Danmark 1940 — aktualiserade en övergång till ändrad organisation och ändrat förfarande för inskrivning och personalredovisning. Principbeslut om ändring fattades av 1940 års lagtima riksdag.

Den organisation för inskrivning och personalredovisning som nu utvecklades innebar att inskrivningsväsendet blev gemensamt för hela försvarsmakten. Antalet inskrivningsområden blev 21.

Den länsvisa inskrivningsrevisionen ersattes med en för hela riket gemensam besvärinstans — inskrivningsrådet — mot vars beslut talan ej fick föras.

Personalredovisningen överfördes helt till truppförbanden (örlogsstationerna). Sådana som av särskilda skäl inte kunde ifrågakomma för krigsplacering — befriade, vapenfria etc. — redovisades dock vid inskrivningsexpeditionerna. Dit var också förlagd den översiktliga redovisningen av samtliga värnpliktiga som var bosatta inom inskrivningsområdet — lokalregistrering. Denna bildade underlag för samarbetet med folkbokföringen. Vid ändring av bostadsort, dödsfall m.m. informerades således inskrivningsexpeditionen, som därefter med ledning av lokalregistrets uppgifter vidarebefordrade informationen till berört förband — truppregistreringsmyndighet.

Såsom en för försvarsgrenarna gemensam myndighet för ledning och övervakning av inskrivningsväsendet och personalredovisningen inrättades från och med den 1 januari 1942 centrala värnpliktsbyrån. Byrån ställdes under chefen för armén, men skulle enligt sin instruktion jämväl biträda överbefälhavaren, chefen för marinen och chefen för flygvapnet.

Prövningen av de inskrivningsskyldiga genomfördes av inskrivningsnämnderna vid besiktningsssammanträden. De preliminära uttagningarna granskades av nämnden mot fastlagda uttagningsbehov. Nämndens beslut jämte besvärshänvisning meddelades därefter den enskilde.

Översyn av inskrivningsförfarandet

Uppdelningen i ett flertal avgränsade inskrivningsområden hindrade en rationell fördelning av personalen och splittrade naturliga rekryteringsområden för krigsförbanden. Sistnämnda förhållande rådde även inom personalredovisningen, där den förbandsvisa uppdelningen framtvängde täta ingripanden från högre myndigheters sida för att jämna ut brister och överskott. Systemet medgav inte heller erforderlig överblick för långsiktig personalplanering i fred, samordning av personalplaneringen inom totalförsvaret och ledning av personaltjänsten i krig. En övergång till större enheter, såväl för inskrivning som för redovisning, var motiverad, varför arméchefen i slutet av 1963 föreslog att en översyn skulle göras av inskrivnings- och personalredovisningssystemen.

Detta förutsatte enligt arméchefen att moderna tekniska hjälpmedel utnyttjades för registreringsarbetet. Slutligen pekade arméchefen på de erfarenheter som gjorts inom marinen, där flottans personalredovisning redan under 1950-talet centraliserats till ett truppregister inom marin-staben och där kustartilleriet stod i begrepp att på likartat men tekniskt mera utvecklat sätt samla redovisningen till ett truppregister.

Överbefälhavaren tillstyrkte arméchefens förslag.

Med stöd av Kungl Maj:ts bemyndigande tillkallade chefen för försvarsdepartementet våren 1964 en särskild utredningsman. Utredningen skulle i allt väsentligt följa det ingivna förslaget. Resultatet av utredningens arbete redovisades i ett betänkande 1966. Beslut om nytt system för inskrivning och personalredovisning fattades av 1968 års riksdag, i vissa författningsfrågor även av 1969 års riksdag. Övergången till den nya organisationen och det system vi idag har genomfördes efterhand under åren 1968 – 1970.

3.2 Värnpliktsverket

Genom riksdagsbeslut våren 1968 inrättades värnpliktsverket.

Beslutet innebar att inskrivnings- och truppregistreringsverksamheten ställdes under ledning av en direkt under regeringen lydande verksamhet med ett huvudkontor och ett antal regionala kontor — värnpliktskontor jämte inskrivningscentraler.

Organisationen har sedermera setts över och modifierats. Riksdagen fattade våren 1976 beslut om en komplettering av organisationen att successivt införas från och med budgetåret 1976/77. Övergången till den ändrade organisationen avslutades 1981 då verkets nuvarande organisation fastställdes.

Värnpliktsverket är alltså central förvaltningsmyndighet för inskrivning och personalredovisning inom försvarsmakten. Verksamheten indelas i fyra så kallade "internprogram" — personalplanering, inskrivning, personalredovisning och gemensamma stödfunktioner.

Personalplaneringen omfattar bland annat långsiktig planering för att täcka behovet av personal i försvarets krigsförband. Planeringen lämnar underlag för de värnpliktigas fördelning i samband med inskrivning.

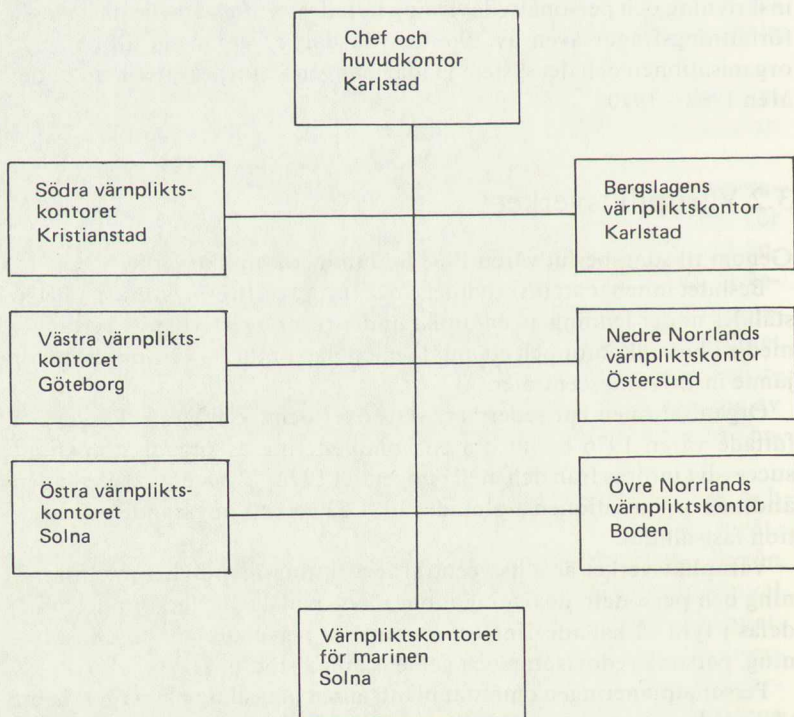
Värnpliktsverket kallar för närvarande årligen drygt 50.000 18-åringar till inskrivningsprövning. Huvudsyftet med inskrivningen är att efter prövning och bedömning av de värnpliktiga ta ut dessa för utbildning till olika befattningar inom krigsorganisationen så att denna får en så god personell standard som möjligt — eller enklare uttryckt "att få rätt man på rätt plats". Härei ingår också att fatta nödvändiga beslut om frikallelse.

Huvudsyftet med personalredovisningen är att placera de färdigutbildade värnpliktiga inom krigsorganisationens förband så att dessa blir fulltaliga och kan mobilisera inom angivna tidsgränser samt att redovisa personalen såväl i fred som i krig. I detta ingår att registrera försvarsmaktens personal och att fördela värnpliktiga till andra delar av totalförsvaret. Till redovisningen hör även inkallelse såväl till utbildning i fred som till tjänstgöring under beredskap och i krig. Dit hör även olika slag av värnpliktsärenden såsom anstånd med fredstida tjänstgöring, uppskov med tjänstgöring i krig m.m.

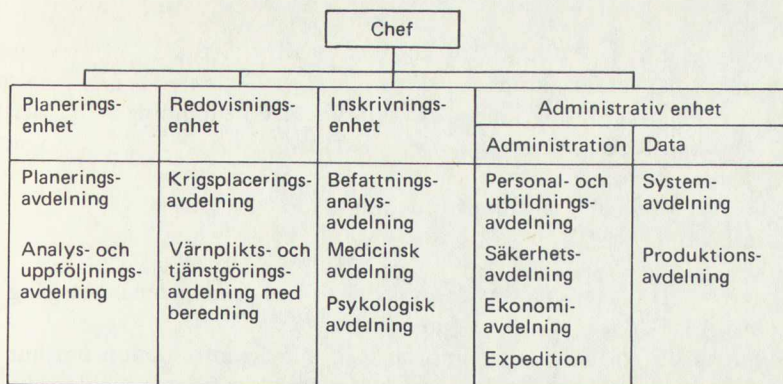
Gemensamma stödfunktioner är ett sammanfattande begrepp för administration och databehandling.

Värnpliktsverket är organiserat med ett huvudkontor i Karlstad och sju värnpliktskontor — ett inom varje militärområde och ett värnpliktskontor för marinen. Vid det sistnämnda bedrivs inte någon inskrivningsverksamhet.

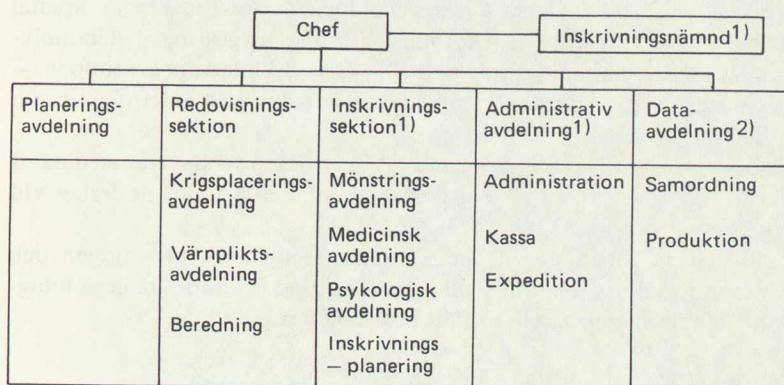
Organisationen framgår av organisationsschemata i figurerna 2, 3 och 4.

Figur 2. Värnpliktsverkets organisation i stort.

Figur 3. Huvudkontorets organisation i stort.

Figur 4. Värnpliktskontorens organisation i stort.

1) Finns ej vid värnpliktskontoret för marinen

2) Finns ej vid Bergslagens värnpliktskontor och värnpliktskontoret för marinen

3.3 Inskrivningsförrättningarna

En inskrivningsförrättning omfattar prövning och urval.

Grunden för dagens system för beslut avseende en värnpliktigs tjänstbarhet är inskrivningsprövningen. Ändamålet med denna är att med avseende på den militära tjänstbarheten

- undersöka, testa och registrera den prövandes hälsa samt psykiska och fysiska kapacitet,
- registrera den prövandes skol- och yrkesutbildning samt särskilda färdigheter och önskemål av betydelse för uttagningen,
- i förekommande fall utreda och bedöma särskilda psykiska, sociala och andra omständigheter av betydelse för uttagningen.

Resultaten från prövningarna utgör grunder för ett urval.

Delsystemen består av cirka 50 datorstödda rutiner och omfattar följande moment

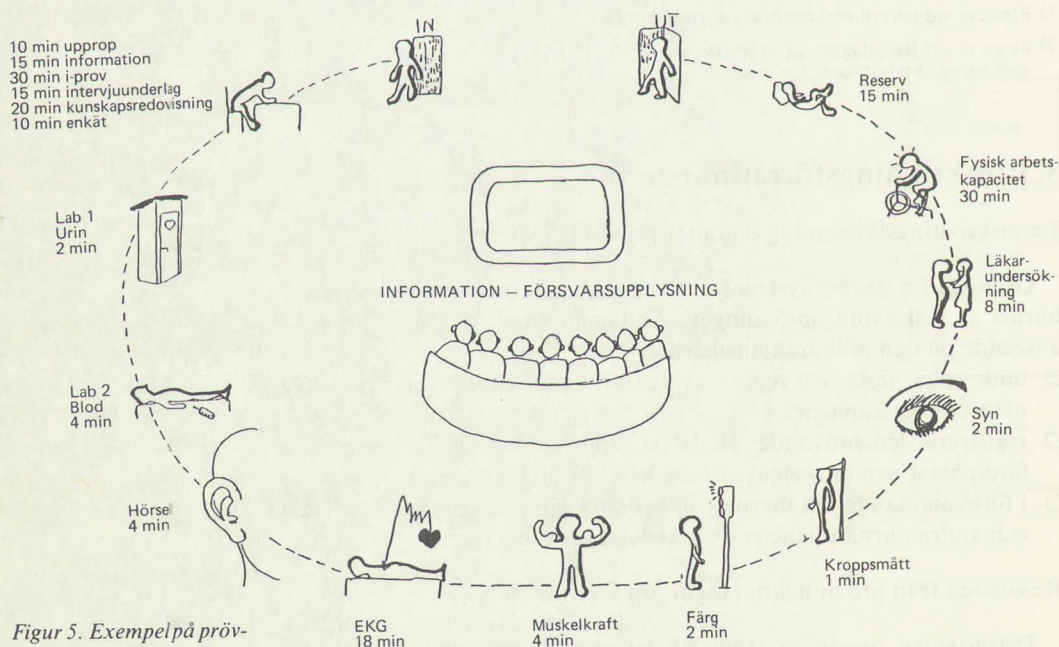
- upprop
- information
- medicinsk undersökning
- psykologiska skriftliga prov och intervju med bedömningar
- kunskapsredovisning
- social utredning
- registrering och kontroll av provningsdata
- uttagning.

Inskrivningen tar två dagar i anspråk och följer i princip den arbetsgång som anges i de schematiska figurerna 5 och 6.

Första dagen inleds efter upprop med allmän information om hur prövningen går till. Därefter genomförs fyra skriftliga psykologiska grupptest som kallas Instruktioner, Synonymer, Pappersvikning och Teknisk förståelse. Dessa avses mäta logisk-induktiv, verbal, spatial respektive teoretisk-teknisk förmåga. Resultaten ges ingen detaljtolkning utan det sammanfattade måttet — den så kallade provgruppen — svarar mot syftet att mäta den intellektuella kapaciteten definierad som allmänbegåvning.

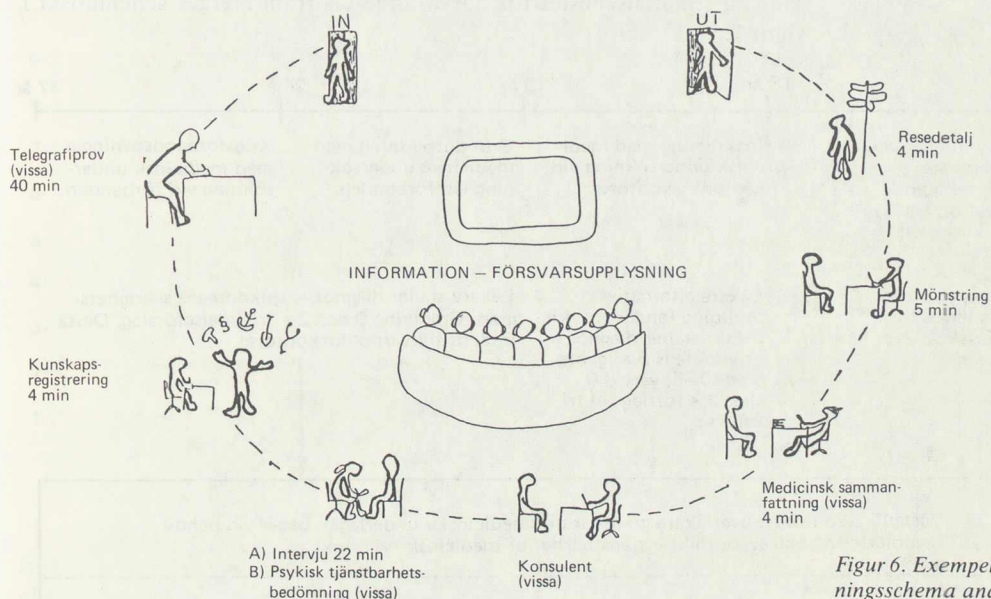
Genomfört prov rättas av en dator, vilken också producerar en datautskrift för varje prövad. Denna lista utgör bland annat underlag vid psykologintervjun.

Resten av första dagen ägnas åt den medicinska prövningen och hälsoundersökningen som skall ligga till grund för andra dagens uttagning. Under natten sammanställs testresultaten.

Figur 5. Exempelpå provningsschema första dagen.

Under den andra dagen genomförs bland annat psykologintervjuer, eventuella omprövningar samt avslutande läkarbesök. Därefter sammanvägs alla resultat och bedömningar. Den prövande får reda på sina testresultat. Efter dialog med mönstringsförrättaren får den prövande sin preliminära uttagning.

Figur 6. Exempel på provningsschema andra dagen.

Under pågående provning lämnas information till de prövande angående olika förhållanden som har med provningen att göra, men också angående den framtida tjänstgöringen, såsom bland annat angående

- ekonomiska och sociala förhållanden under grundutbildningen,
- försvarsupplysning och information om hur uttagningen går till,
- vapenfri tjänst,
- vilka grundutbildningsförband som är aktuella,
- möjligheten att överklaga den uttagning man fått.

En värnpliktig kan överklaga uttagningsbeslutet. Detta skall ske till inskrivningsnämnden. Denna är sammansatt av en militär ordförande (inskrivningschefen) och civila representanter från landsting och kommun. Inskrivningsnämndens beslut kan överklagas till värnpliktsnämnden.

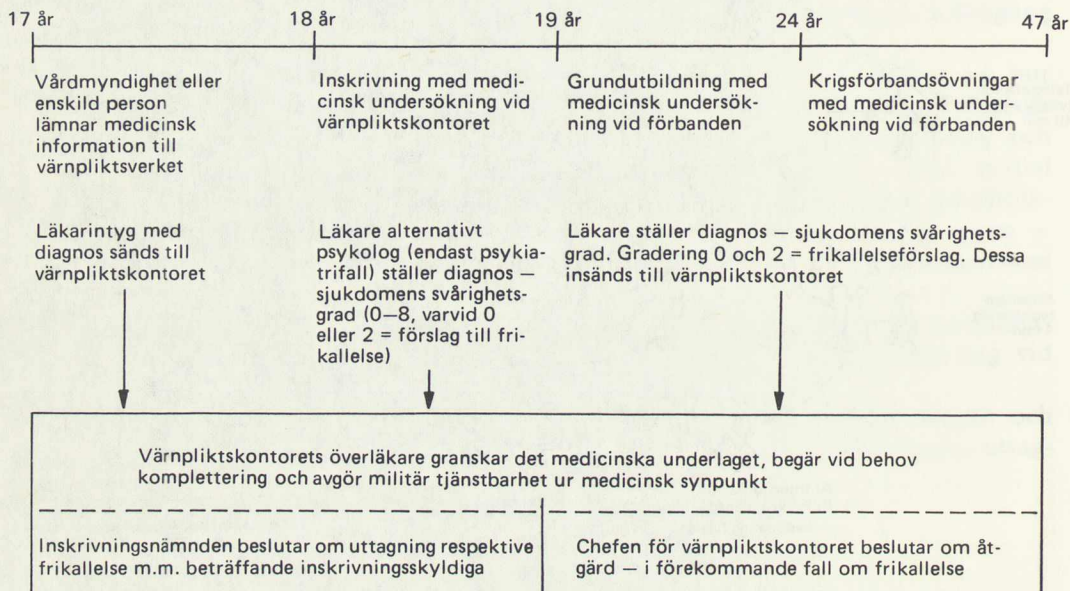
Vid inskrivningen blir den värnpliktige normalt uttagen till en befattning och blir senare inkallad till grundutbildning för denna befattning. Om han vid inskrivningen inte bedöms tjänstbar kan han bli frikallad eller undantagen. Ändring i en enskilds värnpliktsförhållanden kan i princip ske när som helst under värnpliktstiden efter det att den värnpliktige genomgått inskrivningen.

3.4 Frikallelse

Frågor om frikallelse aktualiseras naturligen oftast

- vid inskrivningen,
- omedelbart före eller under grundutbildningen,
- omedelbart före eller under repetitionsutbildningen.

Hur ett frikallelsebeslut för närvarande tas fram återges schematiskt i figur 7.

Figur 7. Framtagning av frikallelsebeslut.

Utvecklingen av antalet frikallade vid inskrivning framgår i stort av figur 8. Utvecklingen av antalet frikallade kommenteras ytterligare i kapitlen 5 och 6.

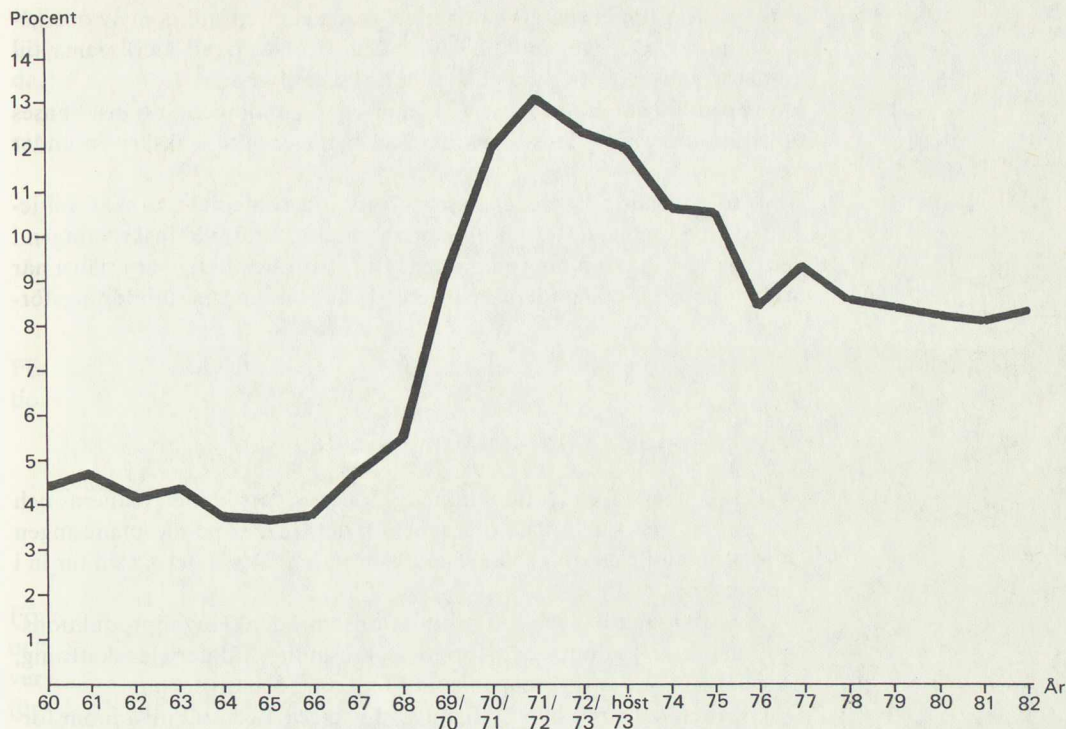
Beslut om frikallelse av värnpliktiga i samband med inskrivningen fattas i efterhand av inskrivningsnämnden vid det värnpliktskontor där den värnpliktiga är registrerad.

Beslut om frikallelse av värnpliktiga efter slutlig uttagning fattas av chef för värnpliktskontor.

Om den värnpliktiga är i tjänst insänder chef för utbildningsredovisande myndighet (regemente/flygflottilj eller motsvarande) underlag för beslutet med hänvisning till läkarhandlingar m.m. till värnpliktskontoret. Beslutet om frikallelse fattas i dessa fall av chefen för respektive värnpliktskontor.

Av samtliga frikallelser som normalt sker ur en åldersklass är det erfarenhetsmässigt så att cirka åtta procent av de värnpliktiga frikallas i samband med inskrivningen. Ytterligare cirka tre procent av de värnpliktiga frikallas under grundutbildningen. I samband med krigsförbandsövningar frikallas ett ytterligare antal värnpliktiga.

Frikallelserna vid inskrivningen sker i huvudsak efter förslag från

Figur 8. Frikallelser
1960 — 1982.

inskrivningsöverläkaren som grundats på den enskildes resultat vid inskrivningsprövningen. Frikallelseförslag av psykiska skäl har i de flesta fall föregåtts av psykologutredning.

Frikallelse under pågående grundutbildning initieras oftast av förbandsläkaren eller konsulenten. Efter specialistutredning av psykiatriker eller psykolog prövas ofta fallet i granskningsnämnd innan det går till värnpliktskontorschef för beslut.

Vid krigsförbandsövning, då det av tidsskäl oftast är omöjligt att göra någon specialistutredning, undantas den värnpliktige under ett antal månader, under det att förslaget om frikallelse hinner utredas av värnpliktskontoret.

Frikallelse utan personlig inställelse kan också ske då värnpliktig som ej är i tjänst tar initiativ till medicinsk prövning av tjänstbarheten.

Ett vanligt exempel på detta är i anslutning till repetitionsutbildningen. När den värnpliktige får inkallelseordern till utbildning blir frågan aktuell för honom. Han skaffar då och sänder in ett läkarintyg till värnpliktskontoret samtidigt som han "ansöker om" eller "begär" att få bli frikallad.

3.5 Undantagande

Undantagande från tjänstgöringsskyldighet innebär att den värnpliktige inte är inkallelsebar till tjänstgöring under begränsad tid — högst ett år i taget.

Beslutet grundas på att han har en skada eller en sjukdom av övergående natur. Den värnpliktige förutsätts i första hand återkomma till motsvarande befattning då han åter är inkallelsebar.

Värnpliktig som ådragit sig skadan eller sjukdomen "i tjänst" anses fortfarande vara i tjänst även om han behöver vara sjukskriven under lång tid.

Undantagande är således en sorts "anstånd av medicinska skäl" initierat av myndigheten. Beslut om undantagande fattas vid inskrivningen i efterhand av inskrivningsnämnden. Om den värnpliktige är i tjänst när fråga om undantagande aktualiseras fattas beslutet på utbildningsförbandet.

3.6 Ledning och ansvar

Verksamheten i fred (produktionen) inom försvarsmakten planeras och genomförs för särskilda program. För den övergripande planeringen bildas huvudprogram och avvägningsprogram. Dessa delas i sin tur in i delprogram.

Produktionen hänförs till produktionsområden. Huvudproduktionsområdena är Ledning och förbandsverksamhet, Materielanskaffning, Anskaffning av anläggningar samt Forskning och utveckling.

Överbefälhavaren och övriga myndigheter på central nivå inom försvarsmakten har programansvar, vilket bland annat innebär att de skall lämna underlag för statsmakternas beslut om inriktningen av produktionen inom programmet.

Försvarsmaktens myndigheter genomför produktionen inom de i den så kallade verksamhetsförordningen (SFS 1983:276) angivna verksamhetsfälten.

Vissa centrala myndigheter har också så kallade fackuppgifter. Fackuppgifterna innebär att inom ett visst sakområde lämna expertmässigt underlag för produktionen.

I fackuppgiften ingår särskilt att

1. vara förtrogen med utvecklingen inom sakområdet,
2. följa förhållandena inom sakområdet vid myndigheterna,
3. lämna förslag om verksamhetens inriktning, särskilt i samband med den operativa verksamheten och planeringen på lång sikt samt i arbetet med att ta fram underlag för anslagsframställningar, uppdrag och årsredovisningar,
4. i övrigt stödja myndigheterna i syfte att göra verksamheten effektivare, särskilt i fråga om utvecklingen och införandet av arbetsmetoder inom sakområdet,
5. i samråd med berörda programansvariga myndigheter meddela föreskrifter för produktionen inom sakområdet,
6. efter hörande av överbefälhavaren och berörd försvarsgrenschef kontrollera produktionsförhållandena inom sakområdet vid myndigheterna inom försvarsmakten.

Våra överväganden berör direkt eller indirekt flera olika myndigheter. I det följande redovisas några av de centrala myndigheter som berörs och dessas huvuduppgifter.

Värnpliktsverket har produktionsansvar inom huvudproduktionsområdet Ledning och förbandsverksamhet. Detta omfattar bland annat

- inskrivning av personal enligt värnpliktslagen (1941:967) och därmed sammanhängande prövning och bedömning av inskrivnings-skyldiga,
- uttallning, fördelning och inkallelse av värnpliktiga,
- personalredovisningen inom försvarsmakten.

Försvarets sjukvårdsstyrelses produktionsansvar inom huvudproduktionsområdet Ledning och förbandsverksamhet omfattar bland annat

- planeringsfrågor inom försvarsmaktens sjukvård i krig,
- frågor om arbetsmiljön från medicinsk synpunkt,
- inriktning av försvarsmedicinskt forsknings- och utvecklingsarbete,
- utbildning i sjukvårdsstabsjänst.

Försvarets sjukvårdsstyrelse är fackmyndighet inom sakområdet Hälsa och sjukvård. Sjukvårdsstyrelsen skall också enligt särskilda regler i verksamhetsförordningen ha tillsyn över hälso- och sjukvården inom försvarsmakten.

Försvarets forskningsanstalt är enligt sin instruktion (SFS 1983:910) en central myndighet med huvuduppgift att bedriva forskning för totalförsvaret. Anstalten har programansvar för delprogrammet Gemensam försvarsforskning och skall genomföra produktion inom följande verksamhetsfält

- forskning för totalförsvarsändamål, främst inom de naturvetenskapliga, tekniskt-vetenskapliga, samhällsvetenskapliga, medicinska och beteendevetenskapliga forskningsgrenarna i den mån sådan forskning inte ankommer på andra myndigheter,
- främjande av utveckling och samordning av den operationsanalytiska verksamheten inom totalförsvaret och tillhandahållande av expertis för denna verksamhet,
- främjande av tillämpad psykologisk verksamhet hos myndigheter inom försvarsdepartementets verksamhetsområde.

Inom anstaltens huvudavdelning 5, Mänsklig prestation och funktion, bedrivs forskning och utredningar för att belysa och förbättra människans villkor i totalförsvaret samt hennes prestation och funktion särskilt avseende samspelet mellan människa och olika miljöer, mellan människa och maskin samt inom och mellan grupper ävensom för att ge underlag för utbildning och träning i dessa sammanhang. En av uppgifterna för institutionen för beteendevetenskap är främjande av tillämpad psykologisk verksamhet inom totalförsvaret.

Överbefälhavaren får enligt verksamhetsförordningen meddela övriga myndigheter inom försvarsmakten vissa föreskrifter. Sådana föreskrifter får dock inte avse frågor vid värnpliktsverket om bedömning,

uttagning, fördelning av enskilda värnpliktiga eller frågor om befrielse från eller anstånd med värnpliktstjänstgöring.

Överbefälhavaren har utfärdat kungörelser med föreskrifter för försvarsmaktens personal respektive om personalvården inom försvarsmakten (FFS 1983:32 och 45). I dessa regleras bland annat socialtjänsten och andra former för omsorgen om personalen.

4 Några grunder för vårt arbete

4.1 Betydelsen av allmän värnplikt; 1982 års försvarsbeslut

Sveriges säkerhetspolitik syftar till att bevara landets oberoende. Vårt säkerhetspolitiska mål är därför att i alla lägen och i former som vi själva väljer bygga en nationell handlingsfrihet för att inom våra gränser bevara och utveckla vårt samhälle i politiskt, ekonomiskt, socialt, kulturellt och varje annat hänseende efter våra egna värderingar samt i samband därmed utåt verka för internationell avspänning och en fredlig utveckling.

Sveriges alliansfria politik stödd på ett starkt totalförsvar utgör en viktig del av det nordiska säkerhetspolitiska mönstret.

Vi använder begreppet totalförsvar som en sammanfattning av alla de åtgärder som är nödvändiga för att förbereda landets försvar mot yttre hot och ställa om samhället till kris- och krigsförhållanden. I sådana situationer omfattar totalförsvaret strängt taget hela det omställda samhället.

Totalförsvaret måste därför vara så uppbyggt och organiserat att det är en hela folkets angelägenhet. Av största betydelse är att varje medborgare allt efter sin förmåga bereds tillfälle att bidra till landets försvar. Detta tillgodoses bäst om vårt totalförsvar bygger på pliktjänstgöring såsom den allmänna värnplikten, civiltjänstgöringen och andra former för tjänstgöringsskyldighet.

I händelse av krig i Europa kan Sverige ha intresse framför allt som genomgångsområde till lands, till sjöss eller i luften. Den balans som råder mellan de båda militära blocken leder till att den styrka en angripare kan vara beredd att använda mot oss begränsas av att huvuddelen av resurserna måste avdelas mot det andra blocket. Det är därmed möjligt för oss att upprätthålla ett verkningsfullt försvar.

Den militära styrkeutvecklingen i omvärlden innebär att angrepp kan sättas in med kortare varsel än vad som tidigare har bedömts möjligt. Därmed ställs ökade krav på vår beredskap och förmåga att snabbt öka vår styrka.

Det militära försvaret skall vara så utformat och övat att det i sina huvuddelar är stridsdugligt omedelbart efter en snabbt genomförd mobilisering. I särskilt utsatta delar av landet måste utbildningen redan i fred anpassas till beredskapskravet.

I ett krigs inledningsskede måste striden kunna tas upp med fredsorganisationens resurser så att mobiliseringen kan genomföras. Det militära försvaret och övriga totalförsvargrenar måste kunna slutföra sin krigsorganisering under pågående stridshandlingar mot svenskt territorium.

Med 1982 års försvarsbeslut fastställdes målsättningen för totalförsvaret enligt följande:

1. Totalförsvaret är en hela svenska folkets angelägenhet och skall bygga på medborgarnas personliga insatser, som för vapenföra manliga medborgare grundas på allmän värnplikt. Det skall ge uttryck för vår vilja att bevara landets frihet.
2. Totalförsvaret skall vara så förberett för kriget att det verkar fredsbevarande. Det skall därför ha sådan styrka, sammansättning och beredskap att ett angrepp mot Sverige fordrar så stora resurser och uppoffringar samt tar så lång tid att de fördelar som står att vinna med angreppet rimligen inte kan bedömas värda insatserna.

Totalförsvaret skall snabbt kunna höja beredskapen och utveckla full styrka.

Totalförsvaret skall vara så utformat att det kan motstå skilda angreppsformer och verka i olika militärpolitiska lägen.

Totalförsvaret skall vara så utformat att resurser kan avdelas för svenskt deltagande i Förenta Nationernas verksamhet i syfte att upprätthålla eller återställa fred och säkerhet.

3. Under fredstid och under krig mellan främmande makter varunder Sverige är neutralt skall försvarsmakten avvisa kränkningar av vårt territorium. Civilförsvaret jämte andra berörda grenar av totalförsvaret skall vidta åtgärder för att skydda befolkningen mot skadeverkningar på grund av krig i vår omvärld. Det ekonomiska försvaret skall bidra till att trygga vår försörjning om vårt land blir hänvisat till egna försörjningsresurser på grund av i vår omvärld inträffade konflikter.
4. Om Sverige utsätts för angrepp skall försvarsmakten möta detta och i det längsta förhindra att angriparen får fast fot på svensk mark. I varje del av landet skall bjudas segt motstånd, om så erfordras även i form av det fria kriget. Civilförsvaret skall skydda befolkning och egendom mot skador av fientliga anfall samt rädda överlevande vid sådana anfall.

Folkförsörjningen i vidaste bemärkelse skall tryggas genom det ekonomiska försvaret. En fast försvarsvilja skall vidmakthållas och varje försök att undergräva vår motståndanda och tilltron till vår förmåga att motstå angreppet skall motverkas genom psykologiskt försvar. Sjukvård, socialvård, polisväsende, kommunikationer samt annan samhällelig verksamhet skall anpassas med hänsyn till inriktningen av de samlade försvarsansträngningarna.

5. Totalförsvarets olika delar skall samverka och understödja varandra i syfte att nå största möjliga försvareffekt.

1978 års försvarskommitté var enig om att den allmänna värnplikten har stor betydelse som grund för det militära försvarets uppbyggnad. Det var kommitténs bestämda uppfattning att denna grund alltjämt bör stå kvar samtidigt som det är viktigt att det råder balans mellan organisations storlek samt materielens och personalens kvalitet.

1982 års försvarsbeslut innebar också att det årliga behovet av handräkningsvärnpliktiga minskades från 4.700 till 3.500. Dessa kommer att krigsplaceras dels i de bevakningsenheter som skall svara för de bevakningsuppgifter som förts över från civilförsvaret, dels i underhållsförband och depåer. Kommittén underströk att här aktuella värnpliktiga skall ges en sådan utbildning vid sidan av sina arbetsuppgifter i fredsorganisationen att de kan utnyttjas i krigsorganisationen. Begreppet handräkningsvärnpliktig utgick och ersattes med bevaknings- eller depåvärnpliktiga. Alla värnpliktiga skulle därmed dels tillgodose minimikravet på fälduglighet, dels utbildas mot krigsplacering.

1978 års försvarskommitté ansåg att systemet för inskrivning av värnpliktiga fungerar väl men konstaterade att det emellertid är nödvändigt att kontinuerligt se över systemet med hänsyn till nya forskningsrön, erfarenheter från verksamheten och de förändrade krav som utvecklingen av krigsorganisationen medför. Föredragande statsrådet anförde i propositionen 1981/82:102 bland annat följande:

”Vårt militära försvar skall snabbt kunna skapa en tillräcklig styrka och uthållighet för att avhålla de krigförande parterna från att utnyttja svenskt territorium som genomgångsområde eller framskjuten försvarsposition. — — —

Vårt lands storlek och militärgeografiska läge kräver att vi kan organisera ett stort antal förband för försvar av hela landet. Landets begränsade befolkningstillgångar måste därför utnyttjas i sin helhet i olika former inom totalförsvaret, varvid det militära försvaret grundas på allmän värnplikt. Den är en nödvändig grund för att tillgodose försvarsmaktens behov av personal och möjliggör en värdefull växelverkan mellan civil och militär verksamhet. För försvarets trovärdighet utåt och därmed för dess fredsbevarande förmåga har den allmänna värnplikten en avgörande betydelse.

Den allmänna värnplikten måste också vara trovärdig inåt. De värnpliktiga och den fast anställda personalen liksom befolkningen i sin helhet måste vara övertygade om att våra krigsförband har en sådan utbildning och utrustning att de kan lösa sina uppgifter i krig. — — —

Grunden för det militära försvarets beredskapssystem bör enligt min mening alltjämt vara en snabb och säker mobilisering. Mobilisering skall kunna genomföras under pågående strid. Risker för ett överraskande angrepp medför att stridsdugliga förband i ökad omfattning snabbt måste kunna organiseras inom fredsorganisationens ram och innan mobilisering har beordrats. Dessa förband skall kunna fördröja en angripare samt skydda vår mobilisering och utgångsgruppering. — — —

Nu gällande system för utbildning av värnpliktiga går tillbaka på beslut av 1966 års riksdag (prop. 1966:106, 2LU 48, rskr 271). De värnpliktigas utbildning omfattar enligt värnpliktlagen (1941:967, omtryckt 1969:378, ändrad senast 1981:416) grundutbildning och repetitionsut-

bildning. Till följd av att olika befattningar kräver olika utbildningstid är de värnpliktigas utbildning differentierad inom och mellan försvarsgrenarna. De värnpliktiga indelas efter utbildningsbehovet i olika kategorier. Värnpliktiga som har uttagits för grundutbildning till befattningar för meniga fördelas på någon av kategorierna G, F och E eller placeras i handräckningstjänst. Befälsuttagna värnpliktiga utbildas till grupp-, plutons- eller kompanibefäl. 1972 års riksmöte (prop. 1972:75, FöU 17, rskr 231) beslöt att på försök förkorta de grundutbildningstider som gällde enligt det år 1966 införda utbildningssystemet. Försöken innebär att grundutbildningstiden för plutonsbefälsuttagna inom armén har förkortats från 15 till 13,5 månader för vissa värnpliktiga vid pansar-, ingenjör- och signaltrupperna och från 15 till 12 månader för övriga plutonsbefälsuttagna.

Riksdagen beslöt vid 1976 års riksmöte (prop. 1975/76:199, FöU 38, rskr 374) att de värnpliktiga, som var avsedda att krigsplaceras som plutonchefer inom armén, utan eget medgivande skulle kunna tas ut till 15 månaders kompanibefälsutbildning. Den främsta orsaken till detta var att rekryteringen av värnpliktigt befäl med plutonchefskompetens hade försämrats inom armén och att vakanser hade uppkommit i krigsorganisationen. — — —

Försvarskommittén föreslår i sitt slutbetänkande att det nogå bör prövas vilket som är det reella minimibehovet av värnpliktiga i handräckningstjänst. Dessa värnpliktiga bör enligt kommittén vid sidan av sina arbetsuppgifter i fredsorganisationen ges sådan utbildning att de i ökad utsträckning kan utnyttjas i krigsorganisationen, bl.a. i de bevakningsenheter som skall svara för de från civilförsvaret överförda bevakningsuppgifterna. Försvarskommittén föreslår i sitt slutbetänkande vidare att begreppet handräckningsvärnpliktiga ersätts av begreppet värnpliktiga i bevaknings- eller depåtjänst. — — —

Försvarskommittén har funnit att vårt nuvarande system för inskrivning av värnpliktiga fungerar väl. Kommittén konstaterar emellertid, mot bakgrund av den redovisning av inskrivningssystemet som överbefälhavaren har lämnat, att det är angeläget att minska de totala avgångarna under grundutbildningen. Detta kan ske genom en mer djupgående prövning av de värnpliktiga vid inskrivningen och en förbättring av det medicinska underlaget. Därutöver bör övervägas att före inkallelsen ånyo pröva de värnpliktiga som skall påbörja sin tjänstgöring tre år eller senare efter inskrivning och som på förfrågan anser att deras medicinska status har försämrats. Kommittén konstaterar att detta kräver ökade resurser vid värnpliktsverket.

Det är enligt min mening angeläget att ytterligare åtgärder vidtas för att minska avgångarna under grundutbildningen. Värnpliktsverket har i samband med programplaneringen haft i uppdrag att påbörja ett arbete som syftar till att minska avgångarna. Detta arbete bör fortsätta. Frågan om förnyad prövning av värnpliktiga som påbörjar sin grundutbildning tre år efter inskrivning studeras f.n. inom värnpliktsverket. När underlag föreligger för eventuella förändringar torde det få ankomma på regeringen att fatta beslut. Behovet av ökade resurser för värnpliktsverket får prövas i samband med det årliga budgetarbetet.”

4.2 Vår grundsyn på värnplikten

Vi redovisade i vårt första betänkande "Värnplikten i framtiden" (SOU 1984:71) vissa grunder ur 1982 års försvarsbeslut. Vi redovisade också vår grundsyn på värnplikten. De viktigaste dragen i denna var följande:

Den allmänna värnplikten skapar ett försvar med en stark folklig förankring. Genom alla mäns medverkan i försvarsorganisationen skapas allmänhetens insyn i denna, och därmed den självkritiska granskning av organisationen, som bidrar till fortsatt utveckling och anpassning till de i vårt samhälle allmänt rådande värderingarna. Samtidigt bidrar den med de kunskaper om försvarets uppgifter i samhället som är nödvändiga för en allmän förståelse för och uppslutning bakom säkerhetspolitiken och vår vilja att försvara vårt samhälle.

Ett alternativ till allmän värnplikt, ett mer eller mindre rent yrkesförsvar, innebär risker för att försvarsorganisationen isolerar sig från samhället i övrigt. Detta kan leda till att normer och värderingar, som utvecklas i en sådan organisation, kan komma att stå i motsats till det samhälle försvaret skall tjäna. Utvecklingen i vissa länder ger exempel på de risker som är förenade härmed.

Den allmänna värnplikten i den utformning den givits i vårt land innebär en skyldighet för de värnpliktiga att genomgå grundutbildning som skall leda fram till lämplighet för krigsplacering i en befattning inom ett visst förband eller typ av förband.

Värnplikten i vårt land innebär således att varje svensk man efter förmåga skall genomgå sådan värnpliktsutbildning att han ges förutsättningar att delta i det väpnade försvaret av vårt land. Värnplikten är allmän eftersom den primärt avser alla män.⁴ Detta bestämmer också grundutbildningsvolymens genomsnittliga storlek.

Under 1990-talet minskar de tillkommande åldersklasserna. Samtidigt passerar de under 1960-talet utbildade stora åldersklasserna 47-årsgränsen.

Principiellt är det önskvärt att full överensstämmelse kontinuerligt råder mellan krigsorganisationens omfattning (inklusive personalreserver) och struktur respektive tillgången på utbildade värnpliktiga. Av praktiska skäl begränsas dock dessa möjligheter.

Krigsorganisationens struktur måste kontinuerligt förändras med hänsyn till den militärstrategiska och tekniska utvecklingen. Det är därför inte ens teoretiskt möjligt att inrikta utbildningen av de värnpliktiga på ett sådant sätt, att det under de cirka 25 år de disponeras för krigsplacering råder fullständig överensstämmelse mellan krigsorganisationens behov av befattningar och de värnpliktigas utbildning för olika befattningar.

Den resurs som den allmänna värnplikten utgör kan behöva användas för olika ändamål för ett totalt sett rationellt utnyttjande av värnkraften, dels att tidvisa "överskott" av utbildade värnpliktiga inte kan tas till intäkt för att inte samtliga krigsdugliga värnpliktiga i varje åldersklass skall ges fullständig grundutbildning. Just genom att samtliga värnpliktiga ges militär grundutbildning skapas möjlighet till ett flexibelt utnyttjande av de personella resurserna inom hela totalförsvaret.

Slutligen underströk vi i detta tidigare betänkande att grundutbildningen naturligtvis i största möjliga utsträckning bör inriktas efter behov av långsiktig beredskap i krigsorganisationen, men att det samtidigt är legitimt att värnkraften används för att uppfylla andra krav på beredskap hos försvarsmakten.

4.3 Utbildningssystemet

Värnpliktsutbildningen utgörs av grund- och repetitionsutbildning. Utbildningen skall leda till att de värnpliktiga skall kunna lösa uppgifter inom ramen för försvarsmaktens krigsorganisation. Grundutbildningen ger underlaget för krigsplacering och repetitionsutbildningen syftar till att behålla förmågan till omedelbar insats. Utbildningssystemets principiella uppbyggnad illustreras av figur 9.

Krigsorganisationen är mångfasetterad. Kraven på de olika befattningarna i krigsorganisationen och den värnpliktiges förutsättningar att motsvara dessa samt hans egna önskemål utgör basen för urvalet till den "utbildningslinje" hans fredstjänstgöring kommer att följa.

Grundutbildningen inleds i regel med allmänmilitär utbildning och följs därefter av befattningsutbildning och en grundläggande utbildning i förband. Utbildningstiden varierar. För befälsuttagna och vissa specialister är sålunda grundutbildningen mer omfattande och därmed också mer tidskrävande än för övriga värnpliktiga.

Repetitionsutbildningen utgörs av krigsförbandsövningar, särskilda övningar och mobiliseringsövningar. Tid för krigsförbandsövning och för särskild övning kan användas för särskild så kallad fackövning.

Under krigsförbandsövningar tjänstgör de värnpliktiga i sina befattningar. Även under repetitionsutbildningen är tjänstgöringstiden för befälen något längre än för övriga. Värnpliktigt befäl, men också meniga i särskilt kvalificerade befattningar, kan åläggas fullgöra så kallade särskilda övningar för befäl. Mobiliseringsövningar berör de värnpliktiga vilka tilldelats uppgifter som avser vår förmåga att snabbt genomföra en mobilisering av våra krigsförband.

Om krigsberedskapen så påfordrar kan de värnpliktiga i den ordning regeringen bestämmer åläggas fullgöra en eller flera beredskapsövningar.

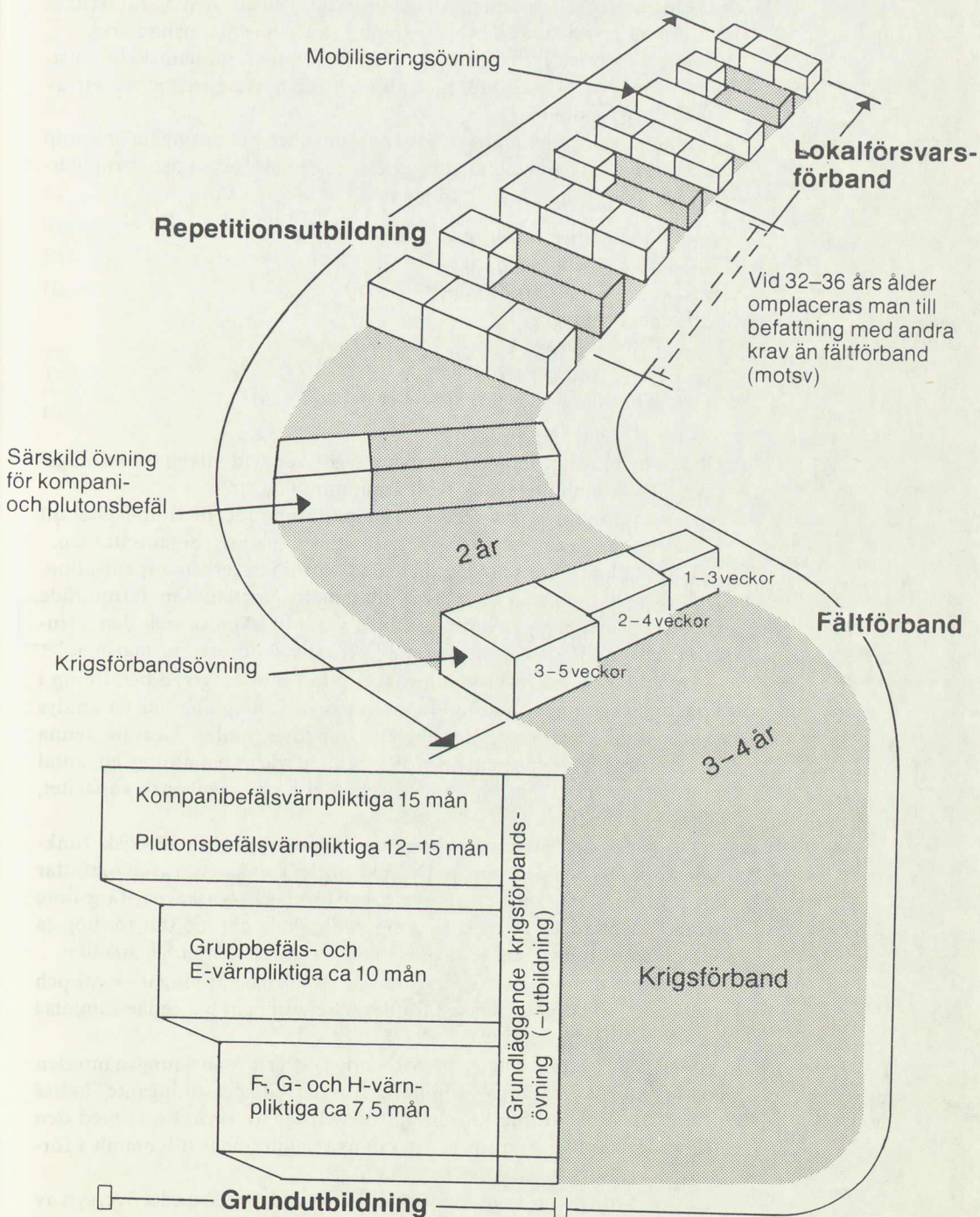
4.4 Den militära uttagningen

I mycket stora drag sammanfattar vi i det följande den militära uttagningen och personalomsättningssystemet.

Värnpliktslagens sjätte paragraf anger att värnpliktig skall *uttagas* för utbildning

- a) vid försvarsgren eller vid truppslag eller vapenslag inom försvarsgren,
- b) i särskild tjänst eller till särskild tjänstgöring,
- c) till befattning eller grupp av befattningar samt
- d) vid förband eller utbildningsanstalt.

Utbildningssystemet

Figur 9. Utbildningssystemets principiella uppbyggnad.

Den värnpliktige ges också en *tillhörighet* till ett militärområde eller till flottan eller kustartilleriet.

Uttagningen bestämmer således inriktningen av den värnpliktiges utbildning, var han skall utbildas samt i stort hans placering i krig.

Uttagningen enligt moment a) ovan bestämmer om han skall tjänstgöra inom flygvapnet, vid ett truppslag inom armén eller vid ett av vapenslagen inom marinen.

Uttagningen enligt moment b) avgör till vilken befattning (eller grupp av befattningar) han skall utbildas. Detta bestämmer också den värnpliktskategori han fördelas på av följande:

- kompanibefälsvärnpliktig
- plutonsbefälsvärnpliktig
- gruppbefälsvärnpliktig
- menig kategori E
- menig kategori F
- menig kategori G
- värnpliktig i bevaknings- eller depåttjänst.

Uttagningen enligt moment d) ovan avgör var (vid vilken utbildningsmyndighet) han i huvudsak skall grundutbildas.

Den värnpliktiges *tillhörighet* till ett militärområde, till flottan eller till kustartilleriet avgör var han avses utnyttjas inom krigsorganisationen.

Tillhörigheten överensstämmer med värnpliktsverkets organisation. Den värnpliktige som exempelvis tillhör nedre Norrlands militärområde redovisas således av nedre Norrlands värnpliktskontor och den värnpliktige som tillhör kustartilleriet av värnpliktskontoret för marinen.

Uttagningen vid inskrivningen sker alltså mot en given befattning i krigsorganisationen. Som underlag för denna uttagning har en analys skett av de krav som befattningens uppgifter ställer. Utifrån denna befattningsanalys har således för i princip varje befattning ett antal minimikrav ställts upp avseende psykologisk och medicinsk kapacitet, hälsa och kunskaper.

De psykologiska kraven omfattar befälslämplighet, psykisk funktionsförmåga och provgrupp. De medicinska kapacitetskraven omfattar kroppslängd, muskelkraft, fysisk arbetsförmåga, synskärpa, färgsinne och hörsel. Kraven uttrycks i en niogradig skala där nio står för högsta värde. Som ett exempel redovisas i tabell 1 kraven för en jägarsoldat.

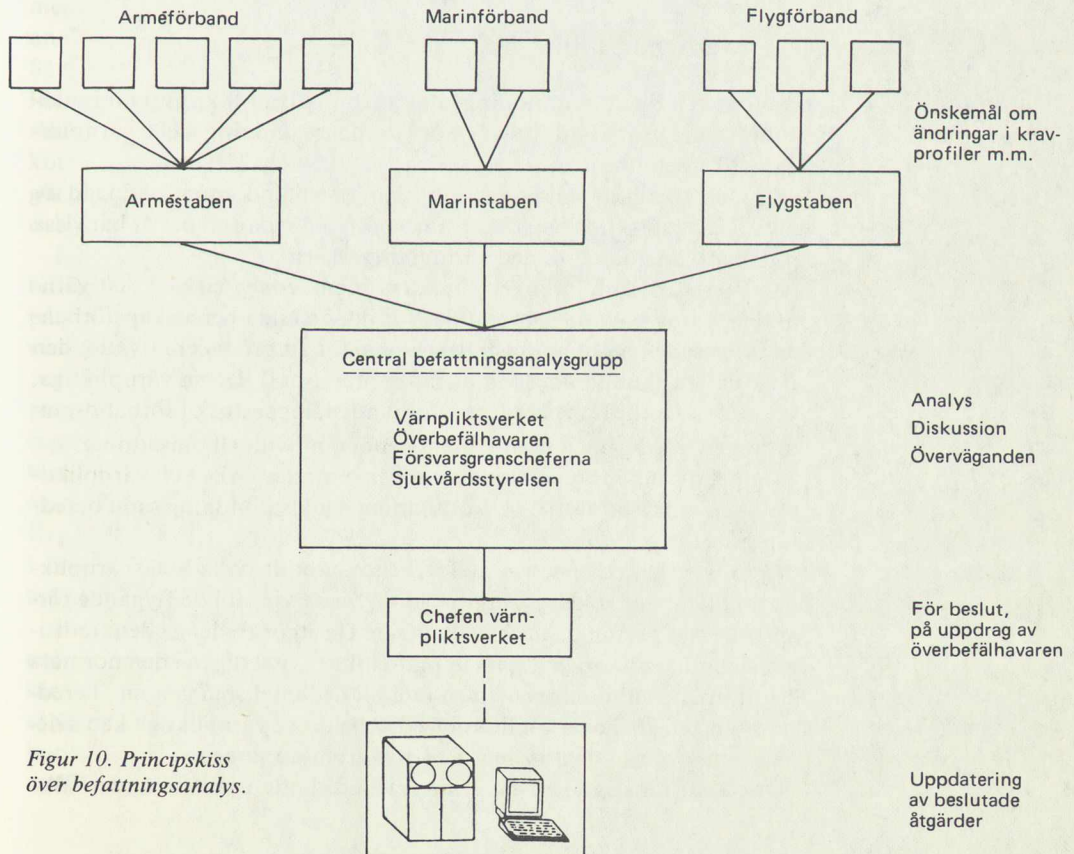
På motsvarande sätt har försvarets cirka 3.000 befattningar — var och en för sig — bedömts. Kraven för dessa befattningar har sedan samlats i en befattningstypkatalog.

Om man i utbildningen på förbanden, eller i granskningsnämnden märker att allt för många värnpliktiga i en särskild befattning inte "håller måttet" kan befattningskraven bli föremål för översyn. I takt med den teknologiska utvecklingen har också nya befattningar tillkommit i försvarets krigsorganisation och andra utgått.

En särskild befattningsanalysgrupp genomför regelbundet översyn av gamla befattningskrav och analys av krav till nya befattningar enligt principskissen i figur 10.

Tabell 1

Variabel	Minimikrav	Innebörd
Psykisk funktionsförmåga	5	Vid psykologintervju utförd skattning
Provgrupp	4	Allmänbegåvning, mätt vid skriftliga prov
Kroppslängd	3	Minst 161 cm
Muskelkraft	7	Sammanvägning av handgrepp, knästräckning och armböjning på 2.256 Newton
Fysisk arbetsförmåga	7	På testcykel presterat 4,4 Watt/kg kroppsvikt
Synskärpa	7	0,7 på båda ögonen
Färgsinne	1	Får vara defekt
Hörsel	7	Uppfattar 20 decibel på bättre örat och 25 decibel på sämre örat på frekvenserna 500, 1.000, 2.000 och 3.000 Hertz
Telegrafiförmåga	—	
Hälsa	A 01	Inga medicinska skavanker, dvs. högsta hälsokrav av 25 nivåer.

Figur 10. Principskiss över befattningsanalys.

4.5 Personalomsättningssystemet

4.5.1 Planeringsgrunder

Överbefälhavaren gör operativa grundvärderingar, anger vilka krigsförband som skall finnas och fördelar förbanden mellan militärområdena. Militärbefälhavarna planerar utnyttjandet av krigsförbanden i olika alternativ.

Försvarsgrenscheferna ansvarar för krigsförbandens organisation. Sina beslut sammanfattar de i en krigsorganisationsplan för försvarsgrenen. På denna grund utarbetar de en långsiktig materielplan och ger direktiv för förbandsomsättningen.

Detaljplaneringen genomförs för armén av militärbefälhavarna med stöd av lägre regionala och lokala chefer samt värnpliktskontoren. För de marina förbanden och flygvapenförbanden görs detaljplaneringen av respektive försvarsgrenschef. Dock inhämtas militärbefälhavarnas operativa prioritering och krav på samövning mellan förband ur olika försvarsgrenar.

Personalen tillförs antingen krigsförbanden eller personalreserven.

Personalreserven utgörs av mobiliseringsreserv och personalersättningsreserv. För hela försvarsmakten uppgår personalreserven till cirka 25 procent av organisationsstyrkan.

4.5.2 Merbehovsutbildning

Förutom den direkta utbildningen av värnpliktiga till krigsorganisationens förband grundutbildas varje år ytterligare omkring 4.000 värnpliktiga i olika befattningar.

Denna så kallade merbehovsutbildning är bland annat betingad av kraven på de särskilda beredskapsförband, som sedan ett par år har vissa uppgifter bland annat utmed vårt lands gränser.

Av merbehovsutbildningen omfattas inom *armén* cirka 1.800 värnpliktiga, varav huvuddelen utbildas för de särskilda beredskapsförbanden. Återstoden utgör understödspersonal för att producera flygtid, den särskilda musikplutonen samt vissa kryptörer m.fl. Dessa värnpliktiga, liksom de som tillförts beredskapsförbanden, ingår dock i förbandsomsättningen inom armén bland annat genom individuell omsättning.

Merbehovsutbildningen inom *marinen* omfattar cirka 800 värnpliktiga avsedda för isbryartjänst, sjöräddning, befälsutbildning samt beredskapstjänst.

Flygvapnet har ett behov av att merbehovsutbilda cirka 1.000 värnpliktiga till bland annat klargöringspersonal för service till de flygande förbanden, samt personal i luftbevakningen. De utgör en del av den fredstida incidentberedskapen. Dessa uppgifter ingår visserligen i den normala "krigsförbandsutbildningen" men inte till det antal som genom "beredskapstjänsten" behöver utbildas i fred. Alla dessa värnpliktiga kan således inte inordnas i den ordinarie förbandsomsättningen.

Dessa värnpliktiga krigsplaceras emellertid ofta i sådana underhålls-

förband där kraven på befattningsutbildning i huvudsak överensstämmer med deras grundutbildning eller också i personalersättningsreserven.

4.6 Utbildning för uppgifter i krig

Försvarsmaktens verksamhet i fred syftar i första hand till att utbilda och i övrigt förbereda organisationen för verksamhet i krig. Målet för utbildning av såväl anställd som värnpliktig personal är således att bibringa de kunskaper, färdigheter och erfarenheter som är nödvändiga för att den enskilde individen skall fungera i sin förbandsenhet under de extrema förhållanden krigsmiljön skapar.

Krigsmiljön är en ytterligt påfrestande miljö såväl fysiskt som psykiskt. Då den till sin struktur i stor utsträckning är okontrollerbar för individen, ökar kraven på kunskaper och färdigheter. Behoven av samhörighet med och inom gruppen bedöms också vara viktiga faktorer för att miljön överhuvudtaget skall tänkas vara uthärdlig för individen och för att han alls skall fungera i den.

Detta är en — i allmän debatt ibland bortglömd — grundförutsättning för resonemang om värnpliktsutbildningen.

Utbildningen av personalen innehåller många kunskapsinhämtande moment vilka till sin fredsmässiga struktur inte förefaller skilja sig från andra motsvarande utbildningsmoment — till exempel i civila skolor. Sådana moment är vanligast inom befattningsutbildningen. Det är därför lätt att föra resonemang såsom att det inte kan vara någon avgörande skillnad på att lära sig att köra en rödmålad civil bil och att lära sig att köra en kamoflagemålad militär bil. Motsvarande ytliga jämförelser kan göras mellan många moment i fredsverksamheten inom försvarsmakten och civila verksamheter.

Resonemanget enligt ovan torde ha giltighet när det gäller själva bilkörningen. Detta gäller så länge resonemanget inskränks till körning på allmän väg i fredstid. Krigsorganisationens krav på en bilförare är väsentligt mer omfattande.

Förutom att, som den civile chauffören, kunna framföra fordonet från plats A till plats B skall varje militär bilförare kunna utföra enklare reparationer och dessutom ha utbildning för att kunna ingripa vid en trafikolycka. Han skall därvid kunna dirigera trafiken och omhänderta samt ge första hjälpen till skadade. Han skall veta hur man handlar vid flyganfall mot fordonet på väg och hur man bärgar kamrater som kört i diket. Han skall kunna köra sitt fordon i mörker med avskärmd belysning men även med helt släckt belysning.

Han skall också veta hur man får igång sitt fordon trots extrem kyla och inte tveka att framföra fordonet i terräng. Han skall känna till det särskilda sättet att köra in på en grupperingsplats och där gömma bilen så att den inte kan upptäckas vare sig från luften eller marken. Han skall kunna köra i kolonn med andra fordon och veta vilka avstånd som gäller mellan fordon och enheter. Han måste veta vad han skall göra vid

kolonnbildningspunkt, uppsamlingsplats, sambandsplats och trafikregleringsplats. Han skall kunna de särskilda militära trafikbestämmelserna och dessutom inte minst viktigt, kunna försvara sitt fordon.

Beskrivningen ovan av en bilförarens "arbetsvillkor" i krigsorganisationen belyser samtidigt delmålen för utbildningen vid en transportgrupp. Av hela utbildningen till befattningen bilförare i transportgrupp är det endast icke miljötillämpade moment i bilkörning som i viss mån kan jämföras med verksamhet i civil trafikutbildning. Utbildningsmålet är således inte att lära en viss person att köra bil utan att samträna soldater till en förbandsenhet kallad transportgrupp så att denna kan fullgöra alla sina uppgifter inom transporttjänsten. En av dessa uppgifter är att köra bil.

Exemplet belyser — trots att det är enkelt — väl de speciella förhållanden för vilka värnpliktsutbildningen måste bedrivas. På andra befattningar är kraven högre och miljöomständigheterna betydligt mer svårhanterliga. Exemplet belyser också kraven på att utbildningen sker i "rätt" miljö och med "rätt" materiel — dvs. i fält och i fältorganisation — för att utbildningsmålen skall kunna uppnås och krigsorganisationen (och samtidigt de enskilda värnpliktiga) ges goda förutsättningar att kunna lösa sina uppgifter under de förhållanden som råder i krig.

Krigsorganisationens uthållighet är, förutom tillförsel av förnödenheter och andra grundläggande funktioner, helt beroende av personalens förmåga att gå på gång genom effektiv problemlösning, inom vissa främst fysiska ramar, kunna bemästra nya situationer under lång tid. Delmoment kan övas skolmässigt. Vissa grundläggande regler för taktiskt uppträdande kan till exempel läras in. Varje stridssituation torde dock vara unik. Att lösa nya problem eller "gamla" problem i nya situationer är därför en viktig del av värnpliktsutbildningen. All internationell och svensk erfarenhet talar för att denna träning bäst sker genom praktisk träning under fältmässiga former.

Övningsverksamhet under fältmässiga former inkräktar betydligt på den personliga bekvämligheten. Klimatet går inte att reglera alls. Materiella förutsättningar och sanitära förhållanden går inte att upprätthålla på samma standardnivå som i kasern. För att övningar skall kunna genomföras på ett meningsfullt sätt kan de inte avbrytas alltför ofta. De måste därför pågå flera dygn i sträck. Detta inskränker personalens möjligheter att tillämpa "fast arbetstid" och att vara ledig varje kväll.

De krav, som måste ställas på utbildningen för att målen skall nås, måste få styras av de extrema förhållanden under vilka krigsorganisationen skall verka.

Mot bakgrund av vad ovan sagts om effektivitet i utbildningen och mot bakgrund av den i internationella jämförelser korta utbildningstid som tillämpas i Sverige bör så stor del av utbildningen som möjligt ske i en fältnära organisation och under fältmässiga förhållanden.

Det är mot det yttersta målet att kunna lösa uppgifter under krig och mot utbildningsförhållanden vilka anpassats mot detta mål, som frågor om värnpliktstjänstgöringen måste bedömas — inte mot rent fredsmässiga förhållanden.

5 Frikallelser och undantaganden m.m. vid inskrivningen

Inskrivningssystemet finns mer översiktligt beskrivet i tidigare kapitel. I detta kapitel berör vi vissa moment av inskrivningsförfarandet djupare samt redovisar vissa resultat av inskrivningarna.

5.1 De värnpliktiga

Från inskrivningsverksamheten finns en omfattande statistisk uppföljning. På grund av värnpliktsverkets omläggning av ADB-systemen m.m. har vi dock inte kunnat erhålla senare statistik än från inskrivningarna 1982.

I vårt betänkande "Värnplikten i framtiden" (SOU 1984:71) har vi pekat på att andelen frikallade enligt värnpliktsverkets statistik över prövade och frikallade vid inskrivningarna åren 1960 — 1982 minskat under 1970-talets senare del i jämförelse med decenniets första del.

Andelen frikallade vid inskrivning 1969 — 1982 uttryckt i antalet prövade och frikallade, samt frikallade i procent av antalet prövade framgår av tabell 2.

Tabell 2

År	Prövade	Frikallade	Frikallade i procent av antalet prövade
1969/70	55 182	4 889	9,11
1970/71	62 124	7 021	11,89
1971/72	62 661	7 822	13,14
1972/73	64 640	7 904	12,44
1973 ¹	38 975	4 523	12,63
1974	65 082	6 840	10,67
1975	63 528	6 586	10,79
1976	60 532	5 044	8,69
1977	59 090	5 263	9,33
1978	59 203	4 928	8,56
1979	55 142	4 606	8,35
1980	57 539	4 730	8,22
1981	59 729	4 819	8,07
1982	62 363	5 171	8,29

¹ hösten

Andelen frikallade vid inskrivningen åren 1980 — 1982 uttryckt i procent av de prövade tjänstgöringsskyldiga uppdelade på militärområden framgår av tabell 3.

Tabell 3

Värnpliktskontor	Frikallade		
	1980	1981	1982
Södra	7,35	6,71	6,90
Västra	8,57	6,24	7,24
Östra	8,68	9,77	9,86
Bergslagens	7,99	10,05	10,23
Nedre Norrlands	8,26	6,73	7,49
Övre Norrlands	7,84	7,16	6,39
Totalt	8,22	8,07	8,29

Andelen undantagna vid inskrivningen åren 1980 — 1982 uttryckt i procent av de prövade tjänstgöringsskyldiga framgår uppdelade på militärområden av tabell 4.

Tabell 4

Värnpliktskontor	Undantagna		
	1980	1981	1982
Södra	2,60	1,06	1,05
Västra	3,00	2,51	2,77
Östra	2,05	1,59	1,23
Bergslagens	2,32	1,42	1,60
Nedre Norrlands	2,15	1,79	2,04
Övre Norrlands	1,62	1,63	1,74
Totalt	2,23	1,65	1,66

Huvuddelen av de diagnoser som noteras i samband med läkarundersökningen vid inskrivningen föranleder inget avgörande beslut angående den prövandes värnpliktsförhållanden — dvs. han blir inte frikallad, undantagen eller uttagen till bevaknings- eller depåvärnpliktig. Många av diagnoserna föranleder dock en viss begränsning i möjligheterna att ta ut den prövande till vissa krävande befattningar. Av de 62.363 inskrivningsskyldiga 1982 var det 53 procent som inte åsatts någon diagnos alls. Knappt hälften av de prövade fick alltså en diagnos av någon anledning. Fördelningen av antalet åsatta diagnoser inskrivningsåret 1982 framgår av tabell 5.

Tabell 5

Antal diagnoser	Antal individer med respektive antal diagnoser	Totalt antal diagnoser
0	34 661	—
1	19 718	19 718
2	7 403	14 806
3	2 620	7 860
4	916	3 664
5	237	1 185
6	50	300
Summa värnpliktiga	65 605	47 533

Anmärkning: Häri ingår överåriga icke tjänstgöringsskyldiga i fred.

Hur samtliga dessa vid inskrivningarna 1982 åsatta diagnoser fördelas på sjukdomar framgår av figur 11.

I figur 12 redovisas på motsvarande sätt som i figur 11 frikallelseanledningar (kodsiffra 0 och 2) genomsnittligt fördelade på diagnosgrupper avseende samtliga vid inskrivningarna 1981 och 1982 frikallade utom överåriga icke tjänstgöringsskyldiga.

I figur 13 redovisas i genomsnitt anledningar till undantagande (kodsiffra 1) vid inskrivningarna 1981 och 1982 på samma sätt som anledningar till frikallelse visats i figur 12.

Under inskrivningen genomför de prövande fyra skriftliga psykologiska delprov. Det sammanvägda resultatet uttrycks som att de prövande tillhör en provgrupp normalfördelad i en niogradig skala vari "9" är högsta värde.

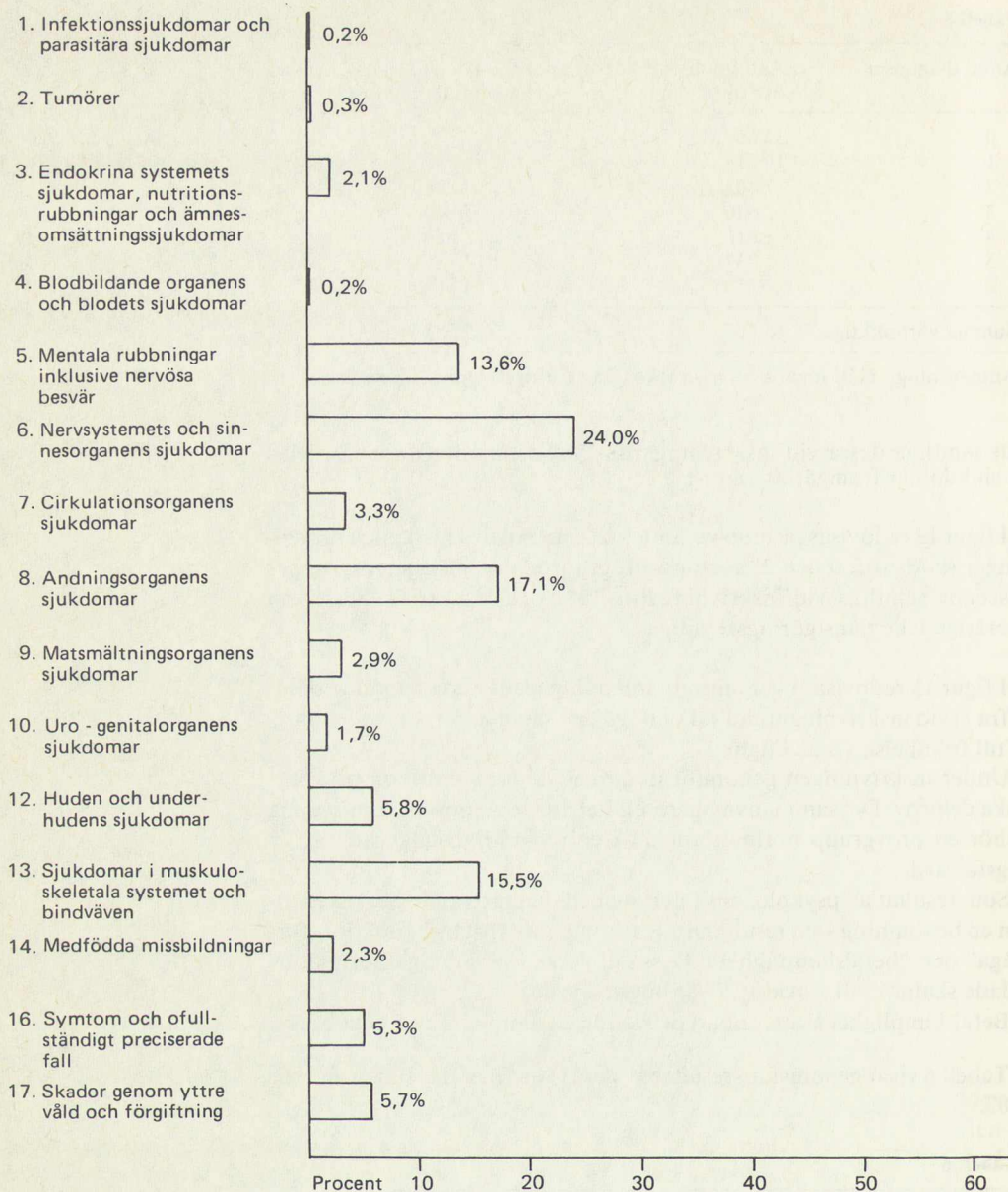
Som resultat av psykologens intervju med den prövande gör psykologen en bedömning som resulterar i skattningar av "psykisk funktionsförmåga" och "befälslämplighet". Dessa uttrycks i niogradiga normalfördelade skalor i vilka också "9" är högsta värde.

Befälslämplighet åsätts enbart prövande med provgrupp 5 eller högre.

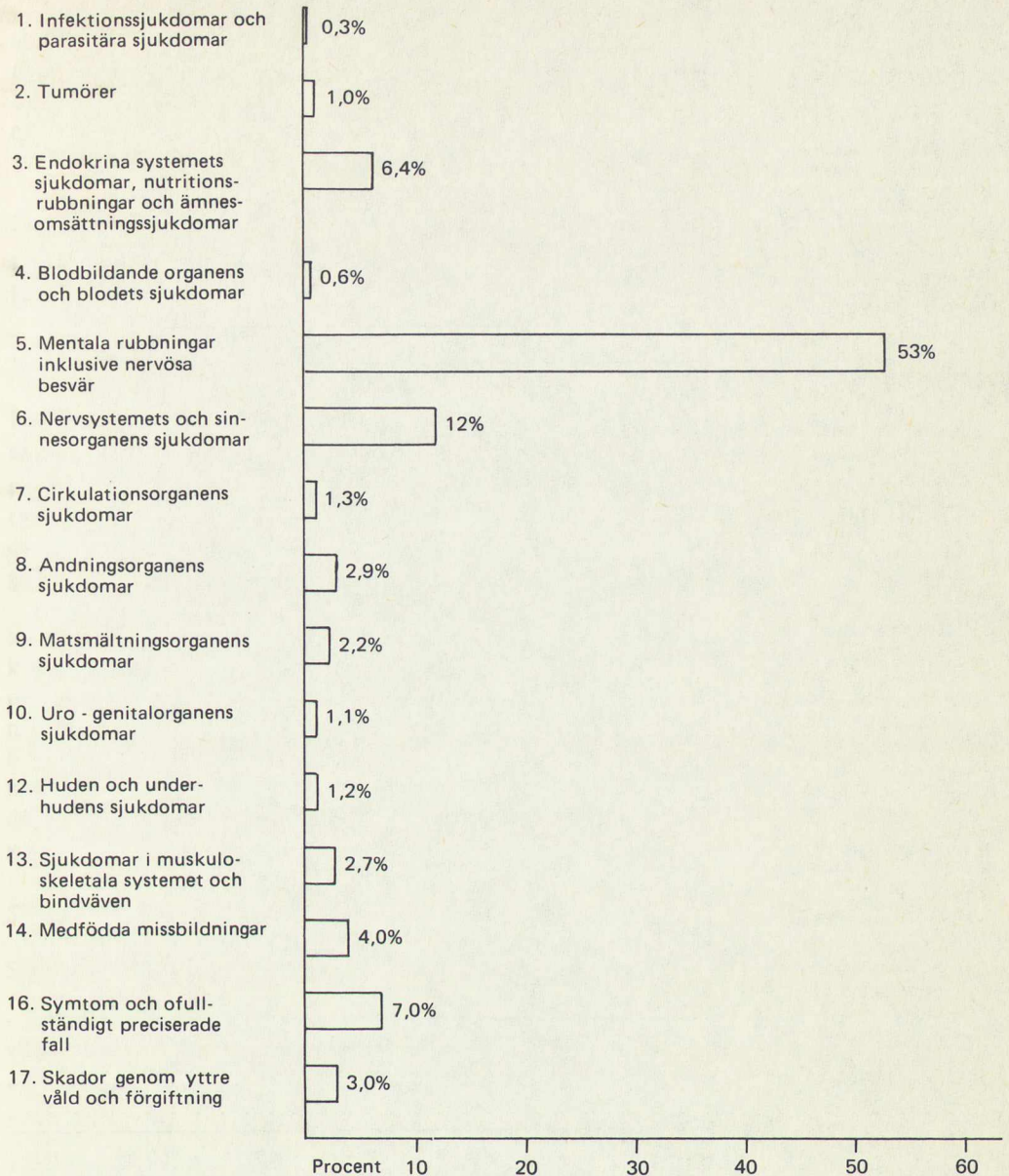
Tabell 6 visar genomsnittresultat av dessa värden vid inskrivningarna 1982.

Tabell 6

Kategori	Provgrupp	Skattning av befälslämplighet
Kompani- och plutonsbefälsvärnpliktiga	7,3	7,3
Gruppbefälsvärnpliktiga	6,2	6,0
Meniga värnpliktiga E	5,1	
F	4,9	
G	4,1	
Samtliga värnpliktiga	5,1	

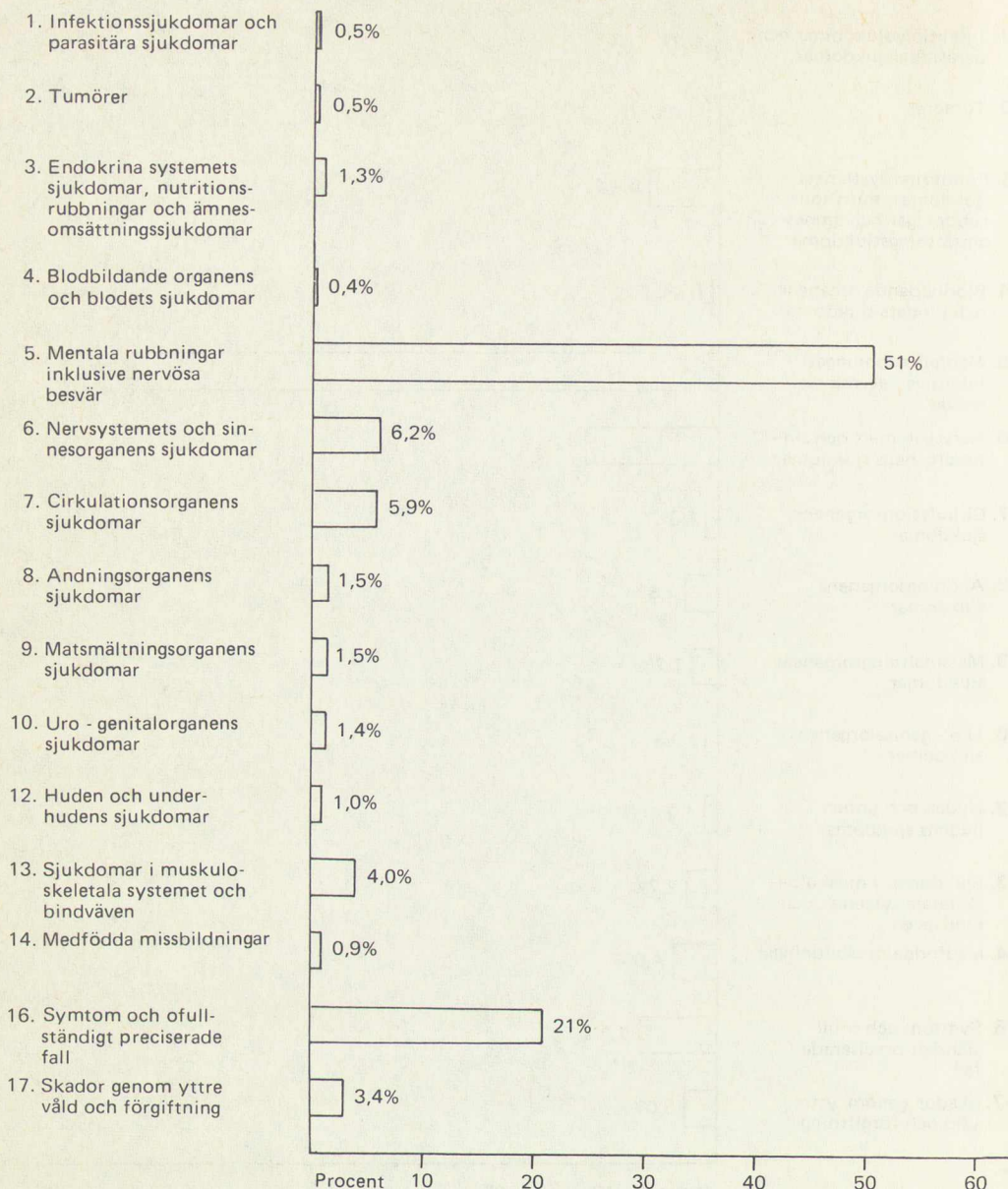

Figur 11. Samtliga diagnoser vid inskrivningarna 1982.

Anmärkning: I diagrammet redovisas endast en för beslut avgörande diagnos per individ.

Figur 12. Frikallelseanledningar.

Anmärkning: I diagrammet redovisas endast en för beslut avgörande diagnos per individ.

Figur 13. Anledningar till undantagande.

Inskrivningsstatistiken är som inledningsvis nämnts omfattande. Mer som kuriosum kan ur denna också noteras att genomsnittlig längd hos 18-åriga inskrivningsskyldiga har ökat från 175,7 cm 1955 till 179,1 cm under 1982 och att kroppsvikten samtidigt har ökat från 64,4 kg 1955 till 69,7 kg under 1982.

5.2 Nu tillämpad modell för den psykologisk-psykiatriska verksamheten vid bedömning av värnpliktiga

5.2.1 Bakgrund

Bedömningen av värnpliktiga vid inskrivningen har fortlöpande behövt anpassas till förändringarna i den militära miljön och nya rön inom psykologin. Modellerna för bedömningen har därför tid efter annan reviderats. Efter en längre försöksperiod, som inleddes 1978, har sålunda värnpliktsverket tagit fram en modifierad modell för den psykologisk-psykiatriska verksamheten i samband med inskrivning.

Den modifierade bedömningsmodellen, som numera införts, innebär att intervjuande psykolog undersöker hur aktuella eller förutsedda psykiska besvär/störningar/sjukdomstillstånd bedöms återverka på den prövandes tjänstbarhet. Psykologens förslag till graderad diagnos lämnas till inskrivningsöverläkaren som har att besluta om diagnos och övriga medicinskt betingade åtgärder angående tjänstbarhet och uttagning. Psykiater skall på konsultbasis finnas knuten till verksamheten och därvid svara för handledningen av psykologerna samt vid behov medverka vid handläggning av enskilda fall.

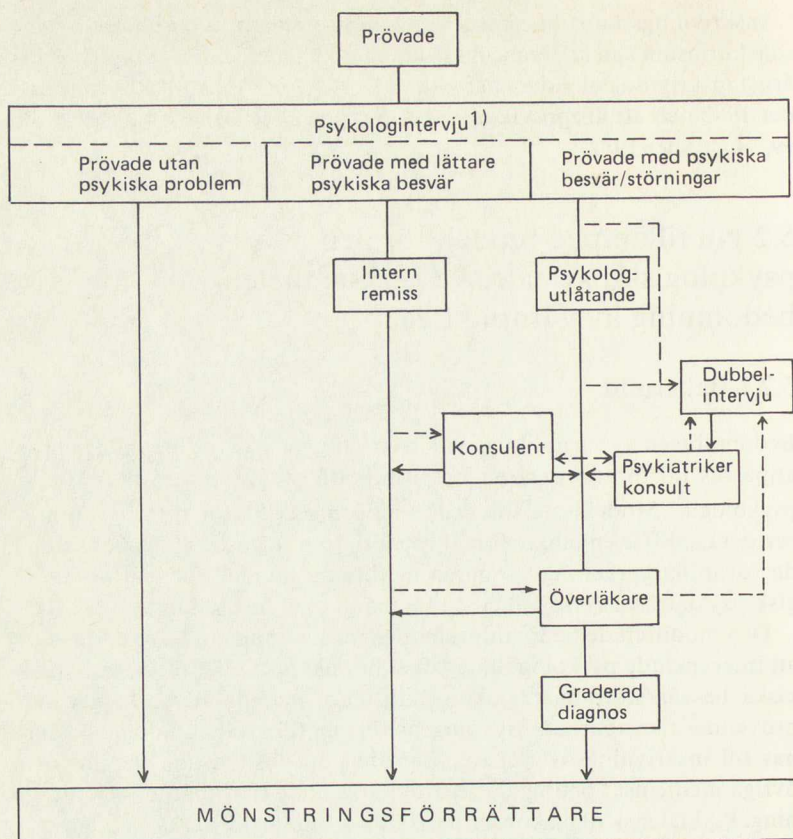
5.2.2 Modellens tillämpning

Schematisk plan för verksamheten framgår av figur 14.

Med den nu tillämpade modellen genomför psykolog sedvanlig intervju som leder till skattning av den prövandes psykiska funktionsförmåga och i vissa fall hans befälslämplighet. Bedömning görs dessutom för att urskilja

- 1) dem, som varaktigt har eller under militärtjänstgöring bedöms få psykisk sjukdom eller betydande psykiska besvär ledande till oförmåga att fullfölja utbildning för och ytterst tjänstgöring i krig,
- 2) dem, för vilka ett uppenbart säkrare underlag kan förväntas föreligga nästkommande år,
- 3) dem, som av psykiska skäl är i behov av särskilda hänsynstaganden vid den militära uttagningen.

När psykiska besvär/störningar/sjukdomstillstånd konstateras enligt ovan krävs som regel en fördjupad och tidsmässigt mer omfattande intervju. Psykologen sammanfattar sina iakttagelser och bedömningar i

Figur 14. Schematisk plan för psykologisk-psykiatrisk bedömning av värnpliktiga.

1) För att förutom psykisk funktionsförmåga även reda ut befäslämplighet.

ett psykologutlåtande. Detta avslutas som regel med psykologens förslag till graderad diagnos.

Föreligger enligt handläggande psykolog osäkerhet om bedömningen av den prövande eller utformningen av utlåtandet, diskuteras fallet med chefspsykolog eller överläkare. Dessa beslutar vid behov om dubbelintervju, vilken verkställs av chefspsykologen eller annan utsedd erfaren psykolog. Särskilt svårbedömda fall kan även föranleda samråd med konsulterande psykiatriker. Denne genomför vid behov egen bedömning av sådana fall.

Ärendena sluthandläggs enligt nu tillämpat system av inskrivningsöverläkaren. Denne granskar psykologutlåtandet och beslutar om graderad diagnos. Inskrivningsöverläkaren meddelar mönstringsförrättaren de hänsynstaganden utöver graderad diagnos som av psykologiska/psykiatriska skäl bedöms böra påverka uttagningen.

Lättare psykiska besvär, som upptäcks av psykologen men som inte bedöms föranleda nedsatt tjänstbarhet men väl särskilda beaktanden vid uttagningen, vidarebefordras till mönstringsförrättaren. I förekommande fall sker detta via inskrivningsöverläkaren och/eller konsulenten.

Psykologutlåtandet är, även i preliminär handskreven form, en så kallad läkarhandling som omfattas av sekretess. Det förmedlas från psykolog i slutet kuvert till inskrivningsöverläkare hos vilken det förvaras.

5.2.3 Utbildning av berörd personal

Tillämpning av modellen förutsätter att berörd personal fått särskild utbildning för detta. Så sker genom att värnpliktsverket anordnar en utbildning för blivande inskrivningspsykologer. Utbildningen omfattar grundläggande introduktion och fortbildning som skall säkerställa bedömarkompetens, skapa enhetliga referensramar och ge militär miljö-kännedom.

Grundläggande utbildning avser bland annat gällande instruktioner med ursprungshänvisningar, psykiatrikerremisser och utlåtanden. Utbildningen genomförs med bland annat bandade intervjuer som underlag.

Utbildningen koncentreras på utlåtandeskrivning. Psykologernas förmåga att analysera och beskriva psykiska besvär och dessas återverkan på förutsättningarna att fullgöra olika former av militär utbildning fördjupas.

För att anses kompetent att självständigt handlägga ärenden enligt modellen skall en psykolog först ha genomgått denna utbildning och dessutom ha varit verksam i övrig inskrivningspsykologisk verksamhet under som regel sex månaders tid.

Att rätt bedöma de psykiska störningarnas återverkan på den värnpliktiges tjänstbarhet förutsätter — utöver psykiatrisk/psykologisk fackkunskap — god kännedom om de villkor och förutsättningar som föreligger inom olika militära verksamhetsområden i fred och i krig. Väsentligt i denna miljö-kännedom är dessutom förmågan att bedöma vad det är som kravmässigt skiljer respektive förenar verksamheter inom försvaret och civila sektorer av samhället.

I den dagliga verksamheten får alla psykologer återkoppling på bedömningsverksamheten. Detta sker via genomläsning av och diskussion kring utlåtanden.

Psykiatrikerkonsulter svarar för handledning av framför allt psykologerna. Detta sker under ett för varje värnpliktskontor bestämt antal veckotimmar. I handledningsseminarier deltar även inskrivningsöverläkaren samt, till del, chef för inskrivningssektion, mönstringsförrättare och konsulent.

Handledningen sker genom genomgång av aktuella och/eller principiellt intressanta fall. Illustration kan ske genom banduppspelningar. Dessutom sker utbildning i psykiatrisk symptomatologi, terminologi m.m. Verksamheten skall ytterst inriktas mot enhetlighet i bedömningarna.

Psykologer vars utbildning/erfarenhet till exempel är mer arbetspsykologiskt orienterad bör få en komplettering med viss klinisk erfarenhet. Detta kan till exempel ske genom att de sommartid auskulterar (följer och medverkar) inom psykiatrisk verksamhet på orten.

5.2.4 Utfall

Tabell 7 visar omfattningen och vissa resultat av psykolog-psykiatriker-
verksamheten vid inskrivningarna hösten 1985. I tabellen redovisas sta-
tistik omfattande de inskrivningsprövande inklusive tidigare undantag-
na som prövats igen.

Tabell 7

Värnplikts- kontor	Antal prövade	Utlåtanden		Frikallade		Undantagna		Mest använd diagnos	
		Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Diagnos	Andel av alla utlåtanden (procent)
Södra	6 884	5,6	(390)	2,4	(164)	1,3	(88)	793,09	89
Västra	5 778	7,1	(409)	3,8	(218)	1,2	(71)	300,99	48
Östra	6 310 ¹	7,4	(466)	4,4	(279)	1,1	(68)	300,99	61
Bergslagens Nedre	5 902	4,5	(264)	2,6	(152)	0,3	(19)	300,99	36
Norrlands Övre	2 418	3,5	(85)	1,7	(42)	0,8	(20)	300,99	66
Norrlands	1 705	3,3	(56)	1,2	(21)	0,8	(13)	300,99	67
Riket	28 997	5,76	(1 670)	3,02	(876)	0,96	(279)		
Hösten -84	29 428	5,30		2,71		0,93			
Våren -85	30 719	5,74		3,20		0,99			

¹ Exklusive 81 omprövningsfall och 21 "3-åringar"

För samma tidsperiod (hösten 1985) har också en särskild uppföljning
gjorts av inskrivningsprövande som tidigare varit undantagna. Tabell 8
visar hur dessa prövande fördelas med avseende på vilken gradering som
erhållits vid den förnyade prövningen.

Tabell 8

Värnplikts- kontor	Gradering						Summa	
	0 och 2	1	4 och 5	6	7 och 8	Utan diagnos		
Södra	58	1	17	5	25	3	109	
Västra	41	13	13	2	3	21	93	
Östra	41	7	7	9	14	11	89	
Bergslagens	14	—	3	1	5	4	27	
Nedre Norrlands	10	1	—	1	—	4	16	
Övre Norrlands	9	—	—	—	1	1	11	
Riket	Antal	173	22	40	18	48	44	345
	Procent	50	6	12	5	14	13	100

5.3 Utveckling inom inskrivningsverksamheten

Som inriktning för forsknings- och försöksverksamhet inom inskrivningsverksamheten har värnpliktsverket angivit att denna skall inriktas på att utforma metoder, tester och rutiner anpassade från och med första hälften av 1990-talet.

Detta innebär att

a) Psykologiska test utvecklas (omarbetas) för att anpassas till en ny generation prövande.

Arbetet utgår från att inskrivningsprövningen skall uppfylla grundkravet att testen mäter de kvaliteter som ett befäl eller en menig soldat bör ha. Mot denna bakgrund prövas bland annat frågeställningarna om prövningen skall ha nuvarande principiella och administrativa utformning och om det skall tillkomma nya prov.

Samtidigt sker den anpassning av testerna som utvecklingen i samhället aktualiserar. Av mycket stor betydelse är utvecklingen i den obligatoriska skolan. Så kan till exempel nya generationers redan från skolan utvecklade vana vid datorer komma att påverka både testens innehåll och de praktiska formerna för genomförande av proven. Genom direktregistrering (den värnpliktige slår själv in svaren i en dataterminal) skulle således tiden för bearbetning av proven kunna avkortas och inskrivningskedjans utformning påverkas.

b) De medicinska proven (testerna) utvecklas (förbättras/eventuellt ny-skapas) med utnyttjande av senaste medicinska rön och mätmetoder.

Arbetet inriktas mot att klarlägga syftet med de medicinska testerna utifrån frågeställningarna vad som krävs för att vara lämplig i krigstjänst och vilka kvalifikationer som är viktigast. Även möjligheterna att slopa eller minska omfattningen av nuvarande medicinska undersökningsmoment prövas.

c) Ett praktiskt/tekniskt prov utarbetas som är möjligt att genomföra i samband med inskrivningsprövningarna.

Som ett exempel på hur behoven av ett sådant prov framkommit kan nämnas att uttagningen av mekaniker (tekniker) av olika slag har kritiserats. I alltför hög utsträckning har uttagna mekaniker erhållit ändrad uttagning. Det är, bland annat av hänsyn till den värnpliktige, önskvärt att ändring av uttagning kunde undvikas. Ett praktiskt/tekniskt prov bör därför utarbetas.

d) System för att utnyttja direktregistrering av provresultat utarbetas.

Vid registrering av de medicinska proven kan registreringsfel uppstå. Felkällorna skulle förmodligen kunna reduceras om proven kunde direktregistreras.

5.4 Omprövning

Som ett led i ansträngningarna att minska avgångarna under grundutbildningen genomförs sedan 1985 i begränsad omfattning omprövning av värnpliktiga som skall påbörja grundutbildningen tre år efter mönstringen — så kallade treåringar.

Samtliga dessa får ett brev i vilket det bland annat står att "Under den förhållandevis långa perioden mellan din mönstring och planerad inryckning kan din hälsa eller andra förutsättningar att fullgöra avsedd värnpliktsutbildning ha förändrats. Är det så att du nu har sämre förutsättningar än då du mönstrade, innebär det att du efter inryckningen måste genomgå nya läkarundersökningar m.m. med ändrad tjänst eller frikallelse som följd. Åtgärder av dessa slag *efter* inryckningen upplevs ofta som besvärande av berörda.

Värnpliktskontoret har därför i uppdrag att *före* inryckningen ta reda på om dina förutsättningar är sådana att din uttagning behöver ändras."

Den värnpliktige får också ett enkelt frågeformulär. I detta uppmanas han att svara på om han anser att han kan fullgöra den militärutbildning till vilken han har tagits ut, om han anser att han kan klara en hårdare eller mer specialinriktad tjänst än den han är uttagen till eller om han är tveksam till om han kommer att klara militärutbildningen.

Med ledning av de insända frågesvaren kallar sedan respektive värnpliktskontor en mindre del av dessa värnpliktiga till en endagsomprövning.

Från det första årets verksamhet kan konstateras att av 5.176 tillskrivna värnpliktiga svarade närmare 75 procent på skrivelsen. Bland dem som svarat har 380 kallats till omprövning eller avkrävt läkarintyg. Av alla som tillskrivits har knappt fyra procent fått en ändring i sina värnpliktsförhållanden. Mer än hälften av dessa har frikallats. Det skall dock observeras att siffermaterialet är litet och ofullständigt varför långtgående slutsatser ej bör dras ur detta material.

6 Avgångar efter inskrivningen

6.1 Allmänt

Med början så gott som omedelbart efter inskrivningen och under hela värnpliktstiden inträffar bland de värnpliktiga som skrivits in förändringar i vad som var förutsättningarna för deras uttagning. Olyckor inträffar som påverkar den enskildes tjänstbarhet. Värnpliktiga insjuknar i "nya" sjukdomar och redan kända sjukdomar och funktionsnedsättningar utvecklas så att den värnpliktiges tjänstbarhet förändras. Ytterligare ett antal förändringar sker i den enskildes liv som kan påverka hans värnpliktsförhållanden. Han kan till exempel bli beviljad vapenfri tjänst och därmed uttas till annan utbildning än den avsedda inom försvarsmakten eller hans studier kan leda till en anställning som innebär att han behövs för en annan krigsuppgift än den han ursprungligen uttagits för.

De förändringar som behöver vidtagas till följd av den enskildes förhållanden aktualiseras i stor utsträckning i samband med tjänstgöringstillfällen. Särskilt under grundutbildningen är detta fallet. De aktuella exakta totala avgångarna (hemförlovning på grund av frikallelse, undantagande, medgivande till vapenfri tjänst m.m.) under grundutbildningen är på grund av brist på statistik de senare åren ej kända. De kan dock erfarenhetsmässigt uppskattas till uppemot tio procent.

När det gäller de frikallelser och undantaganden som sker under pågående grundutbildning sker bedömningen av de enskilda delvis mot andra referenser än vid inskrivningen — nämligen även mot den verklighet som grundutbildningssituationen utgör.

Detta påverkar i och för sig inte det teoretiska underlaget för bedömningen på annat sätt än att bedömningsunderlaget kan vara avsevärt mer omfattande. Resultatet utmynnar dock fortfarande (utom i vissa undantagsfall) i en prognos om framtida funktionsförmåga i utbildnings- och senare i krigsorganisationen.

Även vid senare repetitionsutbildningstillfällen förekommer avgångar på i huvudsak motsvarande sätt som under grundutbildningen.

Mellan övningstillfällena aktualiseras tjänstbarhetsfrågan genom att den värnpliktige till respektive värnpliktskontor sänder in "ansökan" om ändring av sina värnpliktsförhållanden tillsammans med olika slags intyg. I dessa fall får avgörandet oftast av praktiska skäl ske på handlingarna — dvs. utan personlig inställelse av den enskilde.

6.2 Uppföljning av 1976 års inskrivna värnpliktiga

Som ett led i värnpliktsverkets produktionsuppföljning genomfördes 1980 fördjupade uppföljande studier av en årsomgång inskrivna värnpliktiga.

Studierna avsåg de värnpliktiga som skrivits in under 1976. Dessa följdes upp intill 1980-09-01. Merparten av dem hade då gjort sin grundutbildning och i allmänhet krigsplacerats eller överförts till personalreserven.

Uppföljningen omfattade bland annat en undersökning av avgångar mellan inskrivning och grundutbildning, effekten på avgångar m.m. vid senarelagd inryckning, samband mellan sjukdomsdiagnoser vid inskrivning och vid avgångar under grundutbildning samt omfattning och analys av ändrad uttagning.

Uppföljningen bekräftade i huvudsak inom värnpliktsplaneringen hittills använd statistik (rörande avgångar m.m.) och redovisade dessutom ytterligare bakgrundsfakta samt belyste förhållanden inom ej tidigare undersökta områden.

Det bör dock observeras att undersökningen endast avsåg ett års inskrivna värnpliktiga. Några alltför vittgående slutsatser bör ej dras av materialet. Ur redovisningen från denna uppföljning kan dock vissa sammanfattade resultat vara av intresse.

Undersökningen följde alltså en hel årsomgång inskrivna från inskrivningen då cirka 60.500 man prövades och fyra år framåt då cirka 37.900 blivit färdigutbildade och därmed krigsanvändbara värnpliktiga. Hur skillnaden uppstod framgår av följande kronologiska redovisning. Redovisade siffror är i huvudsak hämtade från "Försvarsmaktens inskrivningsstatistik 1976" (Värnpliktsverket, 1978).

6.2.1 Prövade och fördelade 1976

Inskrivningsåret 1976 prövades, med eller utan personlig inställelse, totalt cirka 60.500 man. Av dessa var cirka 2.500 äldre än 27 år. Merparten av dessa "överåriga" befriades från värnpliktstjänstgöring.

Cirka 5.000 man frikallades (vilket är 8,7 procent av de prövade exklusive de äldre än 27 år). Cirka 2.100 undantogs (3,7 procent) vid inskrivningsprövningarna. Cirka 100 (0,2 procent) tillhörde samfundet Jehovas Vittnen och skall enligt regeringsbeslut tills vidare inte kallas in.

De äldre än 27 år, de frikallade och de undantagna fördelades ej till försvarsmakten (de undantagna omprövas i regel följande år) och ingår därför ej vidare i produktionsuppföljningen. 450 man ansökte om vapenfri tjänst i samband med inskrivningarna. De fördelades till försvarsmakten i avvaktan på beslut. Totalt fördelades till försvarsmakten drygt 50.900 man.

6.2.2 Avgångar mellan inskrivning och grundutbildning

Av de cirka 50.900 värnpliktiga som fördelades till försvarsmakten ryckte 48.100 man in till grundutbildning något av de tre närmast följande utbildningsåren.

Av de cirka 2.800 man som ej ryckt in hade cirka 550 frikallats, cirka 150 man undantagits (och ej ryckt in till och med 1980-09-01) och cirka 150 man avgått av andra orsaker.

Av dem som vid inskrivningen hade sökt vapenfri tjänst och bland de som sökt mellan inskrivning och grundutbildning hade sammanlagt cirka 850 man erhållit vapenfri tjänst. Cirka 100 fall var inte avgjorda till och med 1980-09-01.

Vidare planerades cirka 1.000 man, främst på grund av beviljade anståndsansökningar, till ett senare utbildningsår än 1979/80.

Exklusive de 150 undantagna, de 100 ej avgjorda vapenfriansökningarna och de 1.000 som planerats till senare år (varav större delen senare kommer att fullgöra grundutbildning) blev avgångarna mellan inskrivning och inryckning till grundutbildning cirka tre procent. Bland de undantagna, de som sökt vapenfri tjänst och bland de som planerats till senare år kom en del senare att avgå varför avgångsprocenten mellan inskrivning och inryckning bland 1976 års inskrivna till slut kom att ligga någonstans mellan tre och fyra procent.

Merparten av avgångarna mellan inskrivning och inryckning till grundutbildning ägde rum efter erhållen inkallelseorder. Avgångarna var störst bland de värnpliktiga som uttagits till handräckningstjänst.

Av de värnpliktiga önskade 74 procent rycka in till grundutbildning år 1, 21 procent till år 2 och tre procent till år 3. Det reella utfallet av inkallelserna visade att endast cirka 60 procent kunde beredas plats år 1 medan en större andel än som önskat det kallades till år 2.

6.2.3 Inryckande, avgångar m.m. under grundutbildning

Av 1976 års inskrivna och till försvarsmakten fördelade värnpliktiga ryckte cirka 55 procent in till år 1, cirka 32 procent till år 2 och cirka sex procent till år 3. Andelen avgångar ökade markant för varje år som de värnpliktigas inryckning senarelades.

Bland de av 1976 års inskrivna värnpliktiga som också ryckt in till grundutbildning hade cirka 900 frikallats, cirka 1.700 undantagits och cirka 150 blivit "övriga avgångar".

Under grundutbildningen hade dessutom cirka 600 man ansökt om vapenfri tjänst och cirka 1.000 man hade erhållit ändrad uttagning till handräckningstjänst.

Av de inryckande var det 3,7 procent som inte uppfyllde alla krav till de befattningar de fördelats till.

Avgångarna under grundutbildning var högre för de värnpliktiga som tagits ut och ryckt in med kravunderskridande än för de som uppfyllt kraven.

6.2.4 Krigsplacering och användbarhet

En undersökning av eventuella samband mellan några inskrivningsvariabler hos 1986 års inskrivna och de vitsord som satts efter fullgjord grundutbildning visade att flera av de vid inskrivningen skattade variabelerna hade en positiv, om än svag, samvariation med vitsorden.

De värnpliktiga fördelades vid inskrivningen till olika befattningstyper (eller urvalsgrupper). Totalt hade av de inskrivna värnpliktiga drygt 30 procent av de fördelade erhållit en ändrad befattning till och med fullgjord grundutbildning. För värnpliktiga i befälskategorierna var det vanligare att ändring gjorts i befattningen. Dessa ändringar ägde rum såväl "uppåt" till exempel från gruppbefäl till plutonsbefäl som "nedåt" till exempel från plutonsbefäl till värnpliktig kategori F. En stor andel av dessa ändringar skedde dock "i sidled" såsom till exempel en ändring av uttagning från ställföreträdare skytteplutonchef till uttagning till troppchef på trosskompani.

Av de cirka 50.900 man som fördelades till försvarsmakten vid 1976 års inskrivningar återfanns per 1980-09-01 46.300 man i värnpliktsverkets personregister. Av de som saknades hade merparten frikallats eller erhållit vapenfri tjänst.

Av de 46.300 registrerade värnpliktiga hade cirka 5.600 blivit handräckningsvärnpliktiga av vilka endast en mindre andel var avsedd för krigsplacering. Bland de värnpliktiga avsedda för krigsplacering var cirka 37.900 utbildade och krigsanvändbara, cirka 3.000 (7 procent) var utbildade (personal under grundutbildning eller planerade till senare år) och cirka 300 man (1 procent) var ej disponibla (främst på grund av uppskov eller utrikes boende).

6.2.5 Fördelning på sjukdomsgrupper

Hos de under grundutbildning frikallade och undantagna värnpliktiga svarade sjukdomsgrupp 300—309 (neuroser, alkoholism och narkomani) för drygt hälften av avgångarna medan för de som erhållit ändrad uttagning till handräckningstjänst sjukdomsgrupperna 300—309 och 720—729 (ben- och ledsjukdomar) svarade för cirka en femtedel vardera.

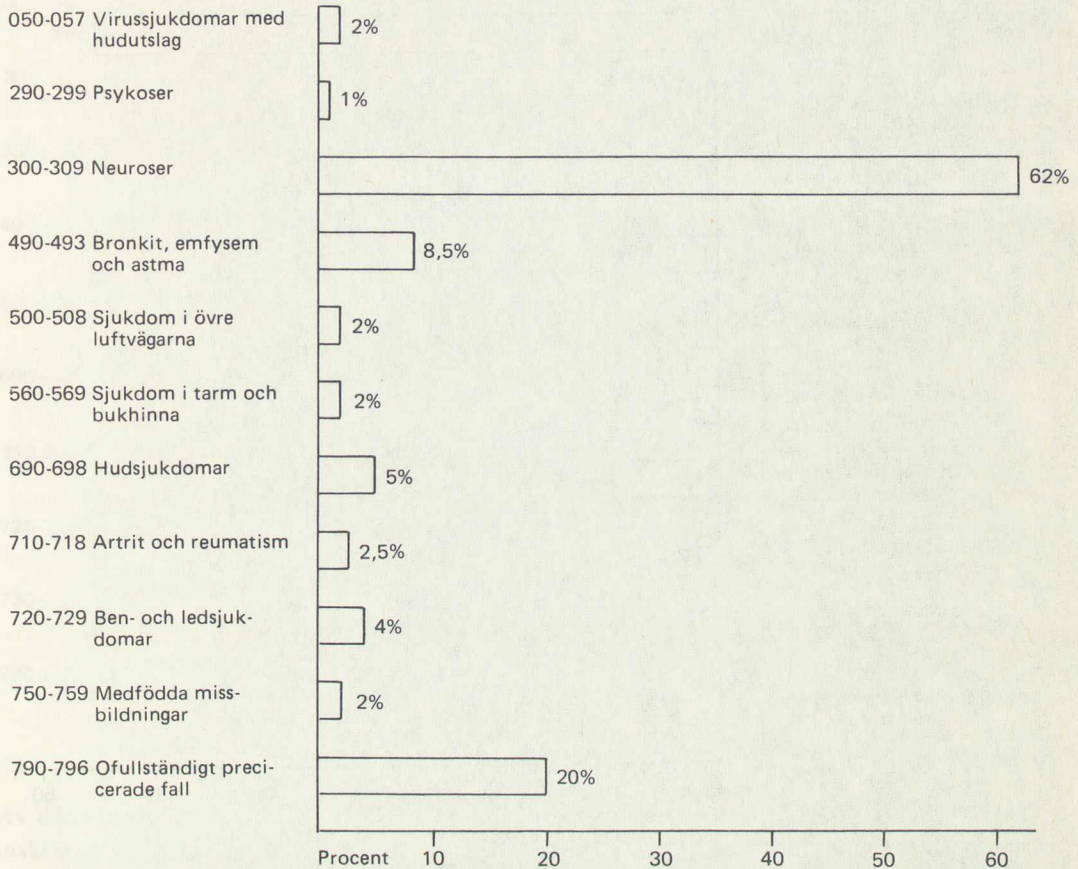
Bland de 910 värnpliktiga som frikallats hade 223 samma sjukdom noterad redan vid inskrivningen fast den då inte bedömdes så allvarlig att den ledde till frikallelse eller undantagande.

Vid inskrivningsprövningen registreras upp till sex diagnoser per provad.

Fördelningen på sjukdomsgrupper bland de värnpliktiga som frikallades, undantogs eller fick ändrad uttagning kommenteras närmare i det följande efter redovisningen av studier rörande de undersökta värnpliktigas krigsplacering och användbarhet.

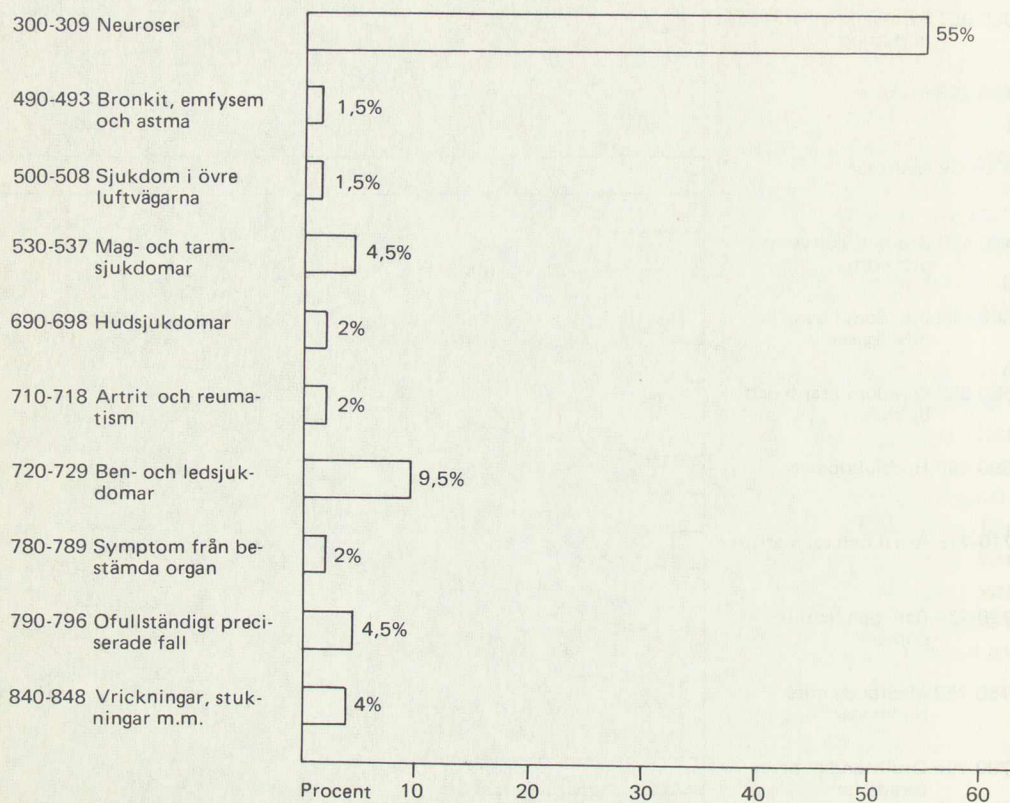
1976 års inskrivna värnpliktiga hade i produktionsuppföljningen haft tre år på sig att göra grundutbildning.

Av de värnpliktiga som ryckt in under dessa tre utbildningsår hade 910 (1,9 procent) frikallats. Dessa fördelade sig på sjukdomsgrupper enligt figur 15.

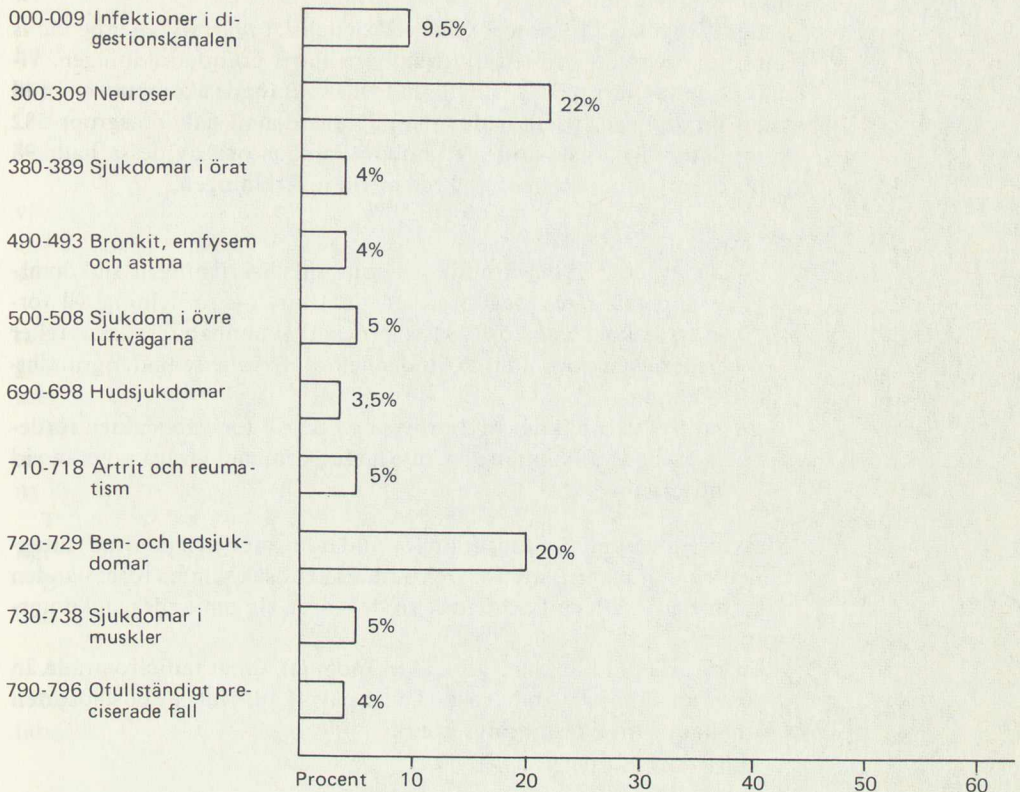
Figur 15. Fördelning på sjukdomsgrupper bland frikallade värnpliktiga under grundutbildning.

Av de värnpliktiga som ryckt in under de tre utbildningsåren hade 2.000 (4,3 procent) undantagits. De fördelade sig på sjukdomsgrupper enligt figur 16.

Figur 16. Fördelning på sjukdomsgrupper bland under grundutbildning undantagna värnpliktiga.

Under grundutbildningen hade 1.152 (2,5 procent) erhållit ändrad uttagning till handräckningstjänst. De fördelade sig på sjukdomsgrupper enligt figur 17.

Av dessa tre redovisade sammanställningar framgår angående 1976 års inskrivna sammanfattningsvis bland annat

- att neuroser, alkoholism och narkomani (sjukdomsgrupperna 300 — 309) svarade för drygt hälften av alla frikallelser och undantagen under grundutbildning,
- att "ofullständigt preciserade fall" (innehåller bland annat "nervositet" och "observations- och utredningsfall") var den näst största sjukdomsgruppen för frikallelser medan ben- och ledsjukdomar var den näst största gruppen bland undantagen,
- att neuroser m.m. samt ben- och ledsjukdomar utgjorde cirka 20 procent av samtliga diagnoser som lett till ändrad uttagning till handräckningstjänst.

Det bör observeras att en mindre del av 1976 års inskrivna värnpliktiga fullgjorde sin grundutbildning under 1980/81 och senare (främst på grund av beviljade anståndsansökningar) och att de totala avgångarna under grundutbildning för den studerade inskrivningskontingenten därför troligen ökade något sedan uppföljningstillfället 1980.

Resultatet för sjukdomsgrupperna 300 — 309 (neuroser m.m.) kan sammanfattas på följande sätt.

Figur 17. Fördelning på sjukdomsgrupper bland värnpliktiga som erhållit ändrad uttagning till handräckningstjänst.

Vid inskrivningen hade åkomor inom dessa grupper noterats hos 2.280 värnpliktiga och då med graderingen 3—8 som, förutsatt att den värnpliktige inte hade någon annan lägre diagnos, medgav fördelning till försvarsmakten.

För 98 stycken (4,3 procent) hade åkomsten förvärrats (eller bedömts annorlunda) så att den lett till frikallelse under grundutbildningen. Vidare hade 484 värnpliktiga tillkommit, vilka inte hade åkomsten noterad vid inskrivningen. Totalt hade sålunda inom denna sjukdomsgrupp 582 värnpliktiga frikallats under grundutbildningen och av dessa hade 98 (17 procent) åkomsten noterad redan vid inskrivningen.

Totalt hade konstaterats

- att av de 37.840 värnpliktiga som vid inskrivningen sjukdomsgrupperats med diagnoser som inte hindrat fördelning till försvarsmakten hade för 223 (0,6 procent) åkomsten förvärrats (eller bedömts annorlunda) så att den lett till frikallelse under grundutbildning,
- att 687 värnpliktiga (1,3 procent av de till försvarsmakten fördelade) hade tillkommit som inte hade åkomsten i fråga noterad vid inskrivningen.

Motsvarande uppgifter togs fram för undantagande och (ändrad) uttagning till handräckningstjänst. De visade i huvudsak samma förhållanden som för de frikallade fast det till en del rörde sig om andra sjukdomsgrupper.

En värnpliktig kan tjänstgöra även inom ett annat militärområde än det där han är bosatt. Andelen avgångar påverkades inte av bostadsorten i förhållande till tjänstgöringsorten.

6.3 Handläggning av enskilda värnpliktsärenden efter inskrivningen

6.3.1 Frikallelse

Om en värnpliktig som fullgör tjänstgöring begär att få bli frikallad, eller om det eljest efter undersökning konstateras att en värnpliktig bör frikallas, utfärdar förbandsläkaren läkarintyg. Läkaren föredrar i princip — sedan yttrande från granskningsnämnden inhämtats — frikallelseförslaget för chefen för utbildningsredovisande myndighet. Handlingarna insänds med utbildningsredovisande myndighets yttrande som brådskande ärende till chefen för det värnpliktskontor där den värnpliktige är registrerad. Beslut om frikallelse fattas av chef för värnpliktskontor.

Beslutet om frikallelse delges snarast utbildningsredovisande myndighet samt, rörande vapenfria tjänstepliktiga, nämnden för vapenfriutbildning. Besvärshänvisning lämnas.

Har värnpliktskontoret ej fattat beslut senast sex dagar efter det att handlingarna inkommit får utbildningsredovisande myndighet besluta

att den värnpliktige undantas från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid om den värnpliktige godtagit hemförlovning.

I samband med inryckning till repetitionsutbildning har det ansetts att det av organisatoriska och individuella skäl i regel är angeläget att hemförlovning kan ske utan dröjsmål. Utbildningsredovisande myndighet får därför omgående besluta om undantagande från tjänstgöringsskyldighet under tiden för aktuell övning om förbandsläkare föreslagit frikallelse. Frågan om frikallelse hänskjuts med anmälan om vidtagen åtgärd till chefen för berört värnpliktskontor.

Ärenden om frikallelse prövas av vederbörligt värnpliktskontor för värnpliktig, som ej fullgör tjänstgöring, och som insänder intyg om sjukdom eller skada som kan föranleda ändring av värnpliktsförhållandena.

Chef för värnpliktskontor beslutar — i förekommande fall, efter hörande av inskrivningsöverläkare (motsvarande) — om erforderlig åtgärd med anledning av uppgift som lämnas av vårdmyndighet eller läkare inom den allmänna sjukvården.

Värnpliktsverket beslutar — i förekommande fall på begäran av myndighet — att värnpliktig, som ej själv ansökt därom, skall kallas till ny inskrivningsförrättning för omprövning av värnpliktsförhållandena.

Tidigare frikallad värnpliktig, som begär omprövning, omprövas enligt de bestämmelser som gäller för inskrivning vid försvarsmakten.

Beslut om frikallelse meddelas skriftligen den värnpliktige. Besvärshänvisning till värnpliktsnämnden lämnas.

Andelen frikallade under pågående grundutbildning utbildningsåren 1969/70 — 1982/83 uttryckt i förhållande till antalet inryckta framgår av tabell 9.

Tabell 9

Utbildningsår	Inryckta	Frikallade	
		Antal	Procent
1969/70	56 770	2 160	3,8
1970/71	58 919	2 778	4,7
1971/72	54 250	1 854	3,4
1972/73	58 142	1 929	3,3
1973/74	56 856	2 113	3,7
1974/75	53 892	2 270	4,2
1975/76	53 635	2 133	4,0
1976/77	53 066	1 933	3,6
1977/78	50 200	1 761	3,5
1978/79	51 781	1 849	3,6
1979/80	49 423	1 940	3,9
1980/81	50 980	1 586	3,2
1981/82	51 325	1 586	3,1
1982/83	54 077	1 681	3,1

6.3.2 Undantagande

Beslut om undantagande för högst ett år kan fattas om skadan/sjukdomen som föranleder åtgärden är av övergående natur och den värnpliktige bedöms senare kunna återkomma i första hand till fortsatt utbildning i samma uttagning, i andra hand till annan uttagning för krigsbefattning.

Innan undantagande beslutas skall dock yttrande från granskningsnämnd inhämtas.

Om undantagande föreslås för den som fullgör tjänstgöring, skall detta framgå av aktuell anteckning på läkarkort/patientkort med motivering till förslaget samt sjukdomsnummer. Anteckningen kan vara hänvisning till läkarintyg eller utlåtande men bör som regel vara läkarens (förbands- eller tjänsteläkarens) egen sammanfattning/motivering. Av läkarintyg skall vidare framgå att den värnpliktige bedöms förhindrad tjänstgöra under så lång tid att fråga om hemförlovnings uppkommer.

Om det behövs får den värnpliktige genomgå undersökning vid berört värnpliktskontor.

Värnpliktig får ej undantagas till följd av sjukdom eller skada, vartill tjänstgöringen kan antas ha varit orsak, även om han ej deltar i tjänstgöringen.

Beslut om undantagande av värnpliktig som fullgör tjänstgöring fattas av chefen för utbildningsredovisande myndighet under förutsättning att den värnpliktige godtar beslut om hemförlovnings. Avger den värnpliktige inte nöjdförklaring, insänds ärendet via berört värnpliktskontor för beslut av värnpliktsverket.

Fullgör den värnpliktige grundutbildning och har han tidigare undantagits från tjänstgöringsskyldighet och skadan/sjukdomen kvarstår skall ärendet överlämnas till värnpliktskontoret för beslut.

I ärende om undantagande av värnpliktig, som ej är i tjänst, beslutar berört värnpliktskontor.

Beslut om undantagande meddelas den värnpliktige med besvärshänvisning. Besvär hos värnpliktsnämnden kan anföras mot beslut om undantagande, men inte mot hemförlovnings som beslutas av värnpliktsverket.

6.3.3 Granskningsnämnd

Granskningsnämnd skall enligt tjänstgöringskungörelsen finnas hos de myndigheter som värnpliktsverket bestämmer och finns vid de flesta utbildningsförband.

Myndighet, där granskningsnämnd skall finnas, utser ledamöter i nämnden. Granskningsnämnd består av ordförande och två andra ledamöter. Ordförande och en ledamot skall vara militära tjänstemän som har god kännedom om värnpliktsutbildningsfrågor. Den tredje ledamoten skall vara läkare. Bataljonschef (motsvarande), förbandsläkare och chef för värnpliktsdetalj bör ingå som ledamöter i granskningsnämnd.

Sådan utbildningsredovisande myndighet som redovisar värnpliktiga, vilka utbildas av eller tjänstgör vid myndighet där personal- och värn-

pliktsdetalj saknas, får tillsätta granskningsnämnd hos sistnämnda myndighet, varvid en ledamot bör tillhöra den myndighet där den värnpliktige utbildas.

I samband med grundutbildning skall enligt värnpliktsverkets föreskrifter den värnpliktiges kompanichef (motsvarande) och myndighetens konsulent närvara vid sammanträdet för att informera nämnden om den värnpliktiges situation. Kompanichef får åtföljas av kompanisjuksköterska samt av annat befäl, som har särskild kännedom om (kontakt med) den värnpliktige.

Före sammanträdet med granskningsnämnden skall kompanichefen i samverkan med konsulenten genom samtal med den värnpliktige, dennes kamrater och utbildningsbefäl samt vid behov även med den värnpliktiges anhöriga, arbetsgivare m.fl. sätta sig in i den värnpliktiges situation. Är kompanichef eller konsulent i undantagsfall förhindrade att närvara vid sammanträdet skall nämndens ordförande lämnas erforderlig information rörande den värnpliktige före sammanträdet.

Chef för utbildningsredovisande myndighet inhämtar yttrande från granskningsnämnd när ärende uppkommit om

- frikallelse,
- ändrad uttagning eller omfördelning av medicinska skäl samt
- i ärenden, som utan att medicinsk diagnos föreligger, innebär att i tjänst varande värnpliktigs förhållanden bör ändras för att förhindra att besvär av medicinsk natur eljest uppkommer.

Även i annat ärende som erfordrar en samfällad bedömning under medverkan av befäl, läkare, konsulent m.fl. bör granskningsnämndens yttrande inhämtas innan utbildningsredovisande myndighet fattar beslut eller hänskjuter ärendet till annan myndighet.

Om en värnpliktig har placerats till utbildning (tjänstgöring) som medför att läkarundersökning enligt tjänstgöringskungörelsen 30 § inte kan ske, är den som för befäl över den värnpliktige skyldig bereda honom möjlighet till sådan undersökning.

Förbandsläkare meddelar granskningsnämndens ordförande att sammanträde med nämnden erfordras när efter läkarundersökning en samfällad bedömning erfordras av den värnpliktiges status.

Granskningsnämnden bör om möjligt sammanträda regelbundet på bestämda tider eller med anledning av särskilt brådskande fall.

Vid större inryckning till repetitionsutbildning skall granskningsnämnden sammanträda på inryckningsdagen.

Vid inryckning utförs i förekommande fall läkarundersökning. Föreligger fel, sjukdom eller lyte som kan föranleda frikallelse eller undantagande från tjänstgöringsskyldighet eller att uttagning eller tillhörighet bör ändras utfärdas läkarintyg/ändringsintyg och journalanteckningar görs i läkarkort/patientkort. Dessa överlämnas till granskningsnämnden, om nämnden sammanträder på platsen. I annat fall skickas handlingarna till utbildningsredovisande myndighet som meddelar granskningsnämndens ordförande när handlingarna kommit och att sammanträde med nämnden erfordras.

Den värnpliktige behöver ej närvara vid granskningsnämndens sam-

INFORMATION TILL VÄRNPLIKTIG SOM SKALL BEDÖMAS AV GRANSKNINGSNÄMND (GN)

GN sammansättning

I GN ingår bataljonchefen (motsv) som ordförande. Ledamöter är chefen för värnpliktsdetaljen och förbandsläkaren. Konsulenten, kompanisjuksköterskan samt Din kompanichef - eller annat befäl från Ditt kompani som känner Dig väl - kallas som regel till sammanträdet.

Förberedelser

Före GN sammanträde bör Du prata med Din kompanichef för att få upplysningar om sammanträdet. Dessutom har Du möjlighet att rådfråga förbandsläkaren, konsulenten och chefen för värnpliktsdetaljen och få upplysningar.

Om Du tycker att Du inte hunnit träffa de personer Du vill tala med innan sammanträdet, kan och bör Du begära att Ditt ärende tas upp på nästa sammanträde. Du bör framföra detta önskemål till Din kompanichef.

GN kan besluta att ta upp Ditt ärende senare om man saknar tillräckligt underlag för att kunna bedöma Ditt fall.

Sammanträde

Innan Du själv kommer in till sammanträdet har GN diskuterat Ditt fall. Man har först och främst tagit del av läkarutlåtanden, intyg och vad Du själv har berättat tidigare. GN har också diskuterat hur man ska lösa Ditt fall.

Figur 18. Information till värnpliktig som skall bedömas av granskningsnämnd.

När Du kallas in berättar ordföranden för Dig vilket förslag GN har kommit fram till. Han talar också om varför man kommit fram till det. Du kan också begära att få tid på Dig att tänka över GN förslag i lugn och ro.

Innebörden av GN förslag

Av tabellen på sid 3 och 4 i denna bilaga*) kan Du se vad olika beslut innebär. Om nämnden föreslår att Du ska få en ändrad uttagning eller bli undantagen från tjänstgöringsskyldighet eller frikallas ska Du i GN protokoll markera om Du accepterar (godtar) GN förslag. Du ska sedan skriva under protokollet.

Om GN föreslår undantagande och hemförlovning på grund av att Du har skadats eller blivit sjuk utan att tjänsten har varit orsak så innebär det att Du omedelbart får avbryta tjänsten och åka hem. Återstående del av grundutbildningen får Du då normalt göra nästa utbildningsår.

Om Du har skadats eller blivit sjuk av tjänsten kan Du bli undantagen och hemförlovad om Du själv önskar det. Men Du har också rätt att vara kvar i tjänsten.

Vem fattar beslut?

GN förslag lämnas till förbandschefen som antingen fattar beslut eller skickar ärendet vidare till annan myndighet som ska fatta beslut.

Förbandschefen får fatta beslut om undantagande och hemförlovning bara om Du själv går med på det. Om Du inte godtar beslutet ska Du vara kvar i tjänst medan ärendet insänds till chefen för värnpliktsverket (C VPV) för beslut. C VPV kan besluta mot Dina önskemål.

Beslut om frikallelse fattas av inskrivningschefen (chefen för värnpliktskontoret).

* Ej här

Du får ett skriftligt beslut. Vissa beslut kan överklagas. Det står i så fall en besvärshänvisning på beslutsavin. Där kan Du se vilken adress Du ska överklaga till och hur lång tid Du har på Dig (vanligen två veckor).

Om Du vill ha upplysningar om hur man bär sig åt för att överklaga ett beslut eller andra frågor om Dina värnpliktsförhållanden kan Du fråga Din kompanichef eller chefen för värnpliktsdetaljen eller konsulenten (PV-assistenten) som också kan hjälpa Dig om Du vill besvara Dig över ett beslut.

Övrigt

Till sist ett par råd:

Det är viktigt att Du tänker över vad GN förslag kommer att innebära för Dig personligen. Inte bara just nu på förbandet utan även civilt. Vad ska Du göra om GN föreslår undantagande och hemförlovning? Har Du något arbete, bostad osv.

Begär också att få reda på om Du får eller inte får tillgodoräkna Dig de dagar som Du varit i tjänst. Grundregeln är den att Du får tillgodoräkna Dig dessa dagar om antalet uppgår till minst en tiondel av det dagantal som Du inkallats till. Skall Du fullgöra grundutbildning och all repetitionsutbildning eller del av den i en följd räknas tiondelen på antalet dagar för enbart grundutbildningen.

manträde, om hans inställelse medför väsentliga olägenheter för honom, såsom långa resor eller sjuktransport.

Vid granskningsnämnds sammanträde skall erforderlig utredning för nämndens bedömning finnas samt ett antal handlingar vara tillgängliga.

Granskningsnämnds protokoll och utredningar som legat till grund för nämndens förslag (läkarhandlingar i förseglat kuvert) inges utan dröjsmål till den myndighet som tillsatt nämnden. Myndigheten fattar beslut i vissa ärenden. Övriga ärenden överlämnas till berört värnpliktskontor för åtgärd.

Granskningsnämnds protokoll skall innehålla motivering för nämndens förslag till åtgärd/beslut. De viktigaste punkterna, som varit avgörande för förslaget skall anges.

Förekommer att ledamot i granskningsnämnd ej biträder yttrande som nämndens flertal enats om, anmäler ordföranden förhållandet till chef som tillsatt nämnden.

Under beredskapsövning utförs undersökning och infordras yttrande från granskningsnämnd om icke värnpliktsverket bestämmer annat i samband med beredskapsövningen.

I anslutning till granskningsnämnds sammanträde skall den berörda värnpliktige skriftligt delges information om nämndens verksamhet. Informationen skall i princip följa en av värnpliktsverket fastställd mall enligt figur 18.

6.3.4 Behandling i värnpliktsnämnden

Av en uppföljning, som värnpliktsnämnden på vår begäran gjort, av de under 1985 avgjorda ärendena som rör frikallelsebeslut framgår följande:

Vid inskrivningen hade 37 värnpliktiga frikallats men besvärat sig över beslutet. Värnpliktsnämnden biföll 15 ärenden och avslog 19. Tre ärenden avgjordes på annat sätt.

Före grundutbildning hade sex värnpliktiga som frikallats begärt att få beslutet hävt. Värnpliktsnämnden biföll fyra och avslog två av framställningarna. 53 värnpliktiga besvärade sig före eller under grundutbildning och ansökte om att få bli frikallade. Nämnden avslog 41 och biföll sju av framställningarna. Fem ärenden avgjordes på annat sätt.

Efter grundutbildning (men oftast i anslutning till repetitionsutbildning) var det sju frikallade värnpliktiga som inte ville vara frikallade. Sex av dessa besvär avslogs och ett bifölls av värnpliktsnämnden. 14 sökte frikallelse och nämnden biföll tre men avslog tio. Ett ärende avgjordes på annat sätt.

Värnpliktsnämndens ärenden rörande frikallelse under 1985 och nämndens beslut i dessa fall fördelar sig på diagnosgrupp enligt tabell 10.

Tabell 10

Värnplikts- nämndens beslut	Antal ärenden om		Totalt antal	Varav diagnos	
	— att slippa bli frikallad	— att få bli frikallad		Psykiatrisk	Somatisk
Efter inskriv- ningen					
Bifall	15	—		4	11
Avslag	19	—		3	16
Totalt	34		34	7	27
Före och under grundutbildning- en					
Bifall	4	7			
Avslag	2	41			
Totalt	6	48	54	40	14
Efter grundut- bildningen					
Bifall	1	3			
Avslag	6	10			
Totalt	7	13	20	8	12

6.3.5 Psykologisk-Psykiatrisk bedömning av värnpliktiga under Grund-Utbildning, "PPGU"

Värnpliktsverket genomförde under 1981 och 1982 en försöksverksamhet i södra militärområdet under arbetsbeteckningen "PPGU".

Avsikten med försöksverksamheten var att de deltagande utbildningsmyndigheterna på vissa fasta tider skulle disponera ett psykolog/psykiatrikerteam för att "på plats" på förbanden göra utredningar efter remiss från förbandet. Erfarenheterna från försöken är något blandade. Södra värnpliktskontoret konstaterar emellertid att försöksverksamheten är en lämplig metod att stödja förbandssjukvården med kvalificerade utredningar, men att formen för densamma bör diskuteras.

Det system som användes — konsultfunktion vid förbanden — har den fördelen att det ger den rätta bakgrunden till den värnpliktige och hans problem. Där finns ju också hans befäl, läkare, kompanisjuksköterska och konsulent att tillgå. Det uppfattas dock som dyrt och tidsödande. Systemet kan ge överdrivna förväntningar att specialisterna har kommit till förbandet för att "ta hand om problemen". Det kan också föreligga en risk att värnpliktiga på egen hand söker "PPGU-teamet", utan att ärendet följt den gängse rutinen på förbandet. Erfarenheterna visar att systemets positiva effekter kan bibehållas även om konsultationen sker på värnpliktskontoret.

Den viktigaste lärdomen från försöken var emellertid att de tydligt visade på att en bristande förmåga att ta hand om de värnpliktiga under utbildningen vid förbanden kan "skapa" problem för enskilda värnpliktiga.

7 Problem i nuvarande system

7.1 Kritik mot systemet

Under 1970- och 1980-talen har kritik från flera håll riktats mot nuvarande ordning för frikallelse av värnpliktiga. Debatten har till en början i första hand varit "intern" — dvs. främst förts mellan inom försvarsmakten verksamma tjänstemän och experter men under 1980-talet blivit alltmer allmän. Den debatt som förts kring ordningen för frikallelse har i första hand handlat om frikallelse på psykiska grunder.

I regeringens tilläggsdirektiv till kommittén anges bland annat följande:

"I riksdagsmotionen 1982/83:1251 påstås att ett överskott av värnpliktiga minskas genom att värnpliktiga vid inskrivningen oriktigt stämplas som psykiskt sjuka — — — Vid behandlingen av motionen fann försvarsutskottet inte att prövningsförfarandet medvetet använts för att minska något överskott av värnpliktiga. Utskottet konstaterade dock att uppfattningarna om det nuvarande systemet avseende nämnda bedömning går starkt isär. Mot denna bakgrund och med hänsyn till den betydelse som de bedömningar som görs vid inskrivningen kan ha för enskilda värnpliktiga ansåg försvarsutskottet att regeringen bör låta utvärdera och se över den nuvarande ordningen för frikallelser och att uppgiften kunde anförtros t.ex. 1983 års värnpliktsutbildningskommitté. Riksdagen beslutade i enlighet med utskottets förslag (FöU 1983/84:5, rskr. 51)."

I den ovannämnda riksdagsmotionen 1982/83:1251 av Margot Wallström har motionären anfört att

"under framför allt 1970-talet har psykiatrins roll i tillämpningen av värnpliktslagen diskuterats och debatterats. Debatten har gällt bl.a.:

- användandet av det psykiatriska sjukdomsbegreppet ur etiska, individuella och vetenskapliga synpunkter,
- relationerna mellan definitioner på militär tjänstbarhet/icke tjänstbarhet och definitioner på psykisk hälsa/sjukdom,
- konsekvenser för den enskilde av frikallelse av psykiatriska skäl.

I några forskningsrapporter har forskare vid FOA presenterat följande resultat/diskussionsuppdrag:

- Majoriteten av de individer som frikallas erhåller psykiatriska sjukdomsdiagnoser enligt värnpliktsverkets inskrivningsstatistik. I många fall saknar denna officiella förklaring medicinsk täckning.
- Man kan misstänka att många av dem som frikallas genom att stämpas som psykiskt sjuka kan råka ut för svårigheter på grund av detta. Det kan gälla till exempel när de söker arbete, söker till viss utbildning och i sitt umgänge med flickvän, kompisar etc.
- Det tycks finnas en tendens att avvägningen mellan att frikalla och inte frikalla till delar bestäms av försvarets behov av soldater. Hittills har s.k. handräckningstjänster i fred använts för värnpliktiga som av medicinska skäl inte kunnat frikallas men ansetts som mindre lämpliga för krigsplacering.

Under vårsessionen 1982 fattade riksdagen ett nytt försvarsbeslut. Detta innebär bl.a. att ingen värnpliktig ska ianspråkats för utbildning i fred om han av medicinska skäl inte kan krigsplaceras.

Den 1 juli 1982 ändrades således benämningen handräckningsvärnpliktig till bevaknings- eller depåvärnpliktig och samtidigt försvann ca 2.000 befattningar. Därefter har värnpliktsverket föreslagit tillämpningsföreskrifter som i praktiken kan öka antalet frikallningar med hjälp av sjukdomsdiagnoser. Den som hittills på medicinska grunder bedömts duglig för värnpliktstjänstgöring kan i fortsättningen — på samma grunder — komma att frikallas.

Så i stället för att anpassa krigsorganisationen till "tillgången" på värnpliktiga vill man göra tvärtom. Till råga på allt togs de värnpliktiga själva under hösten 1982 till hjälp i utgallringen genom ett slags enkät. Däri skulle den värnpliktige själv ange om han önskade bli frikallad eller ej, resp. om han ansåg sig kunna klara även den fältmässiga utbildningen eller ej.

Sammanfattningsvis står det klart att tidigare nämnda forskningsrapporter samt ett flertal debattartiklar i ämnet visar att psykiatrin missbrukas vid frikallelse av värnpliktiga som stämpas som psykiskt sjuka, trots att många inte är det. På detta sätt minskar man överskottet av värnpliktiga och upprätthåller skenet av att värnpliktslagen och frikallelseparagrafen fungerar bra. Från flera håll har framförts behovet av tillämpningsföreskrifter som tillåter även andra skäl än medicinska som grund för frikallelser."

Försvarsutskottet anförde i sitt betänkande 1983/84:5 bland annat följande:

"I värnpliktslagen anges förutsättningarna för frikallelser av värnpliktiga. De bygger på tanken att ingen värnpliktig skall åläggas utbildning och utnyttjas för krigsuppgifter som överstiger hans fysiska eller psykiska förmåga. Det har ifrågasatts om inte i den medicinska bedömningen av de värnpliktiga ibland döljs en strävan att minska ett överskott på värnpliktiga. Motionären delar denna uppfattning och ser ett sådant samband särskilt vid frikallelser av psykiska skäl. Hennes uppfattning stöds av de båda forskare vid försvarets forskningsanstalt som har orienterat utskottet men tillbakavisas av värnpliktsverket. Motionären anser det vara särskilt olyckligt att värnpliktiga i dessa fall blir stämplade

som psykiskt sjuka utan att vara det. Värnpliktsverket tillbakavisar kritiken och påminner om att vissa diagnoser är relevanta endast för en krigssituation och därför inte har betydelse i den värnpliktiges vardagsmiljö.

Utskottet vill till en början slå fast att de medicinska och psykologiska prövningarna vid inskrivningarna uttryckligen syftar till att minska det antal värnpliktiga som enligt det tidigare systemet inte frikallades förrän under pågående grundutbildning (prop. 1968:34 s. 37, SU 92, rskr. 214). Det kan vidare konstateras att utbytet av begreppet handräckningsvärnpliktiga mot kategorin värnpliktiga i bevaknings- och depåtjänst (prop. 1981/82:102 bil. 2 s. 46, FöU 18, rskr. 374) innebär att minimikraven på de värnpliktiga har höjts. Avsikten med förändringen var nämligen att handräckningsvärnpliktiga i ökad utsträckning skulle kunna användas för bevakningsuppgifter i krigsorganisationen. Utskottet har inte funnit att prövningsförfarandet medvetet använts för att minska något överskott av värnpliktiga.

Vid inskrivningen sker en medicinsk och psykologisk prövning som även innefattar en bedömning av den värnpliktiges psykiska stabilitet. Resultaten kan i och för sig rubriceras, kodifieras och hanteras på olika sätt. Uppfattningarna om nuvarande system går starkt isär.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till den betydelse bedömningen av förutsättningarna för värnpliktsutbildning kan ha för enskilda värnpliktiga anser utskottet att regeringen bör låta utvärdera och se över den nuvarande ordningen för frikallelser."

Som inledningsvis nämnts har kritik riktats mot nuvarande ordning för frikallelse av värnpliktiga från flera olika håll. Utredningen om homosexuellas situation i samhället behandlade i sitt betänkande "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63) bland annat frågor om bedömningar vid militär inskrivning och användande av diagnoser i detta sammanhang.

Utredningen konstaterade att det inte finns några bestämmelser som innebär att homosexuell läggning i sig skulle vara diskvalificerande för tjänst av viss art eller tjänst överhuvudtaget inom försvarsmakten.

Utredningen beskrev vidare att till grund för den militärmedicinska bedömningen ligger "Medicinsk undersökning och utvärdering" samt att diagnoserna i denna följer socialstyrelsens sjukdomsklassifikation från år 1968.

I denna hade homosexualitet fram till 1979-09-27 klassifikationsnumret 302,00 och återfanns under rubriken "sexuella anomalier" som i sin tur är intagen under huvudrubriken "mentala rubbningar". Socialstyrelsen beslöt emellertid nämnda dag att bland andra kodnumret 302,00 skulle utgå. Klassifikationen under rubriken "Sexuella anomalier" har numera i socialstyrelsens sjukdomsklassifikation följande lydelse

302,31 Transsexualism

302,99 Sexuella anomalier

NUD (utan närmare specifikation)

"Medicinsk undersökning och utvärdering" utkom år 1976 i omarbetat skick. I dittills gällande anvisningar föreskrevs att homosexualitet skulle åsättas klassifikationsnumret 302,00 och leda till en ovillkorlig

frikallelse från militär grundutbildning. Bestämmelserna upprätthölls inte strikt. De flesta inskrivningscentralerna bedömde frågan om frikallelse på grund av homosexualitet från fall till fall. Bedömningen grundade sig därvid på en mängd faktorer som exempelvis sociala och medicinska.

Enligt 1976 års "Medicinsk undersökning och utvärdering" skulle homosexualitet inte leda till ovillkorlig frikallelse. I anvisningarna uttalandes också att, innan värdering gjordes från militär synpunkt, en noggrann insamling av beslutsunderlag och en nyanserad avvägning av risker och förutsättningar var nödvändig.

Som en följd av socialstyrelsens beslut att klassifikationen homosexualitet skulle utgå har "Medicinsk undersökning och utvärdering" ändrats så att homosexualitet inte längre finns som särskild klassifikation för militärmedicinsk bedömning. I 1982 års utgåva har i stället följande införts: "302,99 Sexuella anomalier 0, 5 el. 8 NUD. Vid värdering 0 — 5 anges diagnos, däremot ej vid värdering 8. Homosexualitet hänförs till 302,99".

Utredningen konstaterade att ändringen innebär, att homosexualitet inte längre klassificeras särskilt vid inskrivningsförrättningen. För den som uppger att han är homosexuell skall klassificering 302,99 användas. Klassificering innebär att homosexuell läggning numera, med hänsyn tagen till även andra omständigheter, endera inte har någon vikt vid bedömningen av tjänstbarheten eller har en tämligen betydande eller en mycket betydande vikt (frikallas).

Utredningen har vidare angivit att

"Företrädare för försvarets sjukvårdsstyrelse har uppgett, att anvisningarna fungerar smidigt och att homosexuella, som väljer att göra militärutbildning, regelmässigt syns klara av denna.

Endast i synnerligen sällsynta fall har komplikationer uppstått. Det förekommer endast i undantagsfall att frikallelse sker på grund av homosexuell läggning eller att inskrivningshandlingarna utvisar att den värnpliktige är homosexuell."

Utredningen sammanfattade enligt följande: "Homosexualitet som sådan kan inte och får inte diskvalificera för någon tjänstgöring inom försvaret och är inte, som syns framgå av 'Medicinsk undersökning och utvärdering', någon sexuell anomaly. Någon särskild klassificering för homosexuella behövs således inte och vi förutsätter att den tas bort ur 'Medicinsk undersökning och utvärdering'."

Vi har konstaterat att någon sådan ändring av "Medicinsk undersökning och utvärdering" ej har skett.

Utöver den kritik som i offentliga sammanhang riktats mot ordningen för frikallelse av värnpliktiga under senare år och som redovisats ovan har som inledningsvis nämnts en mer "intern" debatt förts. I det följande refereras i mycket stark sammanfattning huvuddragen i den kritik som riktats mot systemet i dessa sammanhang.

Från främst konsulenterna inom försvarets personalvård men även kompani- och bataljonschefer har kritik i första hand riktats mot systemets tillämpning under pågående tjänstgöring och i anslutning till tjänstgöring. Det har anförts att systemet är osmidigt. Dessutom påstås det

innebära en stämpling av enskilda och medverkar till utslagning enligt följande:

En värnpliktig som under grundutbildningen råkar i vad som vanligen betecknas som "sociala problem" drabbas sällan av dessa *enbart* till följd av värnpliktstjänstgöringen. En mer normal situation är att det är redan socialt svaga individer vars problembild förvärras under och i större eller mindre utsträckning på grund av tjänstgöringsförhållandena. Det är vanligt att sådana enskilda värnpliktiga har flera eller många problem. En problembild sammansatt av dålig (och ofta omfattande) familjeekonomi, problem i relationen till hustru eller motsvarande och en stor ansvarsbörda i förhållande till någon anhörig är inte ovanlig.

Som bakgrund till komponenterna i en sådan problembild kan nämnas att en av överbefälhavaren och statistiska centralbyrån gjord undersökning ("Värnpliktigas sociala och ekonomiska situation", Försvarsstabens personalvårdsbyrå 1981) visade att nio procent av de värnpliktiga var gifta eller sammanboende. Av de gifta/sammanboende värnpliktiga var det nästan en fjärdedel som bodde ihop med barn. Av de gifta/sammanboende med barn var det nästan 60 procent som hade avbetalningar på kapitalvaror, dvs. bil, möbler, TV etc.

Bland gifta/sammanboende utan barn var siffran något lägre och bland ensamstående var det endast 13 procent som hade sådana avbetalningar. Frågor om räntor, amorteringar och total låneskuld visade samma bild. Enstaka värnpliktiga hade mycket stora utgifter. För många värnpliktiga innebär det en avsevärd ekonomisk omställning att rycka in till grundutbildning.

För den som redan före inryckningen på grund av hög skuldbelastning m.m. har en ansträngd ekonomi, kan grundutbildningstidens ekonomiska villkor framstå som oöverstigliga problem. Det är inte ovanligt att detta i förening med den värnpliktiges frånvaro från hemmet på grund av värnpliktstjänstgöringen skapar, bidrar till eller i varje fall utlöser problem i relationerna till närstående.

Det är vanligt att en enskild värnpliktig, i en situation av den typ som här beskrivits, själv anger värnpliktstjänstgöringen som enda orsak till sina problem. Det är erfarenhetsmässigt inte ovanligt att civila läkare, socialsekreterare, kuratorer och andra intygsgivande instanser utan miljökunskap, tolkar situationen på samma sätt.

När en enskild värnpliktig i en akut socio-ekonomisk situation av denna typ samtidigt vantrivs vid förbandet och söker hjälp är möjligheterna att ge honom konkret hjälp begränsade. Han är ofta inte berättigad till socialhjälp. Utgående värnpliktsförmåner räcker inte för att lösa de ekonomiska problemen. De ekonomiska skälen kan trots detta bedömas otillräckliga för att han skall få anstånd. Ett års anstånd med tjänstgöringen kanske inte heller är tillräckligt för att dels återta eftersläpningen och dels skapa reserver så att inte samma situation uppstår igen. Den värnpliktige kan då ofta få viss uppehållande hjälp. Han kan till exempel få enstaka dagar ledigt, få låna en begränsad summa pengar eller få ett begränsat bidrag.

Adekvat problemlösning kräver dock mer omfattande ingrepp i den enskildes sociala situation såsom familjeekonomisk totalsanering (att

han gör sig av med bil, kapitalvaruskulder osv.) och bearbetning av relationsproblem. Sådana mer omfattande ingrepp är ofta av många olika skäl inte möjliga under pågående militärtjänstgöring. En vanlig situation är därvid att den värnpliktige kommer i psykisk obalans och upplever situationen som opåverkbar eller okontrollerbar.

Om situationen får fortsätta att utveckla sig har den värnpliktige förr eller senare blivit tillräckligt psykiskt (psyko-somatiskt) dålig för att kunna bedömas som sjuk och åsättas lämplig diagnos för undantagande eller frikallelse och omedelbart hemförlovas.

Härigenom har en fråga början visserligen socialt svag men fungerande och "frisk" medborgare utvecklats till att bli en dokumenterat "sjuk" person som skall rehabiliteras. I och med att han blir hemförlovad berörs dock inte militära myndigheter av rehabiliteringsfrågorna. Samtidigt har härigenom systemet kommit att premiera sjukdomsbeteende. För att nå det faktiska målet att så fort som möjligt bli hemförlovad för att få komma hem och återgå till den mer normala situationen måste den enskilde kvalificera sig genom att bli "sjuk".

Bland kliniskt verksamma psykiatriker har användandet av psykiatriska diagnoser under inskrivningarna varit föremål för viss debatt främst i fackpressen. Svenska psykiatriska föreningen gjorde 1970 ett uttalande i denna fråga riktat till försvarets sjukvårdsstyrelse.

1973 upprepade nämnda förening sin kritik, denna gång ställd till riksdagens försvars- och socialutskott. Av skrivelsen framgår bland annat:

"Bland de inskrivningsskyldiga finns de för vilka genomförande av värnplikten på övrigt sätt kan befaras medföra risk för långvarig psykisk insufficiens utan att sådan insufficiens föreligger vid eller har förelegat före inskrivningstillfället helt enkelt emedan dessa män i det civila livet inte utsätts för de faktorer som utlöser insufficiensen. De kan således vid inskrivningstillfället inte sägas vara behäftade med lyte, långvarig sjukdom eller bestående kroppslig svaghet, (värnpliktslagen)."

Föreningen yrkade på att en lagändring görs så att "— — — de påtalade missförhållandena undanröjs" och anförde att "enligt föreningens åsikt kan detta ske så att *befarad* kroppslig eller psykisk sjukdom eller skada må utgöra grund för frikallelse".

I den aktuella fackdebatten angående psykiatrins roll i samhället eftersträvas snäva gränser för psykiatrin. Man menar att det är orimligt att "psykiatrisera" allmänmänniskliga problem och/eller beteenden och att det skall finnas väldefinierade gränser för psykiatrisk störning. Samtidigt får inte den som har psykiska problem förmenas adekvat behandling.

Bland psykologer som arbetar (har arbetat) i inskrivningsverksamheten har bland annat etiska ansvars- och kompetensfrågor diskuterats. De problem som särskilt uppmärksammats kan sammanfattas enligt följande:

Sedan införandet av nuvarande inskrivningssystem 1969 har tillämpningsbestämmelserna angivit att sjukdomar, fel eller lyten registreras i form av sju-siffrig graderad diagnos. De första fem siffrorna överens-

stämmer härvid helt med socialstyrelsens "Klassifikation av sjukdomar 1968" (Socialstyrelsen 1981).

Värnpliktsverkets bestämmelser replierar på "Medicinsk undersökning och utvärdering". Således skall vid sänkt tjänstbarhet i samband med inskrivning eller senare under värnpliktsåldern medicinsk diagnos åsättas den värnpliktige. För exempelvis en inskrivningsskyldig med konstaterad psykisk insufficiens, aktuell eller förutsedd, skall lämplig diagnos väljas, som regel under kapitlet "Mentala rubbningar" i sjukdomsklassifikationen.

Uttolkningen av värnpliktslagens tredje paragraf är alltså den, att man måste låta förslag och beslut om frikallelse åtföljas av en diagnos hämtad ur en förteckning upprättad för vårdsammanhang, dvs. för helt andra syften än vad som gäller för fastställande av tjänstbarhet vid en militär inskrivningsförrättning. Inom den civila vården iakttas försiktighet med användande av psykiatriska diagnoser, bland annat eftersom dessa kan ha en självuppfyllande innebörd och försämra förutsättningarna för en patients tillfrisknande.

Problemet, som det berörts i forskningsrapporter och debattinlägg i främst facktidskrifter sedan systemet infördes 1969, är i koncentrat att många av dem som idag frikallas av psykiska skäl åsätts en medicinsk diagnos trots att de vedertagna kriterierna för dessa diagnoser ej är uppfyllda. Många individer bedöms således som icke tjänstbara av huvudsakligen psykologiska och sociala skäl relevanta för en militär tjänstgöring. För att kunna verkställa frikallelse måste dessa skäl omdefinieras till psykiatriska vilket sker genom åsättande av diagnoser. Situationen medför problem för enskilda värnpliktiga, för handläggare och beslutsfattare (psykologer vid värnpliktskontoren, inskrivningsöverläkare och mönstringsförrättare) och för myndigheten (värnpliktsverket) samt för samhället av bland annat etisk, rättslig och social karaktär.

Som vi under vårt arbete konstaterat och som framgått av sammanställningen av viss författningstext i kapitel 2 finns det i olika författningar ett flertal möjligheter till undantag från huvudregeln att skyldighet att fullgöra värnpliktstjänstgöring föreligger. Dessa möjligheter beskrivs i författningarna med ett antal olika begrepp.

De olika undantagsmöjligheterna är kopplade till olika administrativa system och rutiner. Detta medför olika bedömnings- och handläggningsrutiner fram till beslut. Detta är särskilt påtagligt när fråga om ändring i värnplikts- eller tjänstgöringsförhållandena aktualiseras under pågående grundutbildning. Som exempel anges här endast tre tyfall:

1/ Om en värnpliktig, som har sociala och ekonomiska problem och som känner sig psykiskt pressad av situationen, ansöker om anstånd med utbildningen skall han göra detta skriftligt och helst bifoga intyg om situationen.

På utbildningsmyndigheten handläggs ett anståndsärende vanligen som ett administrativt ärende inom personalfunktionen.

Utbildningsmyndigheten avger yttrande över den värnpliktiges ansö-

kan. Något formellt krav på utredning eller på yttrandet föreligger ej.

Hans ansökan insänds tjänstevägen till värnpliktskontoret som avgör ärendet i huvudsak på inkomna handlingar och enligt bedömningspraxis.

2/ Om samme värnpliktige i stället för att ansöka om anstånd betonar sina stress-symptom och söker läkare kan ärendet avgöras direkt genom att läkaren föreslår undantagande.

Att den formellt beslutande chefen i sitt ställningstagande går emot läkarutlåtandet är synnerligen sällsynt. Några krav på samråd eller annan utredning än läkarens utlåtande föreligger ej. Beslutet kan expedieras omedelbart och den värnpliktige i princip hemförlovas samma dag.

3/ Om samme värnpliktige ansöker om vapenfri tjänst hemförlovas han (med vissa undantag) omedelbart och utan utredning.

Beskrivningen ovan av de tre typfallen är inte invändningsfri. Den kan dock väl representera vad som för "alla" utanför kretsen av speciella experter med djupare kunskaper (såsom chefer för värnpliktsdetaljer på förbanden och handläggare vid värnpliktsverket) är känt om de olika administrativa vägarna.

Det förtjänar också att påpekas att några formella hinder för andra administrativa lösningar av ett enskilt ärende inte heller i nuläget föreligger. Ett beslut om anstånd kan till exempel av värnpliktskontoret fattas och expedieras omedelbart och per telefon. Så sker dock vanligen inte — förmodligen i huvudsak på grund av att utbildningsredovisande myndigheter mycket sällan aktualiserar ärenden i denna ordning.

Exemplen belyser samtidigt väl att genom att det finns olika administrativa rutiner för olika "typer" av ärenden har olika "spår" uppstått. Beroende på vilka faktorer som mer eller mindre slumpmässigt kommit att inledningsvis bli betonade kan således samme värnpliktige "hamna" i olika "spår" och bli olika behandlad.

Det finns anledning att belysa ytterligare en aspekt på samma problematik. Genom nuvarande system kan samme värnpliktige som i exemplen ovan försättas i den situationen att hans socio-ekonomiska skäl inte bedöms tillräckligt vägande för att han skall få anstånd och att han inte bedöms tillräckligt dålig för att undantagas. Genom att någon helhetsutredning ej görs och genom att systemen administrativt ej möts kan bedömningarna inte vägas samman i ett beslut. Den faktiska effekten av detta blir att ärendet inte kan handläggas förrän dess att problemen i någon av komponenterna fördjupats tillräckligt.

7.2 Attityder till frikallelse

Vi har i vårt tidigare betänkande "Värnplikten i samhället" (SOU 1985:36) utförligare redovisat vår syn på värnplikten som funktion i samhället ur flera olika aspekter. Vi har därvid betonat betydelsen av att

värnpliktstjänstgöringen i ett stort antal avseenden integreras i andra samhällsfunktioner. Detta gäller konkret bland annat meritvärderingen av värnpliktstjänstgöringen och praktiska åtgärder för att underlätta kommunikationerna mellan civila arbetsgivare/arbetstagare och militära myndigheter. Vi har även framhållit betydelsen av arbetsgivares och myndigheters attityder till värnpliktstjänstgöringen och föreslagit åtgärder för att påverka dessa, så att möjligheterna att fullgöra ålagd tjänstgöring underlättas för de värnpliktiga.

För de värnpliktiga som kommer i fråga för att *inte* fullgöra värnpliktstjänstgöring finns samtidigt ett omvänt attitydproblem. Värnpliktsverket redovisade 1984 en av verket och statistiska centralbyrån genomförd undersökning av arbetsgivares attityder till olika värnpliktsförhållanden.

Av rapporten "Värnplikt och arbete" (Värnpliktsverkets rapport nr. 4 1984) framgår bland annat att arbetsgivarna anger att ansökningshandlingar i stor utsträckning brukar innehålla uppgifter om de sökandes värnpliktsförhållanden. Hos statliga, kommunala och stora privata arbetsgivare är detta vanligt i större utsträckning än hos privata arbetsgivare med få anställda.

Omkring 40 procent av arbetsgivarna väger in militär specialutbildning som en merit vid beslut om anställning. Närmare 50 procent av arbetsgivarna tycker att höga militära betyg anger att den sökande är en allmänt duglig person. Kommunala myndigheter samt föreningar och enskilda organisationer tillmäter som arbetsgivare militära betyg en mindre vikt än statliga och övriga privata arbetsgivare.

I undersökningen tillfrågades arbetsgivarna hur anställningsbeslutet påverkas av att den sökande har frikallats och inte behöver fullgöra grundutbildning. Ur aspekten att den som frikallats inte behöver fullgöra repetitionsutbildning svarade 40 procent av de privata arbetsgivarna med få anställda att detta är en fördel. Statliga och kommunala arbetsgivare avviker klart från detta synsätt. Bland privata arbetsgivare begränsas värdet av att vara frikallad ju större företag det gäller.

Det är en majoritet (86 procent) av arbetsgivarna som anser att det är en nackdel för en arbetssökande att ha varit frikallad av mentala skäl. Kommunala arbetsgivare väger detta som en nackdel i mindre utsträckning än övriga.

Hos 72 procent av arbetsgivarna vägs en på fysiska skäl grundad frikallelse in till den arbetssökandes nackdel. Förhållandet gäller i betydligt högre grad hos privata än hos övriga arbetsgivare. I rapporten påpekas att i denna fråga föreligger undersökningens största bortfall särskilt bland statliga och kommunala arbetsgivare. Detta kan tyda på känslighet inför frågeställningen.

Förhållandena leder till taktiska överväganden från de värnpliktiga själva men även från berörd personal. En effekt av detta är att det har förekommit att ansökan om vapenfri tjänst tillgrips som ett sätt att utlösa omedelbar hemförloving i stället för adekvat problemlösning.

7.3 Överväganden

Vi har i våra tidigare betänkanden flera gånger framhållit att både samhällets attityder till värnpliktstjänstgöring och olika förmåns- och värderingssystem måste byggas upp så, att det inte kan "löna sig" för en enskild att undandra sig sina åligganden som värnpliktig. Det är enligt vår mening inte en självklar konsekvens av dessa ställningstaganden att de som av olika skäl inte kan fullgöra värnpliktstjänstgöring skall belastas negativt av detta. Dessa frågor är komplexa. Några "regler" eller andra entydiga fakta finns inte.

Den refererade undersökningen av arbetsgivarens attityder till värnpliktsfrågor bekräftar dock vad vi iakttagit som en tydlig tendens — nämligen att oberoende av att det i många sammanhang påpekats att bedömningarna vid inskrivningen avser "duglighet till krigstjänst" tillmäts resultaten av provningarna värde i helt andra sammanhang. Detta ökar betydelsen av att frågor om undantag från värnpliktens fullgörande i lagstiftning, andra författningar och i olika informationssammanhang hanteras på ett sådant sätt, att beslutet om militär tjänstbarhet inte vållar den berörde enskilde större olägenhet eller skada än vad beslutet i sig innebär.

Vi har i enlighet med direktiven studerat hela den nuvarande ordningen för frikallelse av värnpliktiga. Vi har funnit att huvuddelen av verksamheten fungerar bra och att utvecklingsarbete pågår för att ytterligare förbättra och effektivisera verksamheten. Vi har därför inte funnit anledning att mer djupgående beröra till exempel alla delar av inskrivningsverksamheten.

Vi har tagit del av den kritik som från olika håll riktats mot den nuvarande ordningen för frikallelse av värnpliktiga och de närliggande/sammanhängande systemen för vissa andra ändringar i värnplikts- och tjänstgöringsförhållandena. Kritiken har i vissa delar tillbakavisats av värnpliktsverket och av företrädare för olika handläggare- och yrkesgrupper. I vissa delar har kritiken bejakats som möjliga utfall eller tolkningar av givna situationer samtidigt som det anförts endera att beskriven situation inte är normal eller att redovisade förfaranden visserligen är möjliga men inte önskvärda.

Vi har vid vår bedömning inte haft möjlighet att i detalj utreda varje del av de förhållanden mot vilka kritik riktats. Vi har i än mindre grad haft anledning att leta efter enskilda felaktigheter eller att söka syndabocker.

Vi gör dock följande uttalanden:

Vi har under vårt arbete inte funnit belägg för att systemet avsiktligt eller medvetet missbrukas till att genom frikallelse reglera antalet värnpliktiga för eller under utbildning.

Vi förutsätter att de förslag till förändringar i "Medicinsk undersökning och utvärdering" som utredningen om de homosexuella situation i samhället föreslog verkställs.

Vi finner det principiellt oacceptabelt att ett författningskomplex som värnpliktslagen och dess följd författningar, som är av så stor betydelse för många, kan göras till föremål för kritik från så många aspekter.

Mot bakgrund bland annat av våra tidigare principiella ställningstaganden till värnpliktens roll i samhället har vi funnit och vill ånyo framhålla att det är olyckligt och olämpligt, att vad som egentligen är att betrakta som administrativa rutiner och beslutsunderlag, på riktiga eller oriktiga grunder negativt kan påverka en enskild värnpliktigs liv i betydligt större omfattning än vad beslutet i sig självt nödvändiggör.

Vi har också kunnat konstatera att som en effekt av författningarnas nuvarande uppbyggnad finns det risk att enskilda värnpliktsärenden bedöms ur olika aspekter utan att en önskvärd helhetssyn förekommer. Det finns därmed samtidigt en risk för icke önskvärda "taktiska överväganden" i ärendena och en risk att ärenden "faller mellan stolar".

Vi gör därför den sammanfattande bedömningen att det är angeläget att värnpliktslagen och dess följdförfattningar ändras, så att grunderna för redovisad kritik undanröjs.

8 Ett utvecklat personbedömningssystem

8.1 Överväganden som grund för fortsatt arbete

8.1.1 Angående värnplikten

De olika formerna av tjänstgöringsskyldighet såsom värnplikt, tjänsteplikt för vapenfria, civilförsvarsplikt osv. är av stor betydelse för totalförsvaret ur flera aspekter utöver den grundläggande att effektivt försörja totalförsvarets krigsorganisation med utbildad personal i tillräcklig omfattning.

De viktigaste av dessa andra aspekter är att genom att totalförsvaret bygger på pliktjänstgöring tillgodoses det i försvarspolitiken grundläggande kravet att totalförsvaret måste vara så uppbyggt och organiserat att det är en hela folkets angelägenhet. Därigenom avkrävs varje medborgare att allt efter sin förmåga bidra till landets försvar.

Genom den allmänna värnplikten skapas också den allmänhetens insyn och delaktighet i försvarsmakten som är en garanti för försvarsmaktens fortsatta utveckling och anpassning till de i samhället allmänt rådande värderingarna. Samtidigt bidrar den med de kunskaper om försvarets uppgifter i samhället som är nödvändiga för en allmän förståelse för och uppslutning bakom säkerhetspolitiken och försvarspolitiken.

Allmän värnplikt är i Sverige "allmän" så till vida att den omfattar alla MÄN. Plikten omfattar en skyldighet för svenska män att från och med 18 till och med 47 års ålder delta i det väpnade försvaret av landet och att genomgå utbildning för detta.

I värnplikten ligger en tjänstgöringsskyldighet. Med värnpliktstjänstgöring avses tjänstgöring för utbildning, för upprätthållande av beredskap eller för uppgifter i krig.

Värnplikten i vårt land innebär således att varje svensk man skall genomgå en sådan värnpliktsutbildning att han ges förutsättningar att delta i det väpnade försvaret av vårt land.

Solidariteten i vårt demokratiska samhälle kräver att vi anpassar samhällets krav på den enskilde medborgaren till hans/hennes möjligheter och förmåga. Från den allmänna värnpliktens skyldigheter skall därför de enskilda frikallas eller befrias, för vilka utkrävandet av denna plikt skulle medföra orimliga påfrestningar. Detta, av hävd och i alla försvarsordningar, elementära hänsynstagande ingår i den allmänna värnpliktens grundidé och utgör inte något avsteg från denna.

8.1.2 Angående värnpliktstjänstgöringen

Vi har uttryckt värnpliktsutbildningens mål enligt följande:

”Värnpliktsutbildningen syftar till att ge den utbildning som de värnpliktiga behöver för att kunna lösa uppgifter i krig och för att i fred och under neutralitet kunna bidra till att upprätthålla vår beredskap” (SOU 1985:36 sid 28).

Det yttersta syftet är således att den enskilde värnpliktige skall medverka i att värna landets oberoende. För detta erfordras utbildning. För denna utbildning finns det tre huvudmotiv:

Det första huvudmotivet handlar om individens effektivitet i krigsorganisationen. För att den enskilde skall kunna fungera väl i sitt krigsförband krävs både allmänna kunskaper och färdigheter och speciella militära kunskaper och färdigheter.

Det andra huvudmotivet är individens egen säkerhet. För att han skall ha en rimlig chans att klara sig i en krigssituation krävs utbildning som även ger honom förmåga att skydda sig och sina kamrater.

Det tredje huvudmotivet handlar om gruppens (förbandets) effektivitet och säkerhet. Förhållandena i strid är extrema. Både de fysiska och de psykiska kraven blir därmed stora på individen i denna situation. En enhets effektivitet i krigsorganisationen är beroende av individernas samverkan. Varje individ måste därför få en sådan utbildning att han också kan fungera inom den samverkande gruppen.

På den enskilde ställer samhället därför krav att han skall genomgå nödvändig utbildning. På samhället ställs samtidigt krav att ge honom en så bra utbildning (och även utrustning, ledning m.m.) att hans förutsättningar att klara sig i krigssituationen blir så goda som möjligt.

8.1.3 Angående undantagen från huvudregeln

En enskild, som av något skäl inte uppfyller kraven, är således i krigsorganisationen en risk för sina kamrater, samtidigt som han själv utsätts för mycket stora risker. Det är därför självklart, att av individer vars funktionsförmåga under dessa förhållanden av någon anledning är nedsatt skall värnpliktens skyldigheter inte utkrävas i krig.

Stridssituationer skapar extrema förhållanden. Utbildningen måste vara effektiv i den meningen att den skall ge de värnpliktiga en utbildning som ökar deras chanser att både överleva och handla rationellt i denna situation. Den måste därför genomföras så att den, så långt detta är etiskt rimligt och säkerhetsmässigt möjligt, tränar de värnpliktiga inför krigssituationer. Därigenom ställer även utbildningsförhållandena fysiska och psykiska krav på individen.

Det är orimligt att tvinga soldater i strid utan en tillräcklig utbildning.

Den värnpliktige, som inte har fått eller inte kunnat genomgå utbildning, kan därför inte användas i krigsförband. Av dessa individer kan därför värnplikten inte utkrävas. Från värnpliktstjänstgöring har därför sedan mycket länge undantag gjorts för dem som av olika skäl inte kan tillgodogöra sig värnpliktsutbildningen.

Att samhället i krig ställer mycket stora krav på medborgarna bland

annat i form av värnplikt är uppenbart. Det kvarstår dock en avvägningsfråga om hur stora uppoffringar samhället i fred kan kräva av en medborgare. De krav som krigsmiljön ställer på utbildningen medför också otvetydigt att värnpliktstjänstgöringen i fred utsätter den enskilde för påfrestningar och vissa risker.

Erfarenheter från andra länder och i viss mån från svenska FN-förband visar att en individs förmåga att uthärda krigsmiljön och att handla rationellt i denna inte kan förutses med absolut säkerhet. De mest extrema situationerna kan inte övas. Frågan hur högt kraven kan ställas på den enskilde kommer därför att definieras av utbildningssituationen i fred i förening med erfarenhetsmässiga bedömningar av situationer i krig.

Samhället kräver alltså i fred vissa uppoffringar av individen bland annat genom att han skall ställa sig till förfogande och genomgå värnpliktsutbildning under angivna förhållanden. Ett solidariskt samhälle måste även i detta fall präglas av hänsyn till individerna. Värnplikten kan därför i fred inte utkrävas av dem, för vilka värnpliktsutbildning skulle få förödande effekter.

Från värnpliktstjänstgöring måste därför undantag göras för dem som inte uppfyller de krav krigsmiljön ställer, men även för dem som löper allvarlig risk att drabbas av bestående skada av att genomföra värnpliktsutbildningen.

Ett annat angreppssätt på samma problem är att ifrågasätta det förnuftiga och rationella i att utbilda människor, som av olika skäl inte har förmåga att tillgodogöra sig utbildningen.

Detta är också ytterst en fråga om säkerhet. Kamraterna i förbandet måste under krig kunna lita på varandras förmåga att kunna fungera i förbandet och kunna lösa sina uppgifter.

I vissa fall måste andra för samhället viktiga principer få väga tyngre än utkrävandet av värnplikten i form av värnpliktstjänstgöring. Ett exempel är att individer, för vilka bruk av vapen utgör en olöslig personlig konflikt, ges möjlighet till vapenfri tjänst inom en annan del av totalförsvaret än försvarsmakten.

Värnpliktsutbildningen skall syfta till att ge den utbildning som de värnpliktiga behöver för att kunna lösa uppgifter i krig och för att i fred och under neutralitet kunna bidra till att upprätthålla vår beredskap.

Värnplikten omfattar alltså tjänstgöringsskyldighet *ifred, under beredskap och i krig*. Utbildningsskyldigheten omfattar utbildning till uppgifter under beredskap och i krig. Alla bedömningar av frågor om frikallelse, befrielse etc. från tjänstgöringsskyldighet måste därför göras mot den enskildes förmåga att ytterst lösa uppgifter i krig. Kraven på den enskilde att underkasta sig värnplikten motsvaras av en skyldighet för samhället att ge den enskilde en så bra utbildning att hans förutsättningar att lösa sina uppgifter i krig är så goda som möjligt.

På de individer, som av olika skäl saknar förutsättningar för att tillgodogöra sig värnpliktsutbildningen, kan samhället därför inte fullt ut ställa kravet att de skall medverka i det väpnade försvaret av landet. Deras förmåga är nedsatt på grund av att de inte kunnat ges lämplig utbildning.

8.1.4 Angående författningarna

Värnpliktstjänstgöringen (och då främst grundutbildningen) utgör det med avseende på tjänstgöringsförhållandena mest omfattande ingreppet som samhället gör i en vuxen enskild medborgares liv utan att särskilda förhållanden föreligger och utan att en dom avkunnats eller motsvarande beslut fattats som en följd av specifika handlingar eller förhållanden.

Reglerna angående värnplikt och undantag från denna berör direkt alla manliga medborgare. Indirekt berörs även de flesta kvinnliga medborgare av dessa regler genom att make, son, fästman eller annan nära anhörig kallas in till värnpliktstjänstgöring.

På författningsregler som medför stora ingrepp i enskilda medborgares liv och berör många medborgare måste man ställa höga krav. Dessa är bland andra följande:

- Regelsystemet skall vara enkelt och lättförståeligt. Det skall kunna förstås och accepteras av de flesta medborgare.
- Det skall vara administrativt enkelt så att medborgarna snabbt kan få begripliga besked av berörda myndigheter.
- Det skall ha mycket hög rättssäkerhet — dvs. helst inte lämna några oklarheter och ge litet utrymme för tolkningar.
- Det måste samtidigt vara så flexibelt att det alltid medger prövning mot varje enskild individs särskilda förhållanden.

Gällande värnpliktslag uppfyller grundkraven på rättssäkerhet. Genom åren har i värnpliktsnämnden och inom värnpliktsverket en omfattande och stabil praxis kunnat utvecklas. Ett antal följdförfattningar, administrativa regler och andra tillämpningsbestämmelser har utarbetats. Det totala regelsystemet är därmed tydligt och stabilt för dem som har att tillämpa det, vilket är en garanti för rättssäkerheten i tillämpningen.

Det är emellertid angeläget att de paragrafer som i värnpliktslagen reglerar undantagen från huvudregeln om tjänstgöringsskyldighet är entydiga och lättförståeliga även för allmänheten. Det bör inte kunna ifrågasättas om enskilda ärenden hanteras rätt eller om "systemet" kan "missbrukas" av de militära myndigheterna.

Den för den enskilde avgörande konsekvensen av beslut angående hans värnplikts- och tjänstgöringsförhållanden är att han inte skall rycka in till tjänstgöring. För att den konsekvensen skall uppstå kan ett antal olika regler tillämpas. Enligt gällande regler kan således en enskild värnpliktig

- frikallas (värnpliktslagen 3 §),
- undantas (värnpliktslagen 4 §),
- befrias helt eller delvis (värnpliktslagen 5 §),
- befrias tills vidare (värnpliktslagen 45 §),
- få anstånd (värnpliktslagen 5 § och tjänstgöringskungörelsen 20—22 §§),
- omfattas av särskilda bestämmelser för värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst (värnpliktslagen 44 §),
- medges uppskov (uppskovskungörelsen),

- omfattas av en särskild regel att han inte får kallas in (tjänstgöringskungörelsen 20 §),
- bli föremål för beslut att han inte skall kallas in till tjänstgöring (tjänstgöringskungörelsen 57 §),
- bli föremål för beslut att han inte skall åläggas tjänstgöring (värnpliktslagen 46 §),
- bli föremål för beslut att han inte skall fullgöra tjänstgöring (tjänstgöringskungörelsen 58 §),
- omfattas av generella regler att han inte får kallas in (tjänstgöringskungörelsen 10 §),
- omfattas av en särskild regel att han tills vidare eller för en viss tid inte skall åläggas värnpliktstjänstgöring (tjänstgöringskungörelsen 69 §).

Härutöver finns regler om de värnpliktiga som vid inkallelse inte inställer sig och som har laga förfall såsom

- häktade,
- intagna på kriminalvårdsanstalt,
- intagna på hem jämlikt lagen om vård av unga,
- sjömän,
- sjuka m.fl.

Värnpliktslagens gällande lagtext är när det gäller frikallelsegrunderna i huvudsak mer än 80 år gammal. I lagtexten angivna kriterier för frikallelse såsom "lyte" och "bestående kroppslig svaghet" är med 1980-talets språkbruk förlegade.

Författningskomplexet som helhet är inte längre varken klart eller lättförståeligt. Detta styrks bland annat av att begreppen ofta blandas ihop av allmänheten men även i offentliga uttalanden.

Ett större problem är emellertid att lagtexten inte heller i innehållsmässigt avseende följt med utvecklingen. Att mot befattningar i 1940-talets och tidigare krigsmakt och dess tänkta stridsmiljö sortera ut de lytta, de sinnessjuka och de sinnesslöa som odugliga till krigstjänst var en förhållandevis enkel procedur. Att i dagens verklighet tillämpa psykologiska och social-psykologiska teorier i förening med psyko-sociala och sociala metoder och bedömningar mot dessa lagtextbegrepp är omöjligt. Det går endast genom de avsevärda omtolkningar av lagen som i realiteten skett genom åren. Detta förhållande medför inga större problem för berörda myndigheter men bidrar till en debatt om den utslagningsprocess som värnpliktiga kan vara föremål för.

Vi har tagit del av den kritik som riktas mot nuvarande system och som delvis redovisats i tidigare avsnitt. Vi har också tagit del av värnpliktsverkets praxis m.m.

Enligt vår mening är det oroande att ett författningskomplex som värnpliktslagen och dess följdörfattningar inte längre uppfyller de krav vi anser att man skall kunna ställa på denna pliktlag.

Förklaringen till att så är fallet är enligt vår mening helt enkelt att lagen efter drygt 80 år i huvudsakligen ursprungligt skick blivit omodern. Praxis har däremot fortsatt att utvecklas och influerats av bland annat de

senaste årtiondenas snabba utveckling inom psykiatri och psykologin. En diskrepans har därigenom uppstått mellan lag och praxis.

Vi drar den slutsatsen att värnpliktslagen och i konsekvens därmed dess följdförfattningar bör ges en ny utformning utan att för den skull etablerade grunder för värnplikten ändras eller att nu tillämpad praxis ändras i sak. Vi framlägger i ett senare avsnitt förslag till författningsändringar.

8.1.5 Angående bedömningsystemet

Vi har i sak förtroende för det sätt på vilket värnpliktsverkets personal arbetar i enskilda ärenden. Under vårt arbete har ingenting framkommit som tyder på att de bedömningar av enskildas tjänstbarhet som görs skulle vara felaktiga på ett systematiskt vis. Vi anser också att det principiellt sett är "rätt individer" som frikallas eller undantas. Det är de förhållanden som uppstår som konsekvenser av det gällande regelsystemet som vi uppfattar som problem och som bör åtgärdas.

Användandet av medicinska diagnoser avser att skapa ett så likartat beslutsunderlag (och i viss mån registreringsätt) som möjligt. Genom överförandet av det civila och i huvudsak för vårdsammanhang etablerade diagnossystemet till "Medicinsk undersökning och utvärdering" har en viss objektivitet eftersträvat. Av bland annat de debattartiklar i fackpress vi tagit del av framgår dock att den eftersträfvade objektiviteten och likheten i bedömningarna kan vara skenbar.

Av den sammanställning av de vid de olika värnpliktskontoren mest använda diagnoserna som finns intagen i tabell 7 i avsnittet 5.2.4 framgår att utfallet av psykiatriska diagnoser varierar kraftigt mellan värnpliktskontoren. I de mer oklara fallen synes därmed användandet av psykiatriska diagnoser inte fylla avsett syfte.

Gränsen mellan psykisk sjukdom och hälsa och mellan abnormitet och normalitet är inte helt skarp och får därför i viss mån bestämmas med hänsyn till vilket syfte gränsdragningen skall tjäna. En psykiatrisk diagnos är enligt inledningstexten till kapitlet *Mentala rubbningar* i socialstyrelsens sjukdomsklassifikation "främst avsedd för klassificering av patienter på psykiatriska institutioner o.dyl, där huvudintresset ligger på patienternas mentala tillstånd".

Vi har kunnat konstatera att det bland fackmän och mellan vetenskapliga discipliner kan finnas delvis olika syn på och olika tolkningar av samma problembild/frågeställning. Den frågeställning vi därvid närmast haft att beröra är användandet av psykiatriska diagnoser som grund för beslut angående värnpliktigas tjänstbarhet.

Ett i detta sammanhang centralt problem är den skillnad som förekommer mellan fackmännens preciserade terminologi och hur motsvarande begrepp upplevs i allmänt språkbruk — en skillnad som tydligt framträder i debatten om användandet av psykiatriska diagnoser i värnpliktssammanhang.

Psykiatri arbetar som en medicinsk specialitet inom hälso- och sjukvården. En i ett behandlingssammanhang använd psykiatrisk diagnos behöver därför inte alltid stå för psykisk sjukdom utan kan även avse

personlighetsavvikelser och insufficiensreaktioner m.m. En diagnos uppfattas emellertid av de flesta som en sjukförklaring och detta innebär ofta — och speciellt beträffande psykiatriska diagnoser — sociala och andra konsekvenser för den enskilde.

Vi utgår från civila förhållanden och konstaterar att det finns en grupp individer där psykiska symptom leder till en betydande störning på olika områden och som ej kan vägas upp av olika omsorger. Det är rimligt att i militära sammanhang på samma sätt som i civila ge dem en psykiatrisk diagnos.

En given utgångspunkt är dock att psykiatriska diagnoser inte skall användas på oriktiga grunder. Huvuddelen av de värnpliktiga som frikallas av psykiska skäl har emellertid inte någon väldefinierad mental sjukdom eller störning, även om de på grund av förhållanden i sin personlighet ej bör åläggas att fullgöra just värnpliktstjänstgöring. Dessa bör enligt vår mening därför inte "stämplas" som psykiskt sjuka genom användande av psykiatrisk diagnos. Regelverken och de administrativa rutinerna bör därför enligt vår mening utvecklas så att detta ej sker.

Att som nu använda det för vårdssammanhang etablerade diagnossystemet anses dock ha en viss fördel i ett annat avseende — nämligen att diagnosen, med utnyttjande av samma system, kan hävas.

En värnpliktig som åsatts en viss diagnos och frikallats kan till exempel senare konsultera läkare och efter förnyad bedömning få ett friskintyg. Han kan därefter använda detta för att "upphäva" den vid militär undersökning åsatta diagnosen.

Att diagnos ursprungligen inte använts omöjliggör inte det beskrivna förfarandet. Mönstret kan dock framstå som något mindre tydligt. Det kan därför vara lämpligt att värnpliktig som så önskar i framtiden från värnpliktskontoret kan få skriftlig information om beslutsunderlaget och om grunderna för beslutet. Denna kan han då senare till exempel överlämna till civil läkare.

8.1.6 Angående organisatoriska förutsättningar

De bedömningar som behöver göras av en individs psykiska tjänstbarhet i värnpliktssammanhang har stor betydelse för både krigsorganisationens och utbildningsorganisationens effektivitet men även för den berörde individen. Kraven på kvaliteten i bedömningarna måste därför ställas högt. Detta kan ske som en kombination av krav på väl utvecklade metoder och på god kompetens hos dem som gör bedömningarna.

Det går i detta sammanhang inte att bortse från att dessa bedömningar av en enskilds psykiska tjänstbarhet görs inom ett större bedömningssystem, nämligen hela inskrivningsprövningen. Det är då viktigt att notera att förutsättningen för detta är att den absoluta majoriteten av de prövande vid inskrivningen är vad som i de flesta andra sammanhang kan betecknas som fullt friska normala 18-åringar.

Förstahandsbedömningen är alltså att skapa underlag för lämpligaste uttagning. Inom bedömningssystemet sker dock även den "sortering" som frikallelse och många andra ingrepp i värnpliktsförhållandena utgör.

Vad gäller metodfrågorna kan frågeställningarna koncentreras till val mellan eller kombinationer av civilt utvecklade och använda system, inom värnpliktsverket tillämpat system och inom försvaret pågående eller möjlig vidareutveckling av system.

Vad gäller kompetensen hos bedömarna har vi identifierat följande fem önskvärda huvudområden: kompetens avseende den militära miljöns krav, kompetens avseende sociala och psyko-sociala frågor, psykologisk kompetens, psykiatrisk kompetens och etisk kompetens.

Psykologisk och psykiatrisk kompetens bör vara förankrad i klinisk erfarenhet.

Med etisk kompetens avser vi att den som gör bedömningarna arbetar på vetenskapliga grunder och mot beprövad erfarenhet och upprätthåller professionell kompetens. Han har ansvar för konsekvenserna av sitt arbete och försäkras sig så långt som det är möjligt om att hans tjänster inte missbrukas. Han arbetar under respekt för individens integritet (och är underkastad tystnadsplikt). Han arbetar noggrant, sakligt och utan att styras av irrelevanta hänsynstaganden. Han avger och utformar utlåtande så att det inte kan missförstås.

Av de nämnda fem huvudområdena kan de fyra första direkt översättas till fyra motsvarande yrkesutbildningar nämligen officer, socionom, psykolog och läkare (psykiatriker). Att hos samma person återfinna alla fyra kompetensområdena torde inte vara möjligt. Att genomföra fyra oberoende intervjuer av rimlig kvalitet med alla eller en stor del av alla inskrivningsprövande är inte praktiskt möjligt.

För inskrivningsorganisationens behov måste det därför bli fråga om att komplettera en tillgänglig kompetens med övriga områden. Av de fyra aktuella yrkesutbildningarna är det i detta val "lättast" att komplettera läkar- och psykologutbildningar med övriga områden.

Erfarenheterna har visat att det varit och för överskådlig tid kan bedömas vara mycket svårt att både rekrytera och behålla läkare med specialistkompetens i psykiatri till inskrivningsverksamheten. Vad gäller tillgången på psykologer är förhållandena mer positiva. Vi finner det därför lämpligast att vid fortsatta resonemang utgå ifrån att det i första hand är psykologer som skall användas för dessa bedömningar.

Vi vill framhålla att dessa överväganden avser den i detta sammanhang praktiska och ekonomiskt möjliga tillgängligheten till viss sammanvägd kompetens för just denna verksamhet utan att några andra värderingar av omnämnda yrkesgrupper gjorts.

8.2 Utgångspunkter för arbete med ett utvecklat system

8.2.1 Grunder

Vi har tidigare redovisat vår syn på den allmänna värnplikten och dess betydelse för totalförsvaret. Vi har därmed också markerat att i ett system med allmän värnplikt måste det finnas ett utrymme för samhället

att avstå från att utkräva plikten av de medborgare för vilka detta skulle innebära orimliga påfrestningar.

Vi har tagit del av praxis för de nuvarande formerna för att göra sådana undantag — dvs. frikallelse, undantagande, befrielse och anstånd. I tidigare kapitel har vi redovisat att kritik förekommer mot gällande regler och tillämpade system.

8.2.2 Speciellt syfte med inskrivningsprövningarna

Inskrivningen syftar till att bedöma den värnpliktiges förmåga att genomföra och tillgodogöra sig värnpliktsutbildning och att kunna lösa uppgifter i krigsorganisationen under beredskap och i krig.

Det finns naturligtvis i varje enskild befattning i krigsorganisationen och under utbildningen till denna ett stort antal moment som är lika förhållandena på civila "arbetsplatser" både under krig och i fred liksom vissa förhållanden som är lika dem i andra utbildningsorganisationer. Sådana jämförelser har intresse och är av värde i många sammanhang. Detta gäller även diskussioner kring delmoment och detaljer i inskrivningsprövningarna.

När det gäller delmomenten i prövningarna och bedömningarna av tjänstbarhet görs dessa dock endast mot de angivna speciella förhållandena. Det är därför i varje allmänt sammanhang fel att söka överföra enskilda inskrivningsresultat och bedömningar till annan verksamhet. Endast helhetsresultat som till exempel bedömd lämplighet för och uttagning till befälsutbildning kan ges allmänt värde.

Inskrivningsprövningen och även eventuella senare omprövningar är därför i första hand en "intern angelägenhet" mellan värnpliktsverket och den enskilde värnpliktige.

En något annorlunda bedömning kan göras om det gäller att i seriösa forskningssammanhang utnyttja data från inskrivningarna. De speciella förutsättningarna för inskrivningsverksamheten kan då ges en korrekt identifikation/definition och beaktas under kontrollerade förhållanden.

Integritets- och förtroendefråga

Även av en annan anledning bör inskrivningsprövningen ses som en angelägenhet endast mellan den berörda värnpliktige och värnpliktsverket. Av integritetsskäl och samtidigt av praktiska skäl bygger inskrivningsprövningen på vid prövningen gjorda observationer och av de prövande lämnade uppgifter (eller i samverkan med de prövande inhämtade uppgifter). För att de prövande vid inskrivningen skall kunna bli rätt bedömda erfordras således att de lämnar korrekta uppgifter. Allmänhetens och särskilt de värnpliktigas förtroende för det militära inskrivningssystemet är därför av avgörande betydelse för kvaliteten i prövningarna och därmed för kvaliteten i uttagningarna.

De prövande kan, när de på detta sätt lämnar ett stort antal uppgifter om sig själva, mer eller mindre starkt uppleva en risk att bli "registrerade". Om de på grund av detta undanhåller eller utelämnar information om vad de upplever som känsliga frågor angående sig själva, kan be-

dömningsarna under inskrivningen bli helt felaktiga. Ett sådant undanhållande av information behöver inte ske helt medvetet. Det är därför av största vikt att de prövande upplever förtroende för militära myndigheters behandling av de uppgifter de prövande lämnar om sig själva — att de upplever att det inte kan skada dem eller senare förorsaka obehag för dem att vara ärliga vid prövningarna och samtalen.

En viktig grund för detta förtroende är att inte andra än de direktberörda behöriga kan få del av uppgifterna. Det måste därför stå helt klart att andra myndigheter, arbetsgivare eller andra utomstående inte kan ta del av de under inskrivningarna lämnade uppgifterna, genomförda proven och undersökningsresultaten.

Inte ens för allmän forskning borde därför av samma skäl uppgifter om identifierbara enskilda lämnas ut från värnpliktsverket. Detta motsägs dock i viss mån av att för en fortsatt utveckling av metoder, psykologiska instrument m.m. inom försvaret är försvarsmyndigheterna utöver "försvarsintern" samverkan även beroende av samverkan med andra forskare till exempel vid universitet och högskolor. Den önskvärda principen kan därför i detta avseende ej upphöjas till en regel utan undantag. Det är däremot rimligt att mycket höga krav ställs på formerna för utlämnande av inskrivningsdata i forskningssyfte och att värnpliktsverkets kontroll av hur materialet används säkerställs vid varje tillfälle så sker.

Det är också ett viktigt förtroendeskapande moment att den prövande får korrekt information om bland annat resultaten av hälsoundersökningen.

Sekretesskydd

Inskrivningsverksamheten är mot bland annat den redovisade bakgrunden skyddad genom följande stadgande i sekretesslagen 7 kap. 12 § (SFS 1980:100):

"Sekretess gäller i ärende om inskrivning av värnpliktig för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i ärende som avgör antagning till utbildning vid försvarsmakten, frikallelse från värnplikt, undantagande från tjänstgöringsskyldighet, anstånd med värnplikts-tjänstgöring eller vapenfri tjänst. Sekretessen gäller dock inte beslut i ärende som avses i detta stycke.

Sekretess gäller inom försvarsmaktens personalvård med avseende på värnpliktiga för uppgift som hänför sig till psykologisk undersökning och för uppgift om enskilds personliga förhållanden hos konsulent eller annan befattningshavare som särskilt har till uppgift att bistå med råd och hjälp i personliga angelägenheter, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men."

8.2.3 Helhetssyn på den värnpliktige

En förutsättning för att de kriterier vi uppställt i tidigare avsnitt skall kunna uppfyllas, är att en helhetssyn kan anläggas på den enskilde värnpliktige vid bedömning av hans värnpliktsförhållanden och hans tjänstgöringsförhållanden. Det gällande regelsystemets komplexitet omöjliggör eller försvårar i verkligheten detta, bland annat i de avseenden vi redovisat i tidigare kapitel. Vi utgår därför i resonemang om framtida system från en förenklad begreppsapparat enligt följande:

- Svensk man är *värnpliktig* från det år han fyller 18 år till och med det år han fyller 47 år.
- Värnpliktig är skyldig att fullgöra *värnpliktstjänstgöring*.
- Från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring skall värnpliktig kunna *befrias*.
- Befrielse från värnpliktstjänstgöring skall kunna gälla *tills vidare* eller avse *viss tid*. Befrielse skall också kunna avse *visst slag av tjänstgöring*.

Utifrån ovanstående, i jämförelse med nuläget mycket enkla begrepps- bild, gör vi följande allmänna ställningstaganden:

1/ Huvudregeln är att värnpliktig skall fullgöra värnpliktstjänst.

Principen framstår mot vad vi i tidigare kapitel anfört om värnpliktens betydelse närmast som självklar.

2/ Från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring skall värnpliktig kunna befrias.

Motiven för att undantag skall kunna göras från huvudregeln framgår av tidigare överväganden. Beslut om befrielse bör ske mot bakgrund av tre huvudkriterier:

a) Den värnpliktiges förmåga att fullgöra uppgifter under krigsförhållanden och hans möjligheter att i fred genomgå och tillgodogöra sig nödvändig utbildning för krigsuppgifterna.

b) Hänsyn till i första hand den värnpliktiges men även hans anhörigas situation och hur den skulle påverkas av att tjänstgöringsskyldigheten utkrävs.

c) Hänsyn till samhällets behov av att i vissa fall disponera individer för andra för samhället under beredskap eller i krig viktiga uppgifter.

Eftersom förutsättningen är att varje enskilt ärende skall prövas utifrån sina förutsättningar vill vi i detta sammanhang inte göra en förteckning av fall eller ens typfall som skall vara aktuella för befrielse. Som exempel diskuterar vi dock i det följande två grupper av sådana ärenden.

Den traditionella frikallelsegruppen bör utifrån den bedömning vi i nuläget kan göra även i framtiden i huvudsak vara densamma. Med detta avser vi att den värnpliktige skall befrias som på grund av sjukdom eller någon annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att han i ett eller flera avseenden inte uppfyller de

minimikrav som kunnat specificeras för olika befattningar och därför inte kan fullgöra tjänstgöringen.

Det skall framhållas dels att "nedsättning av prestationsförmåga" i detta avseende avser en nedsatt prestationsförmåga *i förhållande till givna befattningar i den militära krigsorganisationen* och dels att bedömningen både vid inskrivningstillfället och vid senare omprovningstillfällena avser *en prognos på prestationsförmåga i befattning under krigsförhållanden*.

De bedömningar som görs avser således i princip inte den prövandes tillstånd vid provningstillfället utan en prognos i förhållande till krigsförhållanden. Tillståndet vid bedömningstillfället utgör alltså i strikt bemärkelse endast underlaget för denna prognos.

Enligt praxis, men utan egentligt formellt stöd, frikallas redan nu en värnpliktig som på motsvarande sätt har en nedsättning av prestationsförmågan som inte utgör ett absolut hinder för fullgörandet av värnplikts-tjänstgöringen, men för vilken de påfrestningar som värnpliktsutbildningen normalt medför, innebär en allvarligt ökad risk.

Exempel på sådana fall är att den som redan har en hörselnedsättning kan visserligen fungera väl i den givna situationen. Han riskerar dock att bli helt döv om han utsätts för buller. Värnplikts-tjänstgöring innebär alltså för honom ett större risktagande än normalt. På motsvarande sätt riskerar en psykiskt svag individ som visserligen fungerar i en "normal" miljö att, om han utsätts för "onormala" påfrestningar, drabbas av djupgående problem.

- 3/ För att uppfylla och samtidigt markera kravet på en helhetssyn på den enskilde värnpliktige bör ett framtida system för befrielse utformas som *ett* principiellt och administrativt enhetligt system oberoende av grund för beslutet.

8.2.4 Systemidé

När det gäller bedömningen av den enskildes psykiska funktionsförmåga i begreppets vidaste bemärkelse, anser vi att nuvarande användande av psykiatrisk diagnos är ett alltför "trubbigt instrument" för att bedöma och dokumentera prognoser avseende funktionsförmågan under krigsförhållanden när det gäller under andra "normala" förhållanden mer eller mindre väl fungerande individer.

Användandet av medicinsk terminologi (diagnoser) bör därför i dessa fall ersättas med ett annat bedömningsystem.

Vi utvecklar i följande avsnitt modeller för tillämpningar av ett annat system vid inskrivningen, under tjänstgöring och vid andra tillfällen.

Vår målsättning är att åstadkomma sådana förändringar i det nuvarande förfarandet att etiska, individrättsliga och sociala aspekter beaktas bättre samtidigt som militära effektivitetskrav tillgodoses. Militär tjänstbarhet bör därför bedömas och fastställas mot samma kriterier och i princip av en och samma bedömande organisation under hela värnpliktsåldern — dvs. värnpliktsverket.

Vi väljer utgångspunkter i följande grundsyn:

För det första: Vi eftersträvar att i fall där individer bedöms vara eller prognostiseras bli icke fullt tjänstbara av psykiska skäl utan att väldefinierad mental sjukdom eller störning föreligger, skall befrielse eller annan åtgärd ske utan att medicinsk diagnos sätts. Beslutet om åtgärd bör i dessa fall grundas på en bedömning av tjänstbarhet utifrån en samverkan av psykiatriska, psykologiska och sociala faktorer.

För det andra: För denna bedömning skall i första hand psykologer vid värnpliktskontoren användas. Dessa torde enligt tidigare överväganden vara den grupp inom den befintliga organisationen som i praktiken och för så lång tid framåt som vi kan överblicka lättast är tillgänglig för att ges, eller redan har, den största sammanvägda kompetensen inom klinisk psykiatrisk/psykologisk kompetens, kompetens avseende sociala problem, kompetens avseende den militära miljöns krav samt etisk kompetens.

Vi redovisar i senare avsnitt närmare ytterligare överväganden angående kompetensfrågorna.

För det tredje: Från bland annat ren rättssäkerhetssynpunkt, men också som en fråga om förtroende för systemet, är en nödvändig förutsättning för införande av ett utvecklat system att det kan uppvisa en dokumenterat hög validitet respektive interbedömarreliabilitet. Detta innebär att bedömningssystemet måste vara så uppbyggt att sannolikheten för att bedömningen av en och samma individ skall vara olika mellan olika bedömare måste vara låg. Bedömningssystemet måste samtidigt på ett godtagbart sätt identifiera de individer som verkligen har en icke fullgod tjänstbarhet.

8.3 Förslag till nytt system

8.3.1 Vid inskrivningen

Allmänt gäller att befintliga personbedömningssystem kännetecknas med få undantag av betydande brister i sin tillförlitlighet. Dessa brister kan avse om bedömningen eller testen dels verkligen mäter det som de skall mäta (validitet) och dels om "mättet" är exakt (reliabilitet). Metoden att, som mycket tidig "forskning" försökte, mäta intelligens som pannhöjden i centimeter har således mycket låg validitet — dvs. höjden på pannan har ingenting med intelligens att göra. Reliabiliteten kan däremot vara hög. Om man har ett korrekt måttband och mäter noggrant får man samma resultat vid flera ommätningar. Det gäller alltså att både mäta rätt saker och att ha ett riktigt mått.

Detta allmänna konstaterande av validitets och reliabilitetsbrister gäller alla de samhällssektorer där personbedömningssystem tillämpas storskaligt, såsom i kliniskt psykiatriska/psykologiska sammanhang, i sociala utredningssammanhang, inom försvaret och i arbetslivet. Ett, även internationellt sett, notabelt undantag utgör det personbedömningssystem som används för psykologisk bedömning av värnpliktiga vid inskrivningsprövningen i det svenska försvaret.

I en studie av försvarets forskningsanstalt mättes samstämmigheten i de olika psykologernas bedömningar av ett antal fall. Studien visade att samstämmigheten (interbedömarreliabiliteten) var mycket hög — dvs. med hög sannolikhet får en inskrivningsprövande samma bedömning oavsett vilken psykolog han bedömts av. De frågor som uppstår är ”varför är det så och vad är det som skiljer detta personbedömningssystem från andra?”. Sammanfattningsvis kan tre orsaksfaktorer pekas ut.

En första orsak ligger i den särskilda introduktion till och utbildning för befattningen psykologerna vid värnpliktskontoren genomgår. Härmed avses den centraliserade utbildning som alla psykologer genomgår innan de börjar tjänstgöra vid inskrivningsprövning. Under denna utbildning bibringas de ett för samtliga värnpliktskontor (och samtliga inskrivningspsykologer) enhetligt normsystem vid personbedömning.

En andra orsak ligger i psykologernas vid värnpliktskontoren fortlöpande träning i att uppnå enhetliga bedömningar. Under kontinuerlig seminarieverksamhet genomförs skattningsövningar utifrån bandinspelade intervjuer, statistik analyseras m.m. varvid det enhetliga normsystemet upprätthålls.

En tredje orsak ligger i psykologernas vid värnpliktskontoren bedömningsinstrument. Detta instrument kan i korthet beskrivas som en särskild struktur på psykologintervjun samt väl definierade skattningsvariabler och dessas skalsteg. Den strukturerade intervjun genomförs bland annat genom att vissa frågeområden berörs i viss turordning.

När det gäller personbedömningsintervjuer kan de rent allmänt klassificeras utifrån dels abstraktionsgraden hos den information bedömaren söker med hjälp av skriftliga formulär och en muntlig intervju, och dels i karaktären av den tolkning som bedömaren gör efter datainsamlingen gentemot ett givet referenssystem. Hypotetiskt borde det förhålla sig så att ju lägre abstraktionsgraden är hos den information som bedömaren söker, och ju mindre omfattning av personlig tolkning av insamlade data referenssystemet kräver, desto högre blir reliabiliteten hos personbedömningssystemet.

Konkret innebär detta att om en personbedömare ställer vida och abstrakta frågor vars svar sedan tolkas gentemot ett diffust referenssystem blir tillförlitligheten låg. Om personbedömaren däremot ställer avgränsade och konkreta frågor vars svar sedan tolkas mot väldefinierade kriterier blir tillförlitligheten hög.

Det kännetecknande för inskrivningspsykologernas nu tillämpade personbedömningssystem är att datainsamlingen baseras på en rad konkreta indikatorer. Dessa utgörs av tankemönster (om man har genomtänkta studie- och yrkesplaner osv.), av handlingar (om man samlar på frimärken, diskuterar problem i den egna familjen osv.) och av symptom (om man har huvudvärk en gång i månaden eller fyra gånger i veckan osv.).

Den bild av tankemönster, handlingar och symptom som bedömaren erhåller tolkas därefter genom skattningar i ett antal femgradiga skalor med för bedömaren relativt entydiga handlingsregler. Det är till exempel ”bättre” sett ur potentiell ledarskapsförmåga i försvaret att deltaga i en lagidrott på fritiden än att ensam sitta och samla på frimärken.

Utifrån bestämda handlingsregler vägs därefter skattningarna på dessa undervariabler samman till två niogradiga huvudvariabler, "befälslämplighet" och "psykisk funktionsförmåga".

Det nu vid inskrivningen tillämpade psykologiska personbedömningssystemet motsvarar enligt vår mening de krav som det nuvarande syftet med systemet ställer. Systemet ger ett tillräckligt bra underlag för de bedömningar det ursprungligen är avsett för, nämligen skattning av psykisk funktionsförmåga och befälslämplighet.

Samma system och instrument har provisoriskt utvecklats till att också utgöra det reella underlaget för bedömningen av den enskildes psykiska tjänstbarhet genom att i realiteten psykologutlåtandet kompletteras med en psykiatrisk diagnos.

Den centrala frågeställningen utifrån diskussionen ovan blir följande: Är det möjligt att vidareutveckla det använda personbedömningssystemet eller att utveckla ett nytt personbedömningssystem som uppfyller grundkrav på validitet och reliabilitet och som har sådana övriga fördelar att det är "bättre" än och, i de fall väldefinierad mental sjukdom eller störning ej föreligger, kan ersätta det nu tillämpade systemet med psykiatrisk diagnos?

Enklast uttryckt består problemet i att ta fram ett bedömningssystem som så långt detta är möjligt utesluter tyckande, känslor och privata uppfattningar samt felaktiga eller glidande bedömningar.

Utifrån vad vi erfarit och mot bakgrund av erfarenheterna från det befintliga psykologiska bedömningssystemet vid inskrivningen gör vi den bedömningen att redan det tillämpade systemet motsvarar grundkraven på ett framtida system. Vi anser därför att det är möjligt att utveckla detta även för användning i ett så pass komplext sammanhang som bedömning av en enskilds psykiska tjänstbarhet.

Som förutsättningar bör gälla att systemet baseras på avgränsade och konkreta frågor och frågeområden vars svar sedan tolkas mot väldefinierade kriterier och att det hanteras av personal med kvalificerad beteendevetenskaplig kompetens. Bedömningen av en enskilds psykiska tjänstbarhet är en grannlaga uppgift och bedömningen har stor betydelse för den enskilde. Det är därför angeläget att bedömningen görs så bra som möjligt och mot ett så bra underlag som möjligt. För att helt anpassas till ökade krav bör det befintliga personbedömningssystemet utvecklas och kompletteras.

Vi föreslår att även andra grunder än de nu tillämpade skall tillföras vid bedömning av en värnpliktigs psykiska tjänstbarhet och att i konsekvens med dessa rutinerna vid inskrivningen och vid handläggning ute på utbildningsmyndigheter skall ändras. Vi föreslår också att det nu tillämpade psykologiska personbedömningssystemet skall utvecklas för att bättre svara mot det något ändrade ändamål vi avser.

Vid inskrivningen föreslår vi att följande principalsystem tillämpas: Alla prövande genomgår som hittills psykologintervju. Inskrivningspsykologen gör som hittills skattning av psykisk funktionsförmåga och befälslämplighet.

I de fall där psykologen bedömer att den värnpliktiges psykiska funktionsförmåga är nedsatt fördjupas intervjun på ett liknande sätt som nu

sker men mot det vidareutvecklade och fördjupade bedömningsystem vi föreslår skall utarbetas.

I de fall psykologen därvid bedömer att väldefinierad mental sjukdom eller störning föreligger föreslår psykologen på samma sätt som nu psykiatrisk diagnos och överlämnar ärendet för läkarbedömning.

I de fall psykologen därvid bedömer att väldefinierad mental sjukdom eller störning som erfordrar läkarbedömning ej föreligger, avger psykologen på eget ansvar utlåtande och föreslår befrielse tills vidare eller befrielse för viss tid. Av psykologens utlåtande skall förslag till beslutsmotivering framgå.

I fall då intervjuande psykolog är osäker om bedömningen eller eljest anser detta lämpligt tillämpas så kallad dubbelintervju — dvs. en annan inskrivningspsykolog gör en oberoende intervju med samme värnpliktinge.

En skiss till arbetsplan för det föreslagna utvecklingsarbetet avseende bedömningsystemet har redovisats för oss. Planen innebär att arbetet vetenskapligt leds av försvarets forskningsanstalt. Det genomförs i huvudsak av projektanställda inskrivningspsykologer med flerårig erfarenhet av inskrivningsverksamhet samt erfarenhet av kliniskt psykiatriskt/psykologiskt och socialt bedömningsarbete och under medverkan av övrig berörd expertis.

Systemutvecklingsarbetet skulle bestå i

(a) att identifiera indikatorer på icke tjänstbarhet (tankemönster, handlingar och symptom),

(b) att betydelsemässigt rangordna dessa indikatorer och utforma skattningsbara undervariabler och huvuddimensioner,

(c) att bättre identifiera och att utveckla konsultpsykiatriernas vid värnpliktskontoren handledarroll,

(d) att utbilda värnpliktskontorens psykologer och andra berörda på det nya systemet, försöka tillämpa och utvärdera det samt

(e) att precisera skriftliga arbetsinstruktioner för framtiden.

Vi föreslår att värnpliktsverket och försvarets forskningsanstalt ges i uppdrag och resurser för att i samverkan med försvarets sjukvårdsstyrelse, överbefälhavaren och andra berörda myndigheter utveckla systemet för psykologiska personbedömningar av värnpliktiga enligt redovisade intentioner.

Planen visar att det borde vara möjligt att inom två år från start ha ett utvecklat system i bruk vid samtliga värnpliktskontor och att detta även bör kunna vara utvärderat inom fyra år. Underhandskontakter har visat att arbetet bör kunna påbörjas under hösten 1986.

Vi anser det naturligt att höga kompetenskrav skall ställas på de befattningshavare som arbetar med dessa personbedömningar — dvs. på inskrivningspsykologerna. Vi anser det lika naturligt att de därvid själva skall ta ansvar för sina bedömningar och inom ramen för detta ansvar självständigt avge utlåtande och förslag till beslut i tjänstbarhetsfrågan.

Vi har i generella termer redovisat vissa sådana krav som bör ställas. På de psykologer som skall utföra dessa tjänstbarhetsbedömningar bör

även krav ställas på urvalspsykologiska kunskaper, kunskaper i utvecklingspsykologi, kunskaper om psykopatologi, klinisk erfarenhet, miljö-kunskap och erfarenhet av inskrivningsverksamhet.

För att ytterst tillgodose krav på etisk kompetens m.m. anser vi att psykolog som ges självständigt ansvar för tjänstbarhetsbedömningar bör vara legitimerad psykolog. I de fall övergångsvis som inskrivningspsykolog verksam personal ej uppfyller detta krav anser vi att ansvaret för förslag till beslut i tjänstbarhetsfrågan bör bäras av chefspsykolog vid värnpliktskontor eller enligt dennes bestämmande annan legitimerad psykolog.

8.3.2 Under grundutbildning

När fråga om ändring av en enskilds värnpliktsförhållanden uppkommer efter det att han ryckt in till grundutbildning är situationen delvis annorlunda med undantag för vissa akuta situationer i direkt anslutning till inryckningen. Även när fråga uppkommer om ändring i hans tjänstgöringsförhållanden är situationen på motsvarande vis annorlunda än innan det att han ryckt in till tjänstgöring.

Den värnpliktige är något eller några år tidigare bedömd vid inskrivningen. Grunderna för dessa bedömningar finns dokumenterade bland annat i läkarhandlingarna till vilka även psykologutlåtanden förs. I vissa avseenden är de bedömningar som då gjorts dock grundade på speciallistundersökningar m.m. som inte finns direkt tillgängliga ute på utbildningsförbanden. I utbildningssituationen finns å andra sidan ytterligare resurser och delvis annorlunda förutsättningar för att göra bedömningar "i förhållande till verkligheten".

Dessa resurser finns hos utbildningsbefälet, (främst pluton- och kompanichefer), kompanisjuksköterskor, konsulenter inom försvarets personalvård, förbandsläkare och till dessa knutna specialistkonsulter samt chefer för värnpliktsdetaljerna.

Det bör enligt vår mening vara utbildningsmyndigheten som bär det omedelbara ansvaret för en värnpliktigs förhållanden efter det att han ryckt in.

För bedömning av en enskilds värnplikts- och tjänstgöringsförhållanden måste, när han befinner sig under utbildning, två i någon mån motstridiga teser gälla:

Å ena sidan bör så få värnpliktiga som möjligt befrias efter inryckning till grundutbildning. Beslut om befrielse bör därför inte fattas utan att alla andra möjliga lösningar prövats. Å andra sidan talar hänsynen till den enskilde för att beslut om befrielse bör fattas snabbt. I verkligheten innebär dessa teser inte en så stor motsättning som det ytligt kan framstå som. De medför emellertid att krav måste ställas på en noggrann, grannliga och effektiv handläggning av varje enskilt ärende.

Basen för bedömningar av den värnpliktiges tjänstbarhet när han befinner sig under grundutbildning bör vara samma teoretiska bas som vid inskrivningsprövningen påbyggd med de ytterligare bedömningsfaktorer som "verkligheten" i form av grundutbildningssituationen tillför. Det är angeläget att detta ytterligare bedömningsunderlag tas till vara

och att detta sker på ett strukturerat sätt. En organisation (form) för detta finns redan etablerad i granskningsnämnderna.

För att skapa en bättre helhetsyn på den enskilde, för att förbättra beslutsunderlaget och för att effektivisera ett förebyggande arbete föreslår vi att ändring av värnpliktsförhållanden och tjänstgöringsförhållanden skall för en enskild värnpliktig under grundutbildning behandlas i granskningsnämnden.

För att granskningsnämnden skall ha den samlade kompetens som är önskvärd för att kunna arbeta effektivt föreslår vi att den i fortsättningen skall ha följande sammansättning:

Ordförande:	Chef grundutbildningsbataljon (motsvarande)
Ständiga ledamöter:	Regementsläkare (motsvarande) Chef värnpliktsdetalj Konsulent
Ledamöter:	Berörd kompanichef Berörd kompanisjuksköterska

Förslaget till ändrad sammansättning innebär i huvudsak endast formella ändringar av de i arbetet medverkandes status i nämnden.

Som underlag för granskningsnämndens ställningstagande skall utredning göras. Denna bör omfatta yttrande från läkare, konsulent och kompanichef och skall dokumenteras. Förutom att på så sätt skapa visst underlag för granskningsnämndens ställningstagande avser vi att härmed också skapa en viss enhetlig struktur i det totala arbetet med enskilda värnpliktsärenden. Detta främjar en önskvärd helhetssyn på den värnpliktige samtidigt som möjligheten att ärenden "hamnar mellan stolar" minimeras.

Vi anser det därvid lämpligt att som princip alla granskningsnämndsärenden bereds under medverkan av konsulent. I rent sociala och psyko-sociala ärenden är detta en självklarhet. I rent medicinska ärenden ser vi detta som en metod att säkerställa att den värnpliktige till exempel inför en förhållandevis snabbt beslutad hemförlovning erbjuds den rådgivning och det stöd som situationen påfordrar i arbetslivsfrågor, sociala frågor, försäkrings- och skadeståndsfrågor etc. I ärenden som huvudsakligen rör den värnpliktiges psykiska prestationsförmåga anser vi att konsulentutredning utgör ett viktigt komplement till och samtidigt en del av underlaget för psykolog- och eventuell psykiatrikerbedömning.

Vid granskningsnämndens sammanträde skall självklart den värnpliktige delta och ges tillfälle att själv lämna sina synpunkter i den aktuella frågan och delta i diskussionen om åtgärder. Det bör särskilt åligga granskningsnämndens ordförande att säkerställa att den värnpliktige får information om och förstått innebörden i diskuterade alternativ till problemlösning samt ställningstagandet.

Vi har funnit det angeläget att tydligt markera den enskilde värnpliktiges betydelse i dessa sammanhang. Vi vill samtidigt markera att en öppenhet gentemot de berörda värnpliktiga är önskvärd. Av dessa skäl anser vi att en värnpliktig, som så önskar, bör ha rätt att vid gransknings-

nämndens sammanträde åtföljas av en av honom själv vald stödperson. Denna bör kunna vara en värnpliktig kamrat eller ett befäl.

Vid granskningsnämndens sammanträde skall protokoll upprättas i vilket skall antecknas vilka åtgärder som prövats, granskningsnämndens ställningstagande samt motivering för detta. Den värnpliktige skall delges protokollsutdrag.

Vårt förslag avseende granskningsnämndens arbete kan innebära en skenbar ökning av arbetsinsatsen vid handläggningen av ärende i granskningsnämnd. Vid de förband där de enskilda värnpliktsärendena redan för närvarande handläggs på ett kvalitativt fullgott sätt innebär vårt förslag endast en tydligare struktur i arbetet. Vid andra förband innebär vårt förslag en avsedd ambitionshöjning. Vi förutsätter att, på de myndigheter där ett förtroendefullt samarbete kan etableras mellan granskningsnämndens ledamöter, formerna för granskningsnämndens arbete kan utvecklas efter olika lokala förhållanden så att stor smidighet kan uppnås i handläggningen.

Vi har som utgångspunkt för våra förslag markerat önskvärdheten av en helhetssyn på den värnpliktige och ett likartat bedömningssystem under hela värnpliktstiden. I förhållande till vid inskrivningsprövningarna kan under pågående grundutbildning ett bredare bedömningsunderlag skapas genom att ärendet behandlas i granskningsnämnden. I samma jämförelse saknas i nuläget under grundutbildningen komponenten psykologbedömningen.

Värnpliktsverket har under några år genomfört en försöksverksamhet under benämningen "PPGU" (psykolog-psykiatikerverksamhet under grundutbildning) som redovisats i kapitel 6. De erfarenheter som erhållits av denna bör enligt vår mening vidareutvecklas. Vi eftersträvar en mer enhetlig grund för bedömningarna av en värnpliktigs psykiska tjänstbarhet. Vi föreslår därför att bedömningen som görs under det att han fullgör grundutbildning skall ske på motsvarande grunder och i huvudsak på motsvarande sätt som vi föreslår skall ske vid inskrivningsprövningen.

Personbedömningarna vid inskrivningen baseras således på konkreta indikatorer såsom tankemönster, handlingar och symptom. Under förutsättning att bedömningsnormerna åldersrelateras kan samma bedömningsstruktur, bedömningsnormer, tillämpas även vid senare bedömningstillfällen under värnpliktsåldern. Värnpliktskontoren skulle därför kunna bistå förbanden med bedömerservice då en värnpliktigs tjänstbarhet bör omprövas även vid andra tillfällen än inskrivningen.

Vi föreslår därför att det bedömningsunderlag som skapas genom granskningsnämndens behandling av ärendet i förekommande fall skall kompletteras med en psykologbedömning gjord mot i huvudsak samma grunder som psykologbedömningen vid inskrivningen.

Vi ser flera former för att praktiskt åstadkomma denna bedömning men också vissa praktiska svårigheter bland annat i avstånd mellan värnpliktskontor och utbildningsförband. Vi föreslår därför att det bör ankomma på värnpliktsverket (värnpliktskontoren) att med berörda utbildningsmyndigheter komma överens om vilken praktisk lösning som skall tillämpas i de olika fallen.

Bland många möjligheter synes det dock naturligt att i första hand välja lösningar som innebär att den speciella resurs som inskrivningspsykologerna i detta sammanhang utgör utnyttjas. Detta kan ske genom att den värnpliktige kommer till värnpliktskontoret eller att psykologen kommer till förbandet.

I vissa fall kan andra lösningar vara effektivare. Ett antal privat verksamma legitimerade psykologer har till exempel tidigare tjänstgjort som inskrivningspsykologer, genomgått aktuell utbildning, har erforderlig miljökunnskap och uppfyller i övrigt de krav vi angivit för inskrivningspsykologerna.

I de fall en legitimerad psykolog är beredd att åtaga sig sådana ärenden och överenskommelse kan uppnås mellan honom/henne och till exempel chefspsykologen vid ett värnpliktskontor om utlåntandets utformning och andra frågor, bör köp av tjänster kunna komma ifråga.

Vi har tagit ställning för att den värnpliktiges tjänstbarhet under hela värnpliktstiden i princip bör bedömas av samma bedömningsorganisation — nämligen värnpliktsverket. I strikt konsekvens härmed borde värnpliktsverkets föreskrifter ändras så att de nuvarande besluten om undantagande enligt värnpliktslagens fjärde paragraf i ett framtida regelsystem flyttas från utbildningsmyndighet till värnpliktskontoret.

Mot ett sådant förfarande talar bland annat tidsfaktorn i beslutsprocessen. Med en fortsatt utvecklad samverkan mellan utbildningsmyndigheter och värnpliktskontor bör dock en så snabb handläggning kunna uppnås att detta inte i något reellt avseende kan påverka den enskilde värnpliktiges situation.

I de fall situationen är så akut att den enskilde är intagen för någon form av vård torde handläggningstiden spela mindre roll. I de fall någon eller några dagars dröjsmål med beslutet är av stor betydelse för den värnpliktiges situation föreligger redan nu möjlighet för utbildningsmyndigheten att bevilja honom tjänstledighet för några dagar. I övriga fall kan värnpliktskontorets beslut avvaktas.

Detta vårt principiella ställningstagande angående önskvärdheten av en och samma bedömningsorganisation under hela värnpliktstiden står dock i viss mån i strid med ett annat av våra tidigare ställningstaganden — nämligen att det bör vara utbildningsmyndigheten som har det omedelbara ansvaret för den värnpliktige under pågående utbildning. I avvägningen mellan denna sistnämnda princip och fördelarna av en jämnare bedömning genom att besluten centraliseras till värnpliktsverket (värnpliktskontoren), har vi funnit att fördelarna med att behålla vissa beslut vad avser värnpliktiga under pågående utbildning decentraliserade till utbildningsmyndigheterna överväger.

Principiellt är det lämpligt att ansvar och befogenheter för den värnpliktiges hela situation systemmässigt är så samlade som möjligt. Det samlade handläggningsförfarande inom granskningsnämnden som vi föreslår kommer att bidra till en totalt sett jämnare bedömning av enskilda värnpliktsärenden liksom till en bättre struktur i beslutsunderlagen.

Fördelarna för den enskilde av att kunna direktkommunicera med beslutsfattande instans är stora. I den i många avseenden mest svårbe-

dömda ärendegruppen — befrielseärenden av psykiska skäl — innebär vårt förslag om utnyttjande av inskrivningspsykologerna för dessa bedömningar även under pågående utbildning att kompetens tillförs samtidigt som en i förhållande till nuläget väsentligt ökad samordning av bedömningarna sker.

Vi finner därför ingen anledning att föreslå ändringar som innebär ytterligare centralisering av beslut i frågor rörande enskilds värnpliktsförhållanden.

Vi har framhållit den betydelse vi tillmäter att en helhetssyn tillämpas på den vänpliktige och hans situation. I konsekvens med detta och med hänvisning till vad vi uttryckt angående beslut rörande enskilds värnplikts- och tjänstgöringsförhållanden anser vi att de nuvarande besluten angående anstånd med pågående grundutbildning kan och bör decentraliseras till utbildningsmyndigheterna.

Genom en fortsatt utveckling av god samverkan mellan värnpliktskontoren och utbildningsmyndigheterna bör kanske främst genom informella kontakter de möjliga olägenheterna av ett decentraliserat beslutsförfarande ytterligare kunna motverkas och jämn praxis kunna uppehållas.

För att i viss mån stödja utbildningsmyndigheterna i beslutssituationen och för att markera vikten av att andra lösningar på problem skall prövas bör dock enligt vår mening beslut om befrielse tills vidare (motsvarande nuvarande frikallelsebeslut) och andragångsbeslut (och i förekommande fall senare beslut) om befrielse för viss tid (motsvarande nuvarande undantaganden och anstånd) fattas av värnpliktsverket (värnpliktskontoren).

Sammanfattningsvis föreslår vi alltså att förstagångsbeslut avseende befrielse för viss tid och anstånd med pågående grundutbildning skall kunna avgöras på lokal nivå. Ärenden angående befrielse tills vidare samt andragångs- (och senare) beslut avseende befrielse för viss tid och anstånd i övrigt bör avgöras på värnpliktskontor.

8.3.3 Under repetitionsutbildning

Under pågående repetitionsutbildning sker för närvarande bedömningarna av en värnpliktigs tjänstbarhet enligt ett system som i huvudsak motsvarar det under grundutbildning. Vi har dock erfarit att kvaliteten i verksamheten varierar kraftigt. Den naturliga orsaken till detta är att huvuddelen av ärendena handläggs under stor tidspress, att volymen ärenden kan vara stor vid stora övningar samt att huvuddelen av berörda befattningshavare endast är tillfälligt tjänstgörande och har liten erfarenhet av dessa ärenden.

Vi anser att de förändringar vi föreslår avseende inskrivningsverksamheten och verksamheten under grundutbildning bör genomföras och stabiliseras innan förändringar genomförs avseende förhållandena under repetitionsutbildning. Förslag till förändringar av dessa bör dock senare prövas mot erfarenheterna av de förändringar våra förslag föranleder.

Vi noterar dock att en erfarenhet, som redovisats för oss, är att i de fall

då av besparingsskäl eller andra skäl till exempel "specialister" i staber inte kallas in till vissa repetitionsövningar, påverkar detta bland annat dessa förhållanden. Om då till exempel vissa befattningshavare i personalfunktionen i en bataljonsstab (sektion 3) inte kallas in tillsammans med resten av bataljonsstaben saknas i denna kompetens att handlägga enskilda ärenden. Detta påverkar kvaliteten i de uppkomna ärendenas handläggning och med viss sannolikhet antalet ärenden.

Samtidigt får förhållandet den dubbla effekten att annan personal tvingas avsätta tid ur övningen för dessa ärenden. De icke inkallade befattningshavarna får inte heller den önskvärda övning som handläggningen av verkliga ärenden under en krigsförbandsövning ger.

8.3.4 Mellan inskrivningstillfälle och grundutbildning och mellan tjänstgöringstillfällen

Vad avser värnpliktiga som inte är under utbildning anser vi att de bedömningsfrågor som kan uppkomma liksom nu alltid skall handläggas av respektive värnpliktskontor.

8.4 Utbildningsbehov, kostnader m.m.

8.4.1 Berörda och utbildningsbehov

Innehållsmässigt berör våra förslag direkt värnpliktsverkets personal samt i de "nya" granskningsnämnderna ingående personal.

För cheferna för värnpliktskontoren innebär förslagen en något anorlunda struktur i beslutsunderlaget i ärenden rörande enskilds tjänstbarhet.

För huvuddelen av värnpliktsverkets personal innebär förslagen små reella förändringar samt vissa formella och administrativa förändringar vad avser inskrivningsverksamheten. Erforderlig utbildning bör kunna ske inom ramarna för den löpande utbildningsverksamheten.

För inskrivningsöverläkarna innebär förslagen främst en viss avlastning av arbetsuppgifter.

För psykiatrikerkonsulterna vid värnpliktskontoren innebär förslagen att deras roll som handledare accentueras ytterligare.

För inskrivningspsykologerna innebär förslagen angående ett utvecklat bedömningsssystem ett visst utökat ansvar och begränsat utökade arbetsuppgifter av högre svårighetsgrad. För inskrivningspsykologerna innebär vidare förslagen angående bedömningarna av värnpliktiga under grundutbildning en viss utökning av verksamheten.

För utbildningsmyndigheternas personal innebär förslagen angående granskningsnämndens verksamhet en viss förändring av strukturen — men inte avseende arbetsvolymen — för cheferna för värnpliktsdetaljerna. En viss utbildning av och löpande information till cheferna för värnpliktsdetaljerna kommer att bli nödvändig. Denna kan i huvudsak ske inom ramen för redan pågående verksamhet.

För förbandsläkarna innebär våra förslag marginell påverkan på ar-

betsuppgifterna när nuvarande remissförfarande till psykiatrikerkonsult till viss del ersätts av granskningsnämndens inhämtande av psykologutlåtande. För detta torde en annan administrativ lösning kunna användas. Detta bör innebära en helt marginell avlastning av förbandsläkarna.

För övrig militär personal i granskningsnämnderna gäller att dessa redan nu byts tämligen ofta till följd av det militära kommenderingssystemet och den årliga lokala personalplaneringen. Ett visst utbildningsbehov föreligger därför mer eller mindre kontinuerligt. Några extra utbildningsinsatser uppkommer därför ej till följd av våra förslag. Vi vill dock framhålla betydelsen av att — oberoende av systemändring eller ej — granskningsnämndens ledamöter vid byte av befattningshavare lokalt ges en god introduktion till arbetet i granskningsnämnden.

Vad avser kompanisjuksköterskornas roll i granskningsnämnden, förändras inte denna i sak av våra förslag. Betydelsen av att de fått en god introduktion både till granskningsnämndens arbete och till hela det militära utbildningssystemet ökar emellertid. Detta bör särskilt uppmärksammas av lokala myndigheter. Vid behov bör lokalt anpassad utbildning anordnas.

Våra förslag berör slutligen konsulenternas inom försvarets personalvård arbetsituation. De inom myndigheterna tillgängliga konsulentresurserna måste avvägas mellan arbetsuppgifter bland värnpliktig personal, arbetsuppgifter bland anställd personal och administrativa arbetsuppgifter. Vid de myndigheter där en rimlig sådan avvägning gjorts, och också en adekvat prioritering gjorts av konsulentpersonalens arbetsuppgifter så att deras specifika kompetens tillvaratas, innebär våra förslag i stort inga väsentliga förändringar i arbetet i sak. Förslagen innebär dock en tydligare struktur i arbetet med värnpliktsärenden. Förslagen ökar också de formella kraven på dokumentation i verksamheten. Dessa krav bör kunna tillgodoses genom att dessa uppgifter prioriteras före administrativa uppgifter. I enstaka fall ställer våra förslag sådana krav att den lokala organisationen av personalvårdsverksamheten kan komma att behöva omprövas.

För att underlätta samverkan mellan konsulenter inom försvarets personalvård och inskrivningspsykologerna bör, inom ramen för den årliga utbildning som finns etablerad för konsulenterna, utbildning ske avseende intervjuinstrument, bedömningsnormer, krav på konsulentutredning m.m. På motsvarande sätt bör inskrivningspsykologerna ges viss utbildning om försvarets personalvård.

8.4.2 Vissa andra delfrågor

Systemidén förutsätter god kompetens hos handläggarna/bedömarna. Det är önskvärt att det finns hög personell kontinuitet.

Systemidén påverkar mer indirekt andra delfunktioner i inskrivningsverksamheten. Vi har inte funnit anledning att beröra dessa närmare då vi ser det som i första hand värnpliktsverkets uppgift att vidta de erforderliga åtgärder som kan uppkomma som konsekvenser av våra förslag. Vi vill dock peka på två sådana områden.

En viktig roll i denna, den enskilde värnpliktiges första kontakt med

försvarsmakten, spelar mönstringsförrättaren. Vi vill därför markera vikten av att deras informerande roll uppmärksammas liksom den betydelse deras roll har för den enskildes intryck av det första mötet med "militären".

Enskilda prövandes sociala problemställningar tycks vid inskrivningen tillmätas olika betydelse vid de olika värnpliktskontoren. Vi anser att det redan i nuläget är angeläget att de prövande med sociala problem eller komplikationer i kontakt med en konsulent ges en kvalificerad rådgivning och bedömning. Detta behov stärks av våra förslag. Vi finner det därför inte acceptabelt att en konsulent med kvalificerad utbildning i vissa fall ersätts av en snabbutbildad värnpliktig i arbetet med enskilda prövande.

Vi har inte funnit anledning att framlägga direkta, mer detaljerade, förslag angående lokala myndigheters organisation i frågor som endast mer indirekt berör vårt uppdrag. Utifrån erfarenheter i detta kommittéarbete vill vi dock framhålla att förbandssjukvården och försvarets personalvård på lokal nivå är av stor betydelse för hanteringen av befrielseärendena men särskilt som komponenter i den totala omsorgen om personalen. Det är därför angeläget att befattningar som bland andra förbandsläkare och konsulent bemannas med för dessa uppgifter kompetent och för uppgifterna lämplig personal. Både förbandssjukvården och personalvården har även andra uppgifter än de rent individinriktade. Som vi ser det bör dock vid bemanning och verksamhetsplanering individinriktningen utgöra basen för verksamheten.

Vad gäller läkare bör därför till förbandssjukvården i första hand läkare med specialistkompetens i "breda" specialiteter såsom allmänmedicin rekryteras. Till konsulentbefattningar bör i första hand socionomer eller personal med motsvarande utbildning med social och beteendevetenskaplig inriktning rekryteras.

I de båda angivna fallen, men även vid rekrytering av övriga yrkesgrupper inom tjänstegrenarna, bör utöver adekvat utbildning, intresse för och engagemang i individarbete tillmätas betydelse.

För att säkerställa erfarenhet och kontinuitet i det lokala arbetet anser vi att uppmärksamhet bör ägnas åt lokal arbetsfördelning m.m. så att tillgängliga "specialistresurser" utnyttjas på ett effektivt sätt.

8.4.3 Övriga överväganden med anledning av våra förslag

Vårt uppdrag avser, och detta betänkande behandlar, den process som leder till att en värnpliktig för längre eller kortare tid befrias från de tjänstgöringsskyldigheter som åligger honom som värnpliktig.

Denna avgränsning av vårt uppdrag har inneburit att vi inte har haft anledning att i någon större omfattning beröra formerna för det arbete som syftar till anpassning, bearbetning och behandling och som från olika aspekter ingår i hälso- och sjukvården, personalvården och ledarskapet.

Mot bakgrund av våra tidigare principiella ställningstaganden är det därvid självklart att vi ser befrielse som undantag från en huvudregel om

tjänstgöringsskyldighet. Det är lika självklart att vi med våra förslag inte avser att i något inskränkande avseende påverka den förebyggande verksamhet som i medicinskt, psykologiskt och socialt avseende förekommer. Det är i stället vår mening att denna verksamhet bör byggas ut och effektiviseras i så stor utsträckning resurser härför kan avsättas.

Vi har under vårt arbete kunnat konstatera att det i debatten finns inslag av kompetensstrider och revirtänkande mellan olika yrkesgrupper. Vi konstaterar att dessa förhållanden utgör ett visst hinder för en positiv utveckling av verksamheten.

De verksamheter som ytterst syftar till att förebygga ohälsa, bristande anpassning och problem är svåra att arbeta med. De vetenskapliga grunderna är inte alltid helt entydiga. Olika "skolor" och inriktningar kan finnas representerade. Den militära organisationen och det militära utbildningssystemet sätter vissa ramar och gränser för sådant arbete som i vissa avseenden gör det ännu svårare. Detta gör det endast än mer angeläget att en långt- och djupgående samverkan eftersträvas så att *all* tillgänglig kompetens tillvaratas.

Vi förutsätter att berörda myndigheter tar erforderliga initiativ i detta syfte.

Antalet avgångar från utbildning kan med vissa reservationer ses som ett återkopplande mått på inskrivningsverksamheten. Om denna hypotetiskt skulle kunna fungera helt "perfekt" skulle inga avgångar som inte förorsakats av rena olyckor ske. Eftersom det emellertid är människor det handlar om, och i stor utsträckning är prognoser som görs, kan aldrig det "perfekta systemet" uppnås.

Den "återkoppling" som kan ske genom den form av integrering av inskrivningsverksamheten och förbandsverksamheten som våra förslag innebär kan bidra till en utveckling av systemen och till en viss kompetensutveckling. Vi har flera gånger betonat att vi eftersträvar en helhetsyn på den värnpliktige. Detta innefattar även en kontinuerlig utveckling av vad som under utbildningen är den värnpliktiges psykiska miljö — dvs. hans utbildningssituation.

Förbandssjukvården och personalvården har inom sina respektive verksamhetsområden den dubbla rollen att under fredsutbildningsförhållanden dels förebygga och behandla dels förbereda och utbilda för krigsförhållanden. Arbetet med enskilda värnpliktsärenden kan i dessa avseenden fungera som "larmklocka" avseende miljön. Om antalet "enskilda fall" blir onormalt många kan det till exempel finnas anledning att söka orsakerna härtill i miljön snarare än att söka öka behandlingsresurserna eller att avveckla fler värnpliktiga från utbildningen.

Arbetet med enskilda värnpliktsärenden är samtidigt en plattform för utbildning inför krigsförhållanden — kanske främst inom olika former av så kallad befälsutbildning. Så länge resurserna är begränsade bör dock kvalificerade resurser i första hand satsas där de kan ge största genomslag i organisationen. Detta är enligt vår mening främst i handlande och utbildande verksamhet.

8.4.4 Kostnader

Våra förslag till utveckling av systemet för psykologisk personbedömning av värnpliktiga innebär, vad vi nu kan bedöma, inte några ökade kostnader i den löpande inskrivningsverksamheten.

Utvecklingen av personbedömningssystemet drar dock vissa kostnader. Under förutsättning att försvarets forskningsanstalts medverkan sker på så kallade primärmedel bedöms de totala utvecklingskostnaderna uppgå till cirka 900.000 kronor i huvudsak jämnt fördelade på tre budgetår. Dessa kostnader kan enligt vår mening anses rimliga. Om utvecklingsresultatet innebär att endast ett tiotal värnpliktiga ges en riktigare bedömning/uttagning så att en senare avgång undviks är dessa utvecklingskostnader direkt återhämtade.

Våra förslag angående psykologbedömningarna avseende värnpliktiga under grundutbildning kan medföra vissa ökade kostnader.

9 Författningsändringar

9.1 Metodval

Vi har i föregående kapitel redovisat förslag till ändringar i systemen för bedömning av en värnpliktigs tjänstbarhet.

Vi finner anledning att framhålla att vi med vårt förslag inte avser att ändra andelen värnpliktiga som nu frikallas eller undantas eller att befria andra grupper än de nuvarande frikallelse- och undantagandegrupperna. Detta innebär inget slutligt ställningstagande från vår sida till frågan om vilken andel av de värnpliktiga som skall tas undan från tjänstgöringsskyldighet. Det aktuella problemet är att anpassa författningarna till verkligheten och att därefter vidareutveckla systemen i olika avseenden.

Kommittéarbetet har visat att det med tillämpad tolkning av gällande författningar erfordras "medicinska skäl" för att bli frikallad. Cirka hälften av dem som för närvarande frikallas åsätts därvid psykiatrisk diagnos. För en stor andel av dem avser diagnosen inte konstaterad psykisk sjukdom. Den avser i stället en prognos av den enskilde värnpliktiges möjliga psykiska tillstånd i krigstjänst. Bedömningen är dock redan i nu tillämpade system i lika hög grad gjord i förhållande till utbildningssituationen som i förhållande till situationen i krig.

Kommittéarbetet har också visat att det med gällande lagformuleringar förekommer att en enskild värnpliktig utifrån samma problembild kan komma att bedömas helt olika beroende på hur hans problem tämligen slumpmässigt kommit att aktualiseras.

Samme värnpliktige kan alltså mot samma problembild bli bedömd och med olika administrativa rutiner bli handlagd som "sjuk" och frikallad, bli handlagd som ett socio-ekonomiskt problemärende och få anstånd eller bedömas som ett fall som av synnerliga skäl befrias.

På grund av dessa skilda rutiner för olika ärenden kan den enskilde värnpliktige också försättas i den situationen att han inte bedöms ha tillräckligt stora ekonomiska problem för att få anstånd och inte heller vara "tillräckligt sjuk" för att bli undantagen. Hans ärende kan då inte hanteras förrän hans socio-ekonomiska förhållanden raserats helt eller han (och med viss sannolikhet på grund därav) fått fördjupade psykiska problem, så att han "passar in" i ett av bedömningssystemen.

Det finns flera vägar att gå för att söka lösa problemen enligt följande:

Oförändrad lag men ny praxis

Bokstavstolkat finns det inget hinder i gällande lag för att, utan ändring av lagen, radikalt ändra praxis. Lagen anger till exempel inte att läkarbedömning erfordras. Beslutet om frikallelse kan således fattas utan läkarundersökning. Detta är ytterst en fråga om beslutskapacitet inom myndigheternas handläggning av dessa ärenden. Ett alternativ skulle kunna vara att i stället tillämpa värnpliktslagens femte paragraf mom d) angående befrielse av synnerliga skäl.

För att förhållandena inte skulle framstå som helt orimliga vid en sådan praxisändring skulle det dock vara lämpligt att inskränka ändringen av praxis till att slå fast att frikallelse av vissa värnpliktiga på grund av psykiska skäl skall ske med utnyttjande av moment "annan dylik orsak" i värnpliktslagens tredje paragraf och att detta ej skall anses vara ett medicinskt skäl.

Förfarandet att ändra praxis utan att ändra författningarna har avsevärda nackdelar. Några av dem är att förfarandet kräver stora (mycket stora) pedagogiska insatser för att slå igenom i hela organisationen. Det är också svårt att förklara förändringens motiv och legitimitet. Det finns en risk att en mycket omfattande debatt skapas om främst legitimiteten samt en risk att ytterligare debatt också skapas om legitimiteten i den praxis som överges.

Justerad författningstext

Genom en smärre modernisering av vissa paragrafer i lagtexten kan de i nuvarande text stötande begreppen såsom "lyte" ersättas och ytterligare kriterier för frikallelse införas.

En sådan justering skulle ge en bättre överensstämmelse mellan författning och praxis men inte ge underlag för förändrad syn på problemen. Det är därför troligt att en ny översyn blir aktuell igen tämligen omgående.

Något förändrad syn/ny lagtext

Kommittéarbetet har visat att det är önskvärt att regelsystemet gör det möjligt att anlägga en helhetssyn på den värnpliktige och hans möjligheter att såväl tillgodogöra sig utbildning som fungera i krigsuppgifter.

För att möjliggöra en sådan helhetssyn och för att markera önskvärheten av en sådan i handläggningen erfordras ett större ingrepp i lagstiftningen utan att sakförhållandena i stort rubbas.

9.1.1 Överväganden

Vi har i föregående kapitel tagit ställning för att systemet för bedömning av de värnpliktigas tjänstbarhet skall ändras så att användandet av psykiatrisk diagnos inte alltid erfordras för att från fullgörande av värnpliktstjänstgöring göra undantag för dem som av psykiska skäl eller befarade psykiska problem inte bedöms kunna fullgöra tjänst. Vi har

också tagit ställning för att regelsystemen och de administrativa nivåerna bör ändras så att helhetsbedömningen av den värnpliktiges situation underlättas. Vi har i föregående kapitel framlagt ett antal förslag till systemförändringar. För att möjliggöra dessa erfordras enligt vår mening författningsändringar.

9.2 Förslag till författningsändringar

För att praktiskt möjliggöra och samtidigt tvinga fram enhetliga och av en helhetssyn präglade handläggningsrutiner föreslår vi att antalet begrepp minskas genom att de nuvarande begreppen frikallelse, undantagande och befrielse i ny lagtext samordnas som *befrielse* samt att även de övriga begrepp som uttrycker andra former av undantag från tjänstgöringsskyldighet inordnas under samma huvudbegrepp. De mer utförliga motiveringarna för dessa förslag framgår av kapitel 8. I kapitel 10 redovisas specialmotiveringar.

Vi är medvetna om att den radikala omarbetning av värnpliktslagen vi därmed föreslår är ett omfattande arbete som även kräver ett stort antal ändringar av följdförfattningar.

För att de huvudproblem vi pekat på skall kunna lösas snabbare än vad förslaget till total omarbetning av värnpliktslagen och dess följdförfattningar medger föreslår vi åtgärder i tre steg enligt följande:

- 1) Först ändras, så snart detta kan ske, värnpliktslagens tredje och fjärde paragrafer i avvaktan på översyn av hela värnpliktslagen. Vissa ytterligare konsekvensändringar erfordras samtidigt.
- 2) Samtidigt med lagändringen enligt ovan ändras värnpliktsverkets föreskrifter i tillämpliga delar. I anslutning härtill görs vissa andra ändringar i värnpliktsverkets föreskrifter.
- 3) Så snart detta kan ske, påbörjas arbetet med översyn av värnpliktslagen och dess följdförfattningar.

Våra förslag till ändringar redovisas närmare i följande avsnitt.

9.2.1 Förslag till omedelbar ändring i värnpliktslagen

Vi föreslår att i ett första steg värnpliktslagens tredje, fjärde och femte paragrafer ändras enligt följande:

3 § Den som är värnpliktig är skyldig att fullgöra värnpliktstjänstgöring.

Värnpliktstjänstgöring utgörs av

1. grundutbildning,
2. repetitionsutbildning,
3. beredskapsövning och
4. krigstjänstgöring.

4 § Från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring skall den befrias som

1. på grund av sjukdom eller av någon annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att han inte kan fullgöra tjänstgöringen,
2. löper allvarlig risk att genom tjänstgöringen få en sådan nedsättning av prestationsförmågan som avses under 1,
3. genom naturalisation upptas till svensk medborgare det kalenderår då han fyller 28 år eller senare,
4. styrker att han har i utlandet genomgått militär utbildning som i huvudsak kan jämföras med grundutbildning enligt denna lag,
5. på grund av långvarig vistelse utomlands inte har fullgjort sin tjänstgöringsskyldighet och har fyllt 28 år då han återvänder till riket eller
6. visar andra, synnerliga skäl för befrielse.

Befrielse får avse viss tid eller visst slag av tjänstgöring.

Beslut om befrielse får omprövas.

5 § Om det vid inskrivningen av en värnpliktig finns anledning att anta att hans förutsättningar att fullgöra värnpliktstjänstgöring kan bedömas avsevärt säkrare vid en senare tidpunkt, får den värnpliktige befrias från tjänstgöringsskyldighet för den tid som behövs. Den värnpliktiges förmåga att fullgöra tjänstgöring skall dock bestämmas senast under det år då han fyller 21 år.

I konsekvens med ovan redovisade förslag till ändring av tredje till och med femte paragraferna i värnpliktslagen erfordras vissa konsekvensändringar av i huvudsak redaktionell art i vissa andra paragrafer i samma lag. Dessa framgår av vårt i inledningen redovisade författningsförslag.

9.3 Förslag till omedelbara ändringar i värnpliktsverkets föreskrifter

Vi föreslår att samtidigt med att ändringarna i värnpliktslagen enligt våra förslag i föregående avsnitt träder i kraft, värnpliktsverkets föreskrifter ändras så att våra intentioner enligt följande omsätts i nya rutiner:

- a) Huvuddelen av de värnpliktiga, som med nuvarande lagstiftning frikallas eller undantas vid inskrivningen med hänvisning till värnpliktslagens sjukdomsbegrepp och med användande av psykiatrisk diagnos, bör i fortsättningen bedömas mot den nya lagtexten angående värnpliktig som "av någon annan orsak har sin psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att han inte kan fullgöra tjänstgöringen".

Vi förutsätter dock att de i fall läkare bedömt att psykisk sjukdom föreligger samt i fall av prövning utan personlig inställelse även fortsättningsvis befrielse sker med hänvisning till sjukdomsbegreppet och att adekvat psykiatrisk diagnos används.

Bedömningen av den värnpliktiges psykiska tjänstbarhet torde i de fall då väldefinierad mental sjukdom eller störning inte föreligger kunna ske genom den psykologiska undersökningen vid inskrivningen. Beslutet om befrielse bör därför i dessa fall grundas på inskrivningspsykologens utlåtande utan att psykiatriska diagnoser används.

Vi förutsätter att en viss ökning av förfarandet med dubbelintervju kan behövas samt att inskrivningspsykologens möjlighet att vid behov internt remittera enskild värnpliktig till psykiatrikerkonsult kvarstår. Vi förutsätter också att en värnpliktig som så önskar ges möjlighet att konsultera psykiatriker.

- b) Då fråga uppkommer om befrielse av värnpliktig som fullgör värnpliktstjänstgöring bör med hänsyn till tidigare gjorda bedömningar antalet psykiatriska sjukdomsfall vara få utöver akuta vårdfall.

Huvuddelen av ärenden uppkomna under pågående värnpliktstjänstgöring bör därför kunna bedömas mot det nya lagbegreppet "av någon annan anledning har sin psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att han inte kan fullgöra tjänstgöringen" i stället för mot sjukdomsbegreppet.

- c) Värnpliktsverkets föreskrifter bör ändras så att beslutsbefogenheter avseende förstagångsbeslut om anstånd med pågående grundutbildning delegeras till utbildningsredovisande myndighet.

Genom återtagande av viss delegation bör beslutsnivån avseende andra gångsbeslut och i förekommande fall även senare beslut om befrielse för viss tid justeras.

- d) Värnpliktsverkets föreskrifter vad avser granskningsnämndens sammansättning och uppgifter bör ändras i enlighet med de intentioner vi redovisat i föregående kapitel. Vi har övervägt att föreslå att granskningsnämnden skall tillföras beslutsbefogenheter. Vi har dock inte funnit att fördelarna med detta överväger nackdelarna av att på detta sätt rubba linjeorganisationens gängse beslutsmonster.

I granskningsnämnds handläggning av befrielseärenden och tills vidare av anståndsärenden bör ingå utredning samt utlåtande av konsulent inom försvarets personalvård samt psykologbedömning enligt vad vi föreslagit i föregående kapitel.

9.4 Våra tidigare förslag till ändringar i värnpliktslagen

I våra betänkanden "Värnplikten i framtiden" och "Värnplikten i samhället" har vi framlagt flera olika förslag till ändringar i värnpliktsförfattningarna. Vi har bland annat med ett idéutkast föreslagit att värnpliktslagen ses över och för att öka flexibiliteten bland annat i utbild-

ningen ges en sådan utformning att den reglerar den totala tjänstgörings-skyldigheten i fred för den värnpliktige i stället för nuvarande detaljreglering. Vi har också föreslagit att värnpliktstjänstgöringen i fred bör kunna omfatta grundutbildning, beredskapstjänst och repetitionsutbildning (SOU 1984:71 sid. 181).

Vi har vidare uttalat att vid en kommande översyn av värnpliktslagen kan det vara lämpligt att i lagen införa en paragraf som uttrycker statsmakternas målinriktning för värnpliktsutbildningen enligt följande:

”Värnpliktsutbildningen syftar till att ge den utbildning som de värnpliktiga behöver för att kunna lösa uppgifter i krig och för att i fred och under neutralitet kunna bidra till att upprätthålla vår beredskap.” (SOU 1985:36 sid. 28).

Vi har således i tidigare betänkande föreslagit att begreppet beredskaps-tjänstgöring skall införas som ett av tjänstgöringsslagen. Detta skulle därmed ersätta och utvidga begreppet beredskapsövning. Vårt förslag till författningsändring innefattar inte denna ändring. Vårt tidigare förslag i detta avseende kvarstår. Då det emellertid förutsätter även andra författningsändringar använder vi i vårt förslag till författningsändring det i 27 § 2 mom. använda begreppet beredskapsövning i avvaktan på senare ändring i samband med föreslagen total översyn av värnpliktslagen.

Vi har också föreslagit att en gemensam åldersgräns vid 28 år skall tillämpas vid ärenden rörande naturaliserade medborgare och återvändande svenskar enligt momenten a) och c) i värnpliktslagens nuvarande femte paragraf (SOU 1984:71 sid. 170 f).

Vi har tidigare även behandlat anstånd med värnpliktstjänstgöringen. Vi pekade härvid på skillnaden mellan skälen för anstånd med grundutbildning respektive repetitionsutbildning. Vi har därför föreslagit att kungörelsen om värnpliktigas tjänstgöring m.m. 22 § ändras så att våra redovisade intentioner kring anstånd av studieskäl, arbetsskäl och av sociala skäl slår igenom (SOU 1985:36 sid. 125 f).

9.5 Vissa särbestämmelser i värnpliktsförfattningarna

Vårt uppdrag omfattar enligt direktiven att se över den nuvarande ordningen för frikallelser. Genom att vi valt att se på denna fråga utifrån ett något vidare perspektiv har vi dock haft anledning att beröra vissa andra bestämmelser i värnpliktslagstiftningen.

9.5.1 Underåriga

Värnpliktslagens andra paragraf anger att yngling som inskrivits såsom underårig, är värnpliktig även innan han uppnått värnpliktsåldern.

Regeln har avsett att reglera värnpliktsförhållandena för dem som på egen begäran förtidsinskrivits. Den absoluta huvuddelen av de fall i vilka regeln tillämpats har avsett dem som i tidigare befälsordningar sökt

anställning vid försvarsmakten och i stället för grundutbildningen som värnpliktig genomgått motsvarande utbildning som volontär eller aspirant.

Överväganden

Genom att en ny befälsordning införts som bygger på antagning till yrkesofficersutbildning efter fullgjord grundutbildning som värnpliktig har regelns huvudsyfte bortfallit. Eftersom antagningskraven för yrkesofficersutbildning numera även förutsätter viss civil utbildning torde behovet att förtidsinskriva någon tidigare än det år han fyller 18 år i praktiken ha bortfallit. Regeln kan därför utgå ur värnpliktslagen.

Om fall trots de angivna praktiska förutsättningarna skulle uppstå att någon för att till exempel kunna söka yrkesofficersutbildning eller av andra skäl vill bli förtidsinskriven anser vi att detta ändå ej bör ske. De sexton- eller sjuttonåringar som skulle kunna komma ifråga anser vi normalt inte ha den mognadsgrad som är lämplig för att genomgå värnpliktsutbildning och då särskilt vapenutbildning. Vi hänvisar här till de överväganden som i andra sammanhang gjorts angående rösträttsålder, körkortsålder och ålder för att få inköpa alkoholhaltiga drycker m.m. Regeln om att minderårig förtidsinskriven kan vara värnpliktig bör därför även av principiella skäl utgå.

9.5.2 Vissa anståndsregler

Vi har redan i vårt betänkande "Värnplikten i samhället" behandlat reglerna för anstånd. Vi har i detta sammanhang noterat tjänstgöringskungörelsens regel att anstånd skall medges elev vid sjömansskola eller sjöbefälsskola. Vi konstaterade då att dessa utbildningar numera är inordnade i gymnasieskolan respektive i högskolan. Vi fann då att särskilda skäl inte längre föreligger för att särbehandla dessa i förhållande till övriga värnpliktiga.

Tjänstgöringskungörelsen anger i 21 § mom a) att anstånd med att påbörja tjänstgöring skall beviljas värnpliktig som är anställd som sjöman enligt sjömanslagen (SFS 1973:282) på svenskt handelsfartyg i när- eller fjärrfart.

Tjänstgöringskungörelsen 23 § anger att anstånd med att börja grundutbildning ej får beviljas för längre tid än till det år den värnpliktige fyller 24 år eller om han är sjöman enligt definitionen ovan eller tillhör samebefolkningen, det år han fyller 28 år.

Tjänstgöringskungörelsen 24 § anger att "begär värnpliktig som är sjöman enligt ovan eller tillhör samebefolkningen och icke börjat sin grundutbildning före det år han fyller 28 år, fortsatt anstånd med eller befrielse från tjänstgöring — — — beslutar värnpliktsverket om han vidare skall inkallas till tjänstgöring."

Värnpliktsverket tillämpar som praxis som definition på "sjöman" den som erlägger sjömansskatt. Sjöman m.m. definieras i sjömanslagen enligt följande:

"Denna lag äger tillämpning på skeppsarbete som utföres av sjöman

i befattning på fartyg samt på redares avtal med sjöman om sådant arbete, om ej annat särskilt anges eller följer av lagen.

Med skeppsarbete förstås i denna lag arbete, som utföres av person, som medföljer fartyget, för fartygets räkning eller eljest på grund av förmans uppdrag ombord på fartyget eller på annat ställe.”

Sjöman har befattning på fartyg, om hans arbetsuppgifter där hänförs till fartygets nyttjande och avser annat än enbart tillfälliga göromål.

I lagen om sjömansskatt (SFS 1958:295) anges bland annat att sjömansskatt enligt denna lag skall erläggas av sjöman för inkomst ombord på svenskt handelsfartyg med en bruttodräktighet av minst 100, vilket huvudsakligast nyttjas i sådan närfart eller fjärrfart.

Sjömansskatt skall icke erläggas av sjöman ombord på svenskt handelsfartyg i fart inom landet huvudsakligen i hamnar eller på floder, kanaler eller insjöar eller inomskärs vid kusterna eller i Kalmarsund (inre fart).

I lagen om sjömansskatt förstås med *sjöman*: arbetstagare som enligt sjömanslagen anses som sjöman, med *handelsfartyg*: fartyg, som nyttjas till handelssjöfart eller resandes fortskaffande eller till annat ändamål, som äger gemenskap med handelssjöfarten, med *närfart*: linjefart mellan svenska hamnar utanför öppen kust eller utomskärs vid kusterna samt linjefart mellan svensk och utländsk hamn, dock ej linjefart bortom linjen Hanstholm — Lindesnäs eller bortom Cuxhaven samt med *fjärrfart*: annan fart än inre fart och närfart.

Följande kommentarer kan göras:

- Bestämmelserna omfattar således *svenskt* fartyg. En följd härav är att den numera mycket stora andelen svenska sjömän som tjänstgör ombord i utländska eller utlandsflaggade fartyg inte omfattas av reglerna.
- ”Befattning ombord” har utöver ”sjömännen” bland andra bartenders, servitörer, kockar och övrig köks- och servicepersonal i fartygens restauranger. ”Befattning ombord” har även konferensvärdar och ytterligare ett antal anställda som med normalt språkbruk inte anses som ”sjömän”.
- Effekterna av detta är något tillspetsat uttryckt att värnpliktsförfattningarnas särregler om sjömän leder till att en avsevärd grupp restauranganställda m.fl. som arbetar på färjor mellan Sverige och Danmark respektive mellan Sverige och Finland befrias från värnplikt (eller delges beslut att de inte skall kallas in) medan svenska sjökaptener, styrmän och manskap på ”riktiga fartyg” i fjärrfart inte omfattas av regelverket.

Överväganden

Vi föreslår att särreglerna om sjömän skall utgå ur värnpliktsförfattningarna. Sjöman som tjänstgör ombord på fartyg i fjärrfart torde i de flesta fall som ursprungligen avsetts med särreglerna omfattas av värnpliktslagens bestämmelser om den som på grund av långvarig vistelse utom riket ej fullgjort honom åliggande tjänstgöringsskyldighet.

Vad avser reglerna om den som tillhör samebefolkningen konstaterar vi att de flesta samerna i Sverige numera inte huvudsakligen livnär sig på renskötsel. Det största antalet samer finns för närvarande i Stor-Stockholmsområdet.

Vi finner att skäl inte föreligger för att i värnpliktshänseende behandla denna grupp svenska medborgare annorlunda än andra grupper.

Vi föreslår att särreglerna rörande samer skall utgå ur värnpliktsförfattningarna. I de fall värnpliktstjänstgöring inverkar menligt på rensköttande samers verksamhet bör dessa fall kunna bedömas på samma sätt som gäller lantbrukare, fiskare och övriga egenföretagare som kan ha särskilda problem i anslutning till värnpliktstjänstgöring.

9.5.3 Inskrivningen

Större delen av värnpliktslagens andra kapitel behandlar inskrivningen av värnpliktiga. I detta kapitel finns regler om att inskrivningsförrättning skall anordnas på tid som värnpliktsverket bestämmer, att det skall finnas en inskrivningsnämnd och att det är inskrivningsnämnden som beslutar om de värnpliktigas inskrivning m.m. Inskrivningsnämndens beslut kan överklagas till värnpliktsnämnden.

Inskrivning pågår numera större delen av året vid värnpliktskontoren. De faktiska besluten om inskrivning, frikallelse m.m. fattas löpande i samband med inskrivningsprövningen. Vissa beslut konfirmeras senare pro forma av inskrivningsnämnden.

Överväganden

Sättet att i värnpliktslagen reglera inskrivningen som en särskild förrättning utförd av ett lekmanorgan saknar relevans sedan värnpliktsverket inrättats och dess organisation med värnpliktskontor vunnit stabilitet. Inskrivningsnämndens formella uppgifter har i realiteten sedan många år övertagits av värnpliktskontoren. Vi anser att inskrivningsnämndens beslutsfunktioner bör överföras till värnpliktsverket.

Vi finner det dock angeläget att ett visst lekmannainflytande finns i inskrivningsprocessen. För den enskilde viktiga beslut, såsom besluten vid inskrivningen, bör kunna överklagas. Vi föreslår därför att inskrivningsnämnderna med en förstärkning av lekmannainflytandet omvandlas till ett organ för omprövning av värnpliktsverkets beslut i inskrivningsärenden m.m. Härigenom avlastas även värnpliktsnämnden ett antal ärenden.

9.5.4 Tillhörighet

Värnpliktslagens sjunde paragraf anger att värnpliktig tillhör militärområde, flottan eller kustartilleriet. Tillhörighetsbegreppet hade betydelse i tidigare inskrivnings- och redovisningssystem. Numera utgör regeln om särskild tillhörighet ett administrativt hinder till exempel för omfördelning av värnpliktiga och därmed ett visst hinder för effektivaste utnyttjande av de värnpliktiga i krigsorganisationen.

Överväganden

Vi anser att reglerna i värnpliktslagens sjätte paragraf täcker det behov av reglering av uttagning som finns. Reglerna om tillhörighet i sjunde paragrafen kan därför utgå.

9.6 Förslag till översyn av värnpliktslagen

Vi har med ett tidigare avsnitt föreslagit vissa omedelbara ändringar i värnpliktslagen. Vi har med tidigare betänkanden och med i föregående kapitel redovisade systemförslag samt i föregående avsnitt föreslagit ett antal ytterligare förändringar i värnpliktslagen och vissa följdförfattningar.

Vi föreslår att hela värnpliktslagen i ett senare steg görs till föremål för en samlad översyn tillsammans med berörda följdförfattningar.

10 Specialmotivering

Inledning

I betänkandet lämnas förslag till ändringar av de inledande bestämmelserna i värnpliktslagen (1941:967). Därutöver förordar kommittén att värnpliktslagen och dess följdörfattningar görs till föremål för en genomgripande översyn syftande till en modern och överskådlig författningstext med ett innehåll som står i överensstämmelse med den praxis som har utvecklats i värnpliktsfrågorna.

De bestämmelser som nu föreslås ändrade rör i första hand de olika undantagen från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring.

Kommitténs förslag omfattar dels direkta förslag till författningsändringar i ett första steg och dels förslag till översyn av hela värnpliktslagen och dess följdörfattningar i ett senare steg. I detta kapitel lämnas specialmotiveringar till förslagen om direkt författningsändringar.

Förslagen till direkta författningsändringar innebär i huvudsak att ändringar görs i värnpliktslagens 3 och 4 §§, att konsekvensändringar görs i vissa andra paragrafer samt att två inaktuella bestämmelser i lagen utgår.

Förslag till ändringar i värnpliktslagen

2§

Bestämmelsen i 2 § första stycket om att den som inskrivits som underårig är värnpliktig även innan han uppnått värnpliktsåldern saknar aktualitet. Genom den nya befälsordningen kan nämligen fast anställning till aktivt befäl och rekrytering till viss civil utbildning inte ske förrän den värnpliktige i förekommande fall fullgjort grundutbildning enligt 27 § 1 mom. Lämpligheten att låta underåriga delta i värnpliktsutbildning ifrågasätts även. Bestämmelsen kan därför upphävas.

3§

I denna paragraf anges uttömmande de olika slag av tjänstgöring som den värnpliktige är skyldig att fullgöra till följd av värnplikten. Vilka som är värnpliktiga framgår liksom tidigare av 1 §. De uppräknade tjänstgöringsslagen består av dels värnpliktsutbildning i form av grund- och repetitionsutbildning (27 § 1 mom), dels beredskapsövning (27 § 2

mom) och dels krigstjänstgöring (28 §). Den närmare innebörden och förutsättningarna under vilka tjänstgöringsskyldigheten får utkrävas av den värnpliktige anges oförändrat i nyss nämnda lagrum. För de olika slagen av tjänstgöring används det samlande begreppet värnpliktstjänstgöring. Beträffande innebörden av värnpliktigas tjänstgöringsskyldighet kan också hänvisas till kungörelsen (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m.m. och till värnpliktsutbildningsförordningen (1980:1035).

4§

Som angivits i den allmänna motiveringen bör skyldigheten att fullgöra den med värnplikten förenade värnpliktstjänstgöringen bortfalla av skäl som hänför sig till den värnpliktige som individ. Skälen har sådan karaktär att det inte är rimligt eller ens önskvärt att göra tjänstgöringsskyldigheten gällande mot den värnpliktige. Bestämmelser om detta har tagits in i förevarande paragraf om befrielse från skyldighet att fullgöra värnpliktstjänstgöring. Paragrafen tar hänsyn till en mängd olika personliga förhållanden vilka tidigare föll under begreppen frikallelse, undantagande och befrielse. Genom den nya paragrafen slopas alltså de två förstnämnda begreppen till förmån för det gemensamma begreppet befrielse.

Befrielsegrunden i första stycket 1 och 2 avser nedsättningar av den värnpliktiges prestationsförmåga i fysiskt och psykiskt hänseende. Vissa formella grunder behandlas i 3—5, medan 6 fångar upp rena undantagsfall i övrigt som bör leda till befrielse. Befrielsens giltighet i tiden m.m. tas upp i andra och tredje styckena. Kommitténs förslag syftar inte till någon ändring av hittills tillämpade urvalsprinciper. Även i fortsättningen bör självfallet den som inte bedöms kunna klara av värnpliktstjänstgöringen få slippa denna.

Enligt första stycket 1 skall den befrias som på grund av sjukdom eller av annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga så nedsatt att han inte kan fullgöra tjänstgöringen. Med sjukdom avses vad som vid en kompetent bedömning på vetenskapliga grunder och beprövad erfarenhet är att anse som sjukdom. Om en sjukdom konstateras skall den klassificeras genom att den värnpliktige åsätts den mot sjukdomen svarande diagnosen. Som sägs i paragrafen skall även andra orsaker som, utan att vara sjukdom, innebär nedsatt prestationsförmåga kunna leda till befrielse från värnpliktstjänstgöringen. Både vid sjukdom och för övriga orsaker gäller först att nedsättningen skall vara kvalificerad i sådan grad att den värnpliktige inte uppfyller de krav på prestationsförmåga som uppställs för någon krigsbefattning. Men även nedsatt förmåga att tillgodogöra sig utbildning för användbarhet i krig skall medföra befrielse om nedsättningen är för stor. Tillräcklig utbildning för krigsuppgiften kan ju då inte ges. Härmed avser kommittén att också markera att vid bedömningen av en värnpliktigs tjänstbarhet skall alla de förhållanden beaktas under vilka utbildningen bedrivs. Den värnpliktiges militära tjänstbarhet skall alltså dels prövas mot befattningskraven och dels mot den enskildes förutsättningar för värnpliktsutbildning.

Medan 1 således avser nedsättningar som föreligger redan vid bedöm-

ningstillfället, tar 2 upp nedsättningar hos den värnpliktige som kan uppkomma eller förvärras om denne tvingades fullgöra sin tjänstgöringsskyldighet. Det förutsätts för befrielse att den värnpliktige löper en allvarlig risk att genom tjänstgöringen få en sådan nedsättning av prestationsförmågan som avses under 1. Det är självfallet inte fråga om att tillämpa bestämmelsen på nedsättningar som för vem som helst kan bli följden av någon olyckshändelse eller liknande omständighet under tjänstgöringen. Tillämpning kan bli aktuell först när det på grund av något förhållande hos den värnpliktige erfarenhetsmässigt finns en direkt och påtaglig risk för nedsatt prestationsförmåga, eller att en redan befintlig nedsättning gör honom särskilt utsatt för risken att drabbas av en allvarlig skada. Det är alltså de fall som typiskt sett leder till allvarlig risk för nedsättning som skall eftersökas. Oftast torde prognosen grunda sig på en redan identifierad nedsättning hos den värnpliktige, men även mera allmänna iakttagelser av dennes fysiska och psykiska förmåga att klara av värnpliktstjänstgöringen skall vid riskbedömningen kunna leda till befrielse även om någon egentlig nedsättning inte kan anses föreligga när bedömningen görs.

Med begreppet *tjänstgöringen* i paragrafen avses inte bara fullgörandet av rena tjänsteuppgifter under utbildning och annan tjänstgöring. I begreppet ligger även det som hör samman med själva grundutbildningen, repetitionsutbildningen etc. såsom förläggningen i kasern eller på fartyg, skyldigheten att bära uniform och att under en längre tid vistas långt från hemmet och anhöriga. Den som inte har förmåga att fullgöra dessa krav kan alltså bli befriad från värnpliktstjänstgöring.

Vad gäller frågan om vilken expertis som skall ta fram underlag för bedömningen om den värnpliktiges tjänstbarhet finns inte några regler i vare sig nuvarande värnpliktslag eller i de föreslagna nya bestämmelserna. Beträffande medverkan av läkare och psykologer vid inskrivningsprovningen hänvisas till kommitténs allmänna överväganden. Här bör emellertid framhållas att vad som skall prövas enligt 4 § är om en viss nedsättning av prestationsförmågan föreligger eller inte. I de fall nedsättningen beror på vad som enligt vedertagen mening är sjukdom bör detta naturligtvis anges. I andra fall måste det enligt kommitténs mening vara klart felaktigt att hänföra funktionsnedsättningen till en diagnos enligt ett medicinskt klassificeringssystem, varigenom den som i själva verket är frisk anges vara sjuk.

Bestämmelserna i första stycket 3—5 berör förutsättningarna för befrielse för värnpliktiga med viss anknytning till utlandet. I 3 föreskrivs befrielse för den som genom naturalisation upptas till svensk medborgare det kalenderår då han fyller 28 år eller senare. Ändringen från 25 år till 28 år innebär en anpassning till rådande praxis och har dessutom valts som enhetlig åldersgräns vid vilken tjänstgöringsskyldighet normalt inte skall utkrävas av den som inte påbörjat någon värnpliktstjänstgöring. Den som styrker att han i utlandet genomgått militär utbildning som i huvudsak kan jämföras med svensk grundutbildning skall befrias enligt 4. Den föreslagna lydelsen är inte tänkt att utgöra någon saklig ändring utan en tydligare återgivning av tillämpad praxis. Åldersgränsen i 5 för den som skall befrias på grund av långvarig vistelse utomlands

har sänkts från 30 år till 28 år. Motivet härtill är att få till stånd en enhetlig befrielseålder.

I 6 regleras sådana i hög grad särpräglade fall i övrigt som liksom tidigare skall kunna medföra befrielse. Bestämmelsen innebär inte någon ändring i sak.

Befrielse får enligt andra stycket avse viss tid eller visst slag av tjänstgöring. Beslut om befrielse, som inte innehåller någon begränsning i tiden, gäller tills vidare. Många gånger är emellertid skälen för befrielse av sådan övergående art att besluten härom bör tidsbegränsas. Hit hör den stora grupp av ärenden som gäller kortvariga nedsättningar av den värnpliktiges tjänstbarhet och som tidigare lett till beslut om undantagande från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid. Tidsbegränsad befrielse kan också komma ifråga i sådana fall där det finns välgrundad anledning att följa upp eller kontrollera om den omständighet som medfört befrielse fortfarande föreligger. Företrädesvis kan detta vara aktuellt när relativt unga värnpliktiga blir befriade och det efter en tid fortfarande är meningsfullt att låta dem fullgöra till exempel grundutbildning. Liksom tidigare bör befrielse kunna begränsas till visst slag av tjänstgöring. Den som exempelvis genomgått militär utbildning utomlands och därigenom fått användbarhet för en krigsbefattning bör befrias från grundutbildningen men kunna åläggas repetitionsutbildning osv.

Enligt tredje stycket får ett beslut om befrielse omprövas. Intresset härför kan finnas både hos den värnpliktige själv och hos samhället. Den som blivit befriad på grund av någon bestående nedsättning av prestationsförmågan skall således kunna få beslutet omprövat om det kan visas att nedsättningen inte längre finns. Likaså bör vissa beslut om befrielse kunna omprövas för att tillgodose försvarets behov av personal i utomordentliga situationer av krig eller krigsfara.

15§

Paragrafen kan upphävas av skäl som framgår av motiveringen under 2 §.

5, 12, 19 och 29 §§

Dessa paragrafer innehåller följdändringar och har i samband därmed redigerats om och främst getts en modernare språklig utformning. Bestämmelserna är i stort sett sakligt oförändrade.

Bilaga 1

1983 års värnpliktsutbildningskommittés
ledamöter, sakkunniga, experter och
sekretariat

Kommitténs ledamöter

Namn	Förordnad	Entledigad
Roland Brännström ordförande, ledamot av riksdagen	1983-07-01	
Margareta Hemmingsson vid förordnandet ersättare för ledamot av riksdagen, numera ledamot av riksdagen	1983-07-01	
Hans Lindblad vid förordnandet f d ledamot av riksdagen, numera ledamot av riksdagen	1983-07-01	1984-08-31
Lars Nicander redaktör	1984-09-01	
Per Petersson vid förordnandet ledamot av riksdagen, numera f d ledamot av riksdagen	1983-07-01	
Nils T Svensson ledamot av riksdagen	1983-07-01	
Anders Svärd vid förordnandet ledamot av riksdagen, numera f d ledamot av riksdagen	1983-07-01	

Kommitténs sakkunniga och experter

1983 års värnpliktsutbildningskommitté har arbetat med flera områden med delvis olika inriktning. För de olika arbetsfaserna har kommitténs sakkunniga och experter därför arbetat i olika grupper med delvis olika sammansättning.

I arbetet med kommitténs betänkande "Värnplikten i framtiden" (SOU 1984:71) medverkade följande sakkunniga och experter:

Uppgift	Namn	Förordnad	Entledigad
sakkunnig	Bengt Gustafsson departementsråd/ sedermera generallöjtnant	1983-07-01	1984-09-14
sakkunnig	Bertil Creutzer generalmajor	1983-07-01	1986-03-15
sakkunnig	Carl-Henrik Gåsste överste av 1. graden	1983-07-01	19985-09-16
expert	Björn Andersson major	1983-07-01	1984-09-14
expert	Håkan Karlström departementssekreterare	1983-07-01	1985-09-16
expert	Rolf Holmquist hovrättsassessor/ numera departementsråd	1983-08-15	
expert	Kerstin Thoursie departementsråd	1983-09-01	1985-09-16
expert	Hans Wärn överstelöjtnant	1983-09-15	1984-09-14
expert	Håkan Jarmar organisationsdirektör	1983-11-01	1986-03-15
expert	Karin Balsvik kansliråd	1984-02-02	1985-09-16

I arbetet med kommitténs betänkande "Värnplikten i samhället" (SOU 1985:36) medverkade följande sakkunniga och experter:

Uppgift	Namn	Förordnad	Entledigad
sakkunnig	Bertil Creutzer generalmajor	1983-07-01	1984-03-15
sakkunnig	Carl-Henrik Gåsste överste av 1. graden	1983-07-01	1986-09-16
expert	Håkan Karlström departementssekreterare	1983-07-01	1985-09-16
expert	Rolf Holmquist hovrättsassessor/ numera departementsråd	1983-08-15	
expert	Kerstin Thoursie departementsråd	1983-09-01	1985-09-16
expert	Håkan Jarmar organisationsdirektör	1983-11-01	1986-03-15
expert	Karin Balsvik kansliråd	1984-02-02	1985-09-16
expert	Sven-Eric Andersson major	1984-09-10	
expert	Ingela Holmberg byrådirektör	1984-09-10	
expert	Herman Jentzen departementssekreterare	1984-10-01	

I arbetet med kommitténs betänkande "Vapenfriutbildningen i framtiden" (SOU 1986:30) medverkade följande sakkunnige och experter:

Uppgift	Namn	Förordnad	Entledigad
sakkunnig	Bertil Creutzer generalmajor	1983-07-01	1984-03-15
expert	Rolf Holmquist hovrättsassessor/ numera departementsråd	1983-08-15	
expert	Håkan Jarmar organisationsdirektör	1983-11-01	1986-03-15
expert	Sven-Eric Andersson major	1984-09-10	
expert	Bo Hemborg kansliråd	1984-09-10	1986-03-15
expert	Ingela Holmberg byrådirektör	1983-09-10	
expert	Kjell Ström direktör	1984-09-17	1986-03-15
expert	Herman Jentzen departementssekreterare	1984-10-01	
expert	Peter Strömberg departementssekreterare	1984-11-01	1985-02-01
expert	Per Öhman departementssekreterare	1985-02-01	1986-03-15

I arbetet med detta betänkande har följande sakkunnige och experter medverkat:

Uppgift	Namn	Förordnad	Entledigad
sakkunnig	Ingvar Rittsél generalmajor	1985-10-01	
expert	Rolf Holmquist hovrättsassessor/ numera departementsråd	1983-08-15	
expert	Sven-Eric Andersson major	1984-09-10	
expert	Ingela Holmberg byrådirektör	1983-09-10	
expert	Herman Jentzen departementssekreterare	1984-10-01	

Kommitténs sekretariat

I kommitténs sekretariat har följande medverkat:

sekreterare

Christer Glaumann, avdelningsdirektör

biträdande sekreterare

Björn Wakman, byrådirektör

assistent

Gwen Bjellfors, assistent

expert

Åke Silander, avdelningsdirektör

Bilaga 2

Kommittédirektiv Dir 1983:51

Översyn av värnpliktsutbildningen

Dir 1983:51

Beslut vid regeringsammanträde 1983-06-22

Chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Thunborg, anför.

Bakgrund

Den svenska säkerhets- och försvarspolitikens förutsätter att vi har ett efter våra förhållanden starkt totalförsvaret. I 1982 års försvarsbeslut (Prop. 1981/82:102, FöU 1981/82:18, rskr 1981/82:374) slog riksdagen fast att det svenska totalförsvaret måste "... vara så uppbyggt och organiserat att det är en hela folkets angelägenhet. Av största betydelse är att varje medborgare allt efter sin förmåga bereds tillfälle att bidra till landets försvar. Detta tillgodoses bäst om vårt totalförsvaret även i fortsättningen bygger på pliktjänstgöring såsom den allmänna värnplikten, civilförsvarsplikten och andra former för tjänstgöringsskyldighet".

Principen om allmän värnplikt för män har en lång tradition i Sverige och utgör grunden för vårt militära försvar. Den allmänna värnplikten innebär också en garanti för att det militära försvaret förblir folkligt förankrat.

För att ge trovärdighet åt vår vilja och förmåga att försvara hela det svenska territoriet krävs ett militärt försvar med ett stort antal krigsförband av hög kvalitet. Endast genom den allmänna värnplikten kan ett tillräckligt antal soldater tillföras krigsorganisationen. Förbandens kvalitet beror främst på förbandens och soldaternas utbildning och utrustning.

Den allmänna ekonomiska utvecklingen har medfört ökade krav på besparingar inom det militära försvaret. Den snabba militärtekniska utvecklingen gör att anspråken på resurser för anskaffning av modern och ändamålsenlig materiel kan antas öka i framtiden. Alla möjligheter att minska kostnaderna på olika områden måste därför tillvaratas. Genom det senaste försvarsbeslutet har riksdagen fastställt omfattande förändringar av försvarsmaktens fredsorganisation i syfte att frigöra resurser för krigsorganisationens behov. Ett effektivt utnyttjande av resurserna är nödvändigt för att kunna nå de mål som angivits för olika verksamheter inom försvaret. Detta gäller inte minst utbildningen av

värnpliktiga, som direkt och indirekt svarar för en betydande del av de sammanlagda försvarskostnaderna.

Nuvarande värnpliktsutbildningssystem

Den nuvarande värnpliktsutbildningen är i huvudsak utformad enligt det system, det s.k. VU 60-systemet, som beslutades av riksdagen år 1966 (prop. 1966:106, 2 LU 1966:48, rskr 1966:271) och innebär bl.a. följande.

Utbildningen omfattar grundutbildning och repetitionsutbildning. Grundutbildningen syftar till att utbilda den värnpliktige så att han kan placeras i en viss befattning inom krigsorganisationen (krigsplacering). Repetitionsutbildningen syftar till att vidmakthålla de värnpliktigas förmåga och öva krigsförbanden.

Grundutbildningen består av allmänmilitär utbildning, befattningsutbildning och förbandsutbildning. Den allmänmilitära utbildningen är likartad för alla värnpliktiga. Befattningsutbildningens längd varierar med hänsyn till utbildningsbehovet för varje typ av krigsbefattning, och ger också utrymme för befälsutbildning av dem som är befälsuttagna. Förbandsutbildningen, som avslutar grundutbildningen, omfattar övningar i krigsorganiserade förband. Så långt möjligt överförs enheter som samtränats under grundutbildningen därefter till krigsorganisationen.

Mot bakgrund av att behovet av utbildningstid varierar mellan befattningarna i krigsorganisationen har de värnpliktiga allt efter utbildningsbehovet indelats i olika kategorier. Utbildningstiden för en viss kategori kan dessutom variera mellan och inom försvarsgrenarna.

Utbildade värnpliktiga tillförs krigsorganisationen enligt en långsiktig plan. Efter grundutbildningen krigsplaceras flertalet värnpliktiga vanligen i fältförband eller andra enheter där tjänstgöringen är fysiskt krävande. Omkrigsplacering sker efterhand till mindre krävande förband. En relativt betydande omfördelning av värnpliktiga sker från försvarsmaktens krigsorganisation till totalförsvarets övriga delar, främst civilförsvaret.

Repetitionsutbildningen består av krigsförbandsövningar för alla och andra övningar för främst vissa befäl och för vissa meniga med befattningar som är viktiga från beredskapssynpunkt m.m. Antalet krigsförbandsövningar är för den värnpliktige högst fem. Beroende på i vilken befattning och vid vilket krigsförband den värnpliktige är krigsplacerad kan övningens längd variera mellan en och fem veckor.

Vissa ändringar i det ursprungliga VU 60-systemet har skett.

Efter 1972 års försvarsbeslut har förkortade grundutbildningstider tillämpats. Numera är grundutbildningstiden för meniga kategori G och F (ungefär hälften av de värnpliktiga) ca 7,5 månader, och för meniga kategori E och gruppbefälsuttagna (ungefär en tredjedel av de värnpliktiga) ca 10 månader.

För plutonsbefäls- och kompanibefälsuttagna (ungefär en tiondel av de värnpliktiga) är utbildningstiden ca 12 eller 15 månader. Inom flottan är utbildningstiderna längre för alla kategorier. Efter hand har även andra ändringar av grundutbildningen genomförts, bl.a. har utbild-

ningstiderna ytterligare differentierats och möjlighet till obligatorisk kompanibefälsuttagning införts.

Från år 1980 har repetitionsutbildningen modifierats. Modifieringen innebär att krigsförbandsövningarnas längd numera differentieras med hänsyn till de olika krigsförbandens uppgifter, organisatoriska förhållanden och utbildningsbehov. Grund- och repetitionsutbildningen kan vidare numera samordnas tidsmässigt på annat sätt än tidigare. Grundutbildningen kan avslutas med en särskild förbandsövning, grundläggande krigsförbandsövning (GKÖ). Till en sådan övning inkallas för repetitionsutbildning den personal som tillsammans med grundutbildningskontingenten skall utgöra ett krigsförband. På så sätt kan krigsförbandet i sin helhet övas.

Genom 1982 års försvarsbeslut har begreppet handräckningstjänst ersatts med bevaknings- och depåttjänst. Alla värnpliktiga som tas ut till sådan tjänst skall kunna krigsplaceras.

Under utbildningsåret 1983/84 planeras 38.000 värnpliktiga rycka in till grundutbildning i armén, 6.250 i marinen, och 4.650 i flygvapnet, alltså sammanlagt ca 50.000 värnpliktiga. Fram till utbildningsåret 1991/92 minskar värnpliktskullarna successivt till ca 46.000 värnpliktiga.

Under utbildningsåret 1983/84 planeras ca 116.000 värnpliktiga rycka in till repetitionstjänstgöring med ungefär samma fördelning mellan försvarsgrenarna som för grundutbildningen. Repetitionsutbildningens omfattning ett visst år beror på hur många och vilka krigsförband som skall övas det året.

Värnpliktsutbildningens kostnadsutveckling

Kostnaderna för värnpliktsutbildningen är svåra att definiera och avgränsa. Med en relativt snäv definition kan kostnaderna för värnpliktsutbildningen anses omfatta endast utgifter för värnpliktsförmåner (kontantersättning, fria resor, sjukvård samt familjebidrag), livsmedel, personlig utrustning och ammunition. Dessa kostnader är direkt beroende av den allmänna värnpliktens tillämpning och torde inte i någon avgörande grad vara möjliga att sänka på något annat sätt än genom minskning av värnpliktsutbildningens totala volym.

De indirekta kostnaderna för värnpliktsutbildningen, i första hand löner till utbildande befäl och kostnaderna för förläggning av värnpliktiga, bör dock kunna påverkas genom utbildningens utformning och ett effektivare utnyttjande av olika anläggningar. En starkare inriktning mot utbildning i den miljö där krigsförbanden skall verka bör dessutom kunna medföra besparingar i fredsorganisationens kostnader för anläggningar m.m.

Ökade krav på beredskap

Den nuvarande värnpliktsutbildningen är i huvudsak utformad för effektiv utbildning av de soldater som skall tillföras krigsorganisationen, och för bevarande av deras kunskaper och färdigheter. Vid införandet av

det nuvarande systemet togs stor hänsyn till förhållandena i samhället i övrigt, bl.a. till den under 1960-talet rådande ordningen inom undervisningsväsendet. Även om utbildningen har anpassats till beredskapskrav så innebär inriktningen mot effektivitet i utbildningen att antalet tillgängliga förband som är användbara för beredskapsinsatser varierar kraftigt under året, beroende på grund- och repetitionsutbildningens rytm.

I prop. 1982/83:100 (bilaga 6 s. 36) anförde dåvarande försvarsministern beträffande det militära försvarets fortsatta utveckling bl.a. följande.

Det faktum att angrepp kan sättas in mot oss med kortare varsel än tidigare ökar kraven på en väl fungerande underrättelsetjänst samt på att det militära försvaret kan mobiliseras snabbt och i huvudsak är stridsdugligt direkt efter mobilisering. Det krävs också ökad förmåga till stridsinsatser med fredsorganisationens resurser för att vår beredskap skall inge respekt och förtroende i omvärlden. Vi måste därför kunna visa att vi har möjligheter till och är beredda att variera styrkan i vår beredskap i takt med lägets krav.

Åtgärder för att förbättra beredskapen i dessa olika avseenden har vidtagits som en följd av 1982 års försvarsbeslut. Bl.a. skall särskilda plutoner grundutbildas för uppgifter inom insatsberedskapen. Det finns emellertid anledning att pröva ytterligare anpassningar av utbildningssystemet i syfte att förbättra grundberedskapen att möta olika former av incidenter och öka flexibiliteten i insatsberedskapen.

Tillkallande av en kommitté

Mot bakgrund av det anförda samt de förändringar som samhället har genomgått sedan VU 60-systemet utformades bör inför nästa större försvarsbeslut, som planeras till våren 1987, värnpliktsutbildningens innehåll och utformning övervägas särskilt.

Värnpliktsutbildningens utformning är av avgörande betydelse för det militära försvaret och kan inte isoleras från övriga överväganden om det militära försvarets framtida struktur. Ett slutligt förslag avseende värnpliktsutbildningen efter budgetåret 1986/87 kan därför lämnas först av den kommitté som avses få i uppdrag att lämna ett samlat förslag avseende totalförsvarets fortsatta utveckling inför 1987 års försvarsbeslut.

Underlag för detta beslut skall bl.a. lämnas av överbefälhavaren i form av en perspektivplan del B. I denna skall för alternativa ekonomiska nivåer lämnas förslag avseende konkreta handlingsvägar för det militära försvarets fortsatta utveckling, i vilka värnpliktsutbildningens utformning utgör en väsentlig del.

Med hänsyn till värnpliktsutbildningens betydelse för samhället och den enskilde förordar jag att en särskild kommitté tillkallas för att överväga och lämna förslag om utgångspunkter för de fortsatta övervägandena avseende värnpliktsutbildningens utformning inför 1987 års försvarsbeslut. För att kunna utgöra underlag för regeringens anvisningar för det fortsatta perspektivplanarbetet i dessa hänseenden bör kom-

mittén i huvudsak ha slutfört sitt arbete under våren 1984. Men hänsyn till frågans vikt bör kommittén få en parlamentarisk sammansättning.

Kommittén bör vid arbetets påbörjande och vidare under arbetets gång informera berörda arbetstagarorganisationer och bereda dessa tillfälle att framföra synpunkter.

Kommitténs arbetsuppgifter

När det gäller den närmare inriktningen av kommitténs arbete vill jag som angelägna frågor framhålla följande.

Eftersom angrepp kan inledas mot oss med relativt kort varsel ställs högre krav än tidigare på vår förmåga till snabba insatser med olika typer av förband året runt. Av samma skäl bör våra möjligheter att variera beredskapen, antalsmässigt, tidsmässigt och geografiskt, ökas. Kommittén bör därför klarlägga hur värnpliktsutbildningssystemet skall utformas för att dessa krav bättre skall kunna tillgodoses med fredsorganisationens resurser, grundutbildningsförbanden och de till repetitionsutbildning inkallade krigsförbanden.

Den moderna syn på ledarskap och samverkan som fortlöpande utvecklas inom försvarsmakten bör tillsammans med de värnpliktigas högre utbildningsnivå göra det möjligt att ge de värnpliktiga ett väsentligt större ansvar för sin utbildningssituation än tidigare. Kommittén bör därför överväga hur värnpliktsutbildningen skall utformas för att ta tillvara de möjligheter till effektivare utbildning och besparingar som kan skapas genom att ge de värnpliktiga ett ökat ansvar för genomförandet av olika utbildningsmoment inom ramen för deras egen utbildning. Kommittén bör i denna fråga samråda med befälsbehovsutredningen (Fö 1982:10).

Med hänsyn till att väsentliga besparingar under överskådlig tid måste göras inom fredsorganisationen bör kommittén överväga hur utformningen av värnpliktsutbildningen kan förenas med detta. Kommittén bör särskilt beakta möjligheterna att samordna utnyttjandet av utbildningsresurser mellan försvarsgrenarna och att ytterligare differentiera utbildningstiderna för olika kategorier och befattningar. Kommittén bör vid sina överväganden om utbildningens utformning ta hänsyn till den förväntade utvecklingen av antalet inskrivningsskyldiga efter 1986/87, och därvid även pröva behovet av värnpliktiga inom olika verksamhetsområden.

Kommittén bör ha stor frihet att inom ramen för de grundläggande principerna i VU 60-systemet föreslå förändringar i grund- och repetitionsutbildningen. Förutom att kommitténs förslag bör medföra lägre sammanlagda kostnader för värnpliktsutbildningen skall förslaget tillgodose följande krav.

Principerna om allmän värnplikt för män skall ligga fast. Omfördelning av personal från försvarsmakten till det övriga totalförsvaret skall ske enligt i huvudsak nuvarande principer. Grund- och repetitionsutbildningen skall utformas så att olika slags förband i högre grad än f.n. blir tillgängliga för incident- och insatsberedskap under hela året. Krigs-

organisationen skall i största möjliga utsträckning tillföras enheter som har samövats under grundutbildningen. Repetitionsutbildningssystemet skall medge samträning av högre krigsförband. In- och utryckningstidpunkterna skall i rimlig utsträckning anpassas till de värnpliktigas civila studier och arbetsmarknaden. Utbildningen skall medge rekrytering av både män och kvinnor till yrkesbefäl.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar mig att

- tillkalla en kommitté med högst 6 ledamöter med uppdrag att utreda värnpliktsutbildningen,
- utse en av ledamöterna att vara ordförande,
- besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommittén.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta fjärde huvudtitelns kommittéanslag.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Försvarsdepartementet)

Bilaga 3

Kommittédirektiv Dir 1984:15

Tilläggsdirektiv till kommittén för översyn av värnpliktsutbildningen (Fö 1983:01)

Dir 1984:15

Beslut vid regeringssammanträde 1984-03-29.

Chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Thunborg, anför.

Inledning

I direktiven till kommittén för översyn av värnpliktsutbildningen (Fö 1983:01) angav jag att kommittén i huvudsak bör ha slutfört sitt arbete under våren 1984 för att dess överväganden och förslag om värnpliktsutbildningens utformning skall kunna utgöra underlag för det fortsatta arbetet inför 1987 års försvarsbeslut (Dir. 1983:51).

Denna inriktning av kommitténs arbete, som med hänsyn till den relativt korta tiden för arbetet innebär att övervägandena bör avse mer övergripande frågor, skall fortfarande gälla. Jag har dock funnit att kommittén, som har antagit arbetsnamnet 1983 års värnpliktsutbildningskommitté (VK-83), även bör se över dels utbildningen av vapenfria tjänstepliktiga, dels den nuvarande ordningen för frikallelse från värnpliktens fullgörande.

Kommitténs överväganden och förslag i dessa frågor bör kunna redovisas efter det att kommittén i huvudsak har slutfört sitt arbete i övrigt, om så bedöms lämpligt ur arbetsynpunkt. Kommittén skall dock ha avslutat sitt arbete helt under år 1985.

Utbildning av vapenfria

Möjligheten till vapenfri tjänst är ett uttryck för vårt samhälles hänsynstagande till att bruk av vapen mot annan kan vara så oförenligt med en värnpliktigs allvarliga personliga övertygelse att han inte kan fullgöra värnplikten. Vapenfri tjänst skall fullgöras i verksamhet som är av betydelse för samhället under beredskap och krig.

Den vapenfria tjänstgöringen har utformats så att den i huvudsak skall vara jämförlig med värnpliktstjänstgöringen när det gäller tjänstgörings-skyldighetens omfattning, ekonomiska förmåner, anståndsregler m.m.

Förutsättningarna för att få tillstånd till vapenfri tjänst och formerna för sådan tjänst regleras i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst och i kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga.

Vapenfri tjänst omfattar grundutbildning och repetitionsutbildning om sammanlagt 420 dagar och skall ske hos statliga, kommunala eller landstingskommunala myndigheter eller hos föreningar eller stiftelser som regeringen bestämmer. Nämnden för vapenfriutbildning ansvarar för redovisning m.m. av vapenfria tjänstepliktiga och för att vapenfri utbildning anordnas i den omfattning som behövs.

Riksdagen beslutade år 1978 (prop. 1977/78:159, FöU 28, rskr 371) om ändringar i vapenfrilagstiftningen som innebar dels ökade möjligheter att få tillstånd till vapenfri tjänst, dels fler tjänstgöringsområden för de vapenfria. Därefter har det årliga antalet tillstånd till vapenfri tjänst ökat från ca 1 200 år 1977 till ca 3 500 år 1982. Antalet utbildningsplatser har inte ökat i samma takt. F.n. får de som beviljas vapenfri tjänst ofta vänta lång tid innan de kan börja sin grundutbildning. I syfte att minska detta problem har regeringen den 9 februari 1984 uppdragit åt nämnden för vapenfriutbildning att sänka och differentiera grundutbildningstiden för de vapenfria tjänstepliktiga. Härigenom kommer ett större antal vapenfria att kunna kallas in till grundutbildning. Nämnden för vapenfriutbildning skall senast den 1 juni 1984 till arbetsmarknadsdepartementet redovisa vilka åtgärder som har vidtagits med anledning av uppdraget och när detta beräknas vara helt genomfört.

Utredningen om sjukvården i krig har i sitt betänkande (SOU 1984:42) Utbildning för hälso- och sjukvård vid katastrofer och krig tagit upp frågan om utbildning av vapenfria tjänstepliktiga inom hälso- och sjukvårdsområdet. Utredningen föreslår en översyn och förenkling av nuvarande bestämmelser.

När det gäller den närmare inriktningen av kommitténs arbete i detta avseende vill jag, efter samråd med chefen för arbetsmarknadsdepartementet, framhålla följande.

Kommittén bör överväga och lämna förslag om hur utbildningen av vapenfria tjänstepliktiga skall utformas och dimensioneras. En utgångspunkt bör vara att grundutbildningen på sikt skall kunna påbörjas senast tredje året efter det att tillstånd till vapenfri tjänst har lämnats. Då någon säker prognos över det årliga antalet nya vapenfria inte kan göras för längre tidsperioder bör särskilt beaktas att vapenfriutbildningens kapacitet relativt snabbt skall kunna ökas eller minskas utan att stora kostnader eller administrativa svårigheter uppstår.

Vidare bör kommittén överväga den totala tjänstgöringstiden för de vapenfria tjänstepliktiga och fördelningen mellan grundutbildning och repetitionsutbildning, liksom en ytterligare differentiering av tjänstgöringstiderna — utöver vad nämnden för vapenfriutbildning fått i uppdrag att genomföra — beroende på slag av utbildning m.m. I detta sammanhang bör även granskas de problem som tillgodoräknande av tidigare fullgjord tjänstgöring kan medföra vid övergång mellan värnpliktstjänstgöring och vapenfri tjänst. Olika organisationer har uttryckt intresse för att utbilda vapenfria. Kommittén bör pröva handläggningsordningen vid framställning av sådana ärenden.

Kommittén bör ha stor frihet att pröva olika möjligheter till förändringar av vapenfriutbildningen utan att kravet att den vapenfria tjänsten skall fullgöras i verksamhet som är av betydelse för samhället under beredskap och krig eller de grundläggande förutsättningarna för den vapenfria tjänsteplikten i övrigt ändras. Kommitténs förslag bör innebära lägre kostnader per utbildad vapenfri.

Frikallelse av värnpliktiga

Enligt värnpliktslagen (1941:967) skall den som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst frikallas från värnpliktens fullgörande (3 §). Beslut om frikallelse fattas av inskrivningsnämnden vid inskrivningsförrättningen (12 §), eller av värnpliktsverket eller den myndighet som värnpliktsverket bestämmer (19 §). Beslutet kan överklagas hos värnpliktsnämnden (21 § resp. 22 §). Nämndens beslut kan inte överklagas (24 §).

I kungörelsen (1969:379) om inskrivning och redovisning av värnpliktiga och i kungörelsen (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m.m. (29–34 §§) har regeringen meddelat föreskrifter för prövningsförfarandet och handläggningen i övrigt i samband med frikallelsebeslut. Värnpliktsverket har i samråd med bl.a. försvarets sjukvårdsstyrelse och försvarets forskningsanstalt utfärdat detaljerade tillämpningsföreskrifter.

I riksdagsmotionen 1982/83:1251 påstås att ett överskott av värnpliktiga minskas genom att värnpliktiga vid inskrivning oriktigt stämplas som psykiskt sjuka.

Den medicinska prövning som sker vid inskrivning av värnpliktiga och som ligger till grund för beslut om tjänstbarhet som värnpliktig, innefattar även en bedömning av den värnpliktiges psykiska status. Vid behandlingen av motionen fann försvarsutskottet inte att prövningsförfarandet medvetet använts för att minska något överskott av värnpliktiga. Utskottet konstaterade dock att uppfattningarna om det nuvarande systemet avseende nämnda bedömning går starkt isär. Mot denna bakgrund och med hänsyn till den betydelse som de bedömningar som görs vid inskrivningen kan ha för enskilda värnpliktiga ansåg försvarsutskottet att regeringen bör låta utvärdera och se över den nuvarande ordningen för frikallelser och att uppgiften kunde anförtros t.ex. 1983 års värnpliktsutbildningskommitté. Riksdagen beslutade i enlighet med utskottets förslag (FöU 1983/84:5, rskr 51).

Jag anser att en sådan översyn är önskvärd, av de skäl som försvarsutskottet redovisat, och finner liksom utskottet att ett sådant uppdrag ligger inom det område som värnpliktsutbildningskommittén studerar i övrigt. Kommittén bör med bibehållande av den innebörd som den allmänna värnplikten har givits i 1 och 3 §§ värnpliktslagen utreda vilken ordning som bör gälla betr. frikallelser och föreslå de ändringar som kan behövas i den nuvarande ordningen.

Hemställan

Jag hemställer att regeringen utvidgar det uppdrag som tidigare har lämnats till 1983 års värnpliktsutbildningskommitté i enlighet med vad jag nu har anfört.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Försvarsdepartementet)

Bilaga 4

Värnpliktslag (1941:967)

(omtryckt 1969:378)

1 kap. Grundläggande bestämmelser om värnplikt

1 §

Svensk man är värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller aderton år till och med det under vilket han fyller fyrtiosju år.

Är svensk man tillika medborgare i främmande stat och har han hemvist i den främmande staten, bestämmer regeringen, huruvida värnplikt skall åligga honom här i riket. (*Lag 1975:555*)

2 §

Yngling, som enligt 15 § inskrivits såsom underårig, är värnpliktig även innan han uppnått värnpliktsåldern.

Vid krig eller omedelbar krigsfara kvarstår värnplikten för den som inkallats till tjänstgöring, så länge behovet det kräver.

3 §

Den som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst skall frikallas från värnpliktens fullgörande.

Regeringen må förordna, att de som sålunda frikallats skola underkastas läkarundersökning och psykologisk undersökning samt, om de därvid befinnas dugliga till krigstjänst, vara skyldiga fullgöra värnplikt. (*Lag 1975:555*)

4 §

Den som på grund av övergående sjukdom, försenad eller otillräcklig kroppsutveckling eller annan dylik anledning tillfälligt är oduglig till krigstjänst skall undantagas från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid.

Finnes vid inskrivning av värnpliktig, vilken ej kan anses oduglig till krigstjänst, skäl antaga, att hans förutsättningar för fullgörande av tjänstgöring kunna säkrare bedömas vid en senare tidpunkt, vare lag samma. Avgörande om sådan värnpliktigs krigsduglighet skall dock träffas senast det år den värnpliktige fyller tjuogoett år.

5 §

Från värnpliktstjänstgöring må helt eller delvis befrias:

- a) den som genom naturalisation upptages till svensk medborgare det kalenderår då han fyller tjugofem år eller senare;
- b) den som styrker, att han i utlandet gjort militärtjänst;
- c) den som på grund av långvarig vistelse utom riket ej fullgjort honom åliggande tjänstgöringsskyldighet och, då han återvänder till riket, uppnått en ålder av trettio år; samt
- d) den som, utan att fall, varom ovan i denna paragraf sägs, är för handen, visar synnerliga skäl för sådan befrielse.

Under de villkor regeringen bestämmer må anstånd medgivnas med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. Regeringen meddelar bestämmelser om anstånd med annan värnpliktstjänstgöring. (*Lag 1975:555*)

6 §

Värnpliktig skall uttagas för utbildning

- a) vid försvarsgren eller vid truppslag eller vapenslag inom försvarsgren,
- b) i särskild tjänst eller till särskild tjänstgöring,
- c) till befattning eller grupp av befattningar samt
- d) vid förband eller utbildningsanstalt.

Värnpliktig som uttagits för grundutbildning till befattning för menig fördelas på någon av kategorierna G, F och E eller placeras i bevaknings- eller depåtjänst.

Uttagning för utbildning till befattning för kompanibefäl enligt 27 § 1 mom. A andra — fjärde styckena får icke ske utan den värnpliktiges medgivande. För uttagning för annan befattning fordras medgivande av den värnpliktige endast om uttagningen ändras efter inskrivningen och den ändrade uttagningen medför att tiden för grundutbildningen förlänges. Om den värnpliktige före ändringen är uttagen för utbildning till särskild befattning enligt 27 § 1 mom. A femte stycket eller genom ändringen tas ut för utbildning till sådan befattning fordras inte hans medgivande.

För ändrad uttagning efter avslutad grundutbildning fordras ej medgivande av den värnpliktige.

Värnpliktig skall såvitt möjligt uttagas för den utbildning för vilken han kan anses bäst lämpad. I den mån det kan ske skall hänsyn tagas till den värnpliktiges önskemål. Värnpliktig bör ej uttagas för utbildning till befattning, för vilken fordras längre grundutbildning än ett år, om han visar att detta medför särskilt svåra olägenheter för honom eller för nära anhörig till honom som är beroende av hans arbete. (*Lag 1983:278*)

7 §

Värnpliktig tillhör militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt föreskrifter som meddelas av regeringen eller av myndighet som regeringen bestämmer. (*Lag 1976:307*)

2 kap. Om de värnpliktigas inskrivning och redovisning

8 §

Central förvaltningsmyndighet för inskrivning och personalredovisning inom försvarsmakten är värnpliktsverket. (*Lag 1976:307*)

9 §

För inskrivning av värnpliktiga finnas inskrivningsnämnder och värnpliktskontor till det antal och med de verksamhetsområden som regeringen bestämmer.

Chef för värnpliktskontor är tillika inskrivningschef. (*Lag 1976:307*)

10 §

Inskrivningsnämnd består av ordförande och icke militära ledamöter till det antal regeringen bestämmer, dock minst en för varje till nämndens verksamhetsområde hörande landstingskommun eller kommun som ej tillhör landstingskommun.

För ordförande och annan ledamot i inskrivningsnämnd skall finnas ersättare.

Ordförande i inskrivningsnämnd är inskrivningschefen. Ersättare för ordföranden är en militär tjänsteman av lägst överstelöjtnants eller kommandörkapstens grad som värnpliktsverket utser.

De icke militära ledamöterna och ersättare för dessa utses för tre år av vederbörande landsting eller kommunfullmäktige i kommun som ej tillhör landstingskommun. (*Lag 1976:307*)

11 §

Inskrivningsnämnd är beslutför, när ordföranden eller ersättare för honom samt minst två andra ledamöter äro närvarande.

Som nämndens beslut gäller den mening varom de flesta förena sig eller, vid lika röstetal eller om samtliga ledamöter äro av olika mening, den mening som ordförande biträder.

12 §

Det åligger inskrivningsnämnd att vid inskrivningsförrättning

besluta om frikallelse av värnpliktiga enligt 3 § första stycket och om undantagande från tjänstgöringsskyldighet enligt 4 §,

besluta om inskrivning av värnpliktiga som ej blivit frikallade enligt 3 § första stycket,

besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning enligt 6 §,

besluta om värnpliktigas tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 §. (*Lag 1976:307*)

12 a § (upph.g. *Lag 1969:378*)

13 §

Inskrivningsförrättning anordnas årligen på tid som värnpliktsverket bestämmer.

I inskrivningsförrättning ingår prövningsverksamhet enligt föreskrifter som meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. (*Lag 1975:555*)

14 §

Värnpliktig skall inskrivas tidigast det år han fyller aderton år.

Inskrivningschefen bestämmer om inställelse vid inskrivningsförrättning för den som blivit svensk medborgare efter det år då han fyllt aderton år.

Värnpliktsverket bestämmer om skyldighet för värnpliktig att inställa sig vid inskrivningsförrättning när fråga uppstår om ändring i hans värnpliktsförhållanden.

15 §

Enligt regeringens bestämmande kan svensk man inskrivas som värnpliktig före det år han fyller aderton år men icke tidigare än det år då han fyller sexton år. (*Lag 1975:555*)

16 §

Värnpliktig kallas till inskrivningsförrättning genom personlig order. Han skall inställa sig vid det värnpliktskontor till vilket han kallats. Han må dock inställa sig vid annat värnpliktskontor, om han i förväg anmält detta till chefen för det värnpliktskontoret och uppvisar inställelseorder eller, om denna har förkommit eller icke utfärdats, styrker sin identitet.

Värnpliktig, som icke är kyrkobokförd här i landet, äger utan hinder av bestämmelserna i första stycket inställa sig vid närmaste värnpliktskontor.

Första och andra styckena äga motsvarande tillämpning i fråga om den som inskrives enligt 15 §. (*Lag 1976:307*)

17 §

Den som inställer sig vid inskrivningsförrättning är i samband därmed berättigad till dagersättning, fri resa, fri förplägnad, fri inkvartering och fri sjukvård. Avlider inskrivningsskyldig under tid då han är berättigad till fri sjukvård, utgår begravningshjälp till hans dödsbo. Staten meddelar grupplivförsäkring för dödsfall åt inskrivningsskyldig under inskrivningsförrättning. Om inskrivningsskyldigs rätt till ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under inskrivningsförrättning föreskrives i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd och lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada. (*Lag 1978:525*)

18 §

Värnpliktig skall efterkomma kallelse till inskrivningsförrättning. Är han av laga förfall hindrad att inställa sig, skall han så snart det kan ske anmäla förfallet till inskrivningschefen.

19 §

Värnpliktsverket eller myndighet som värnpliktsverket bestämmer handlägger ärende som avses i 12 §, om ärendet ej avgöres vid inskrivningsförrättning.

20 §

Inskrivnen värnpliktig skall erhålla inskrivningsbok, vari skall införas vad som är av vikt beträffande hans värnplikt. (*Lag 1971:1162*)

21 §

Talan mot beslut av inskrivningsnämnd enligt 12 § föres hos värnpliktsnämnden genom besvär som skola ha inkommit inom två veckor från den dag klaganden fick del av beslutet. (*Lag 1971:1162*)

22 §

Mot beslut enligt 19 § om ändrad uttagning eller tillhörighet efter fullgjord grundutbildning får talan ej föras.

Talan mot annat beslut enligt 19 § föres hos värnpliktsnämnden genom besvär som skola ha inkommit inom två veckor från den dag klaganden fick del av beslutet. (*Lag 1971:1162*)

23 §

Beslut enligt 12 eller 19 § skall lända till efterrättelse utan hinder av att talan föres mot beslutet. (*Lag 1971:1162*)

24 §

Mot värnpliktsnämndens beslut enligt 21 eller 22 § får talan ej föras.

25 §

För redovisning av värnpliktiga skola finnas truppregistreringsmyndigheter enligt föreskrifter som meddelas av regeringen eller av myndighet som regeringen bestämmer. (*Lag 1975:555*)

26 §

Till ledning vid inskrivning och redovisning av värnpliktiga skola av vederbörande myndigheter lämnas erforderliga uppgifter och upplysningar enligt bestämmelser, som utfärdas av regeringen. (*Lag 1975:555*)

3 kap. Om de värnpliktigas tjänstgöring m.m.

27 §

1. De värnpliktigas utbildningstid

Värnpliktsutbildningen utgöres av grundutbildning och repetitionsutbildning. Repetitionsutbildningen kan utgöras av krigsförbandsövningar, särskilda övningar, fackövningar, särskilda fackövningar och mobiliseringsövningar.

A. Värnpliktig, som uttagits för utbildning vid armén, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. menig kategori G eller F minst 220 och högst 245 dagar,
2. menig kategori E minst 290 och högst 315 dagar eller, i särskilt kvalificerad befattning, minst 325 och högst 350 dagar,
3. gruppbefäl minst 290 och högst 315 dagar,
4. plutonsbefäl minst 325 och högst 360 dagar eller, i särskilt kvalificerad befattning, minst 395 och högst 450 dagar,
5. kompanibefäl samma tid som för plutonsbefäl samt ytterligare 90 dagar.

Värnpliktig, som uttagits för utbildning vid flottan, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. menig kategori G minst 285 och högst 310 dagar,
2. menig kategori F minst 325 och högst 350 dagar,
3. menig kategori E minst 415 och högst 440 dagar,
4. gruppbefäl minst 325 och högst 350 dagar,
5. plutonsbefäl minst 380 och högst 440 dagar eller, om den värnpliktige har avlagt sjökaptens- eller sjöingenjörsexamen, minst 325 och högst 350 dagar,
6. kompanibefäl samma tid som för plutonsbefäl samt ytterligare 90 dagar.

Värnpliktig, som uttagits för utbildning vid kustartilleriet, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. menig kategori G eller F minst 225 och högst 250 dagar,
2. menig kategori E minst 290 och högst 315 dagar,
3. gruppbefäl minst 290 och högst 315 dagar,
4. plutonsbefäl minst 380 och högst 405 dagar,
5. kompanibefäl samma tid som för plutonsbefäl samt ytterligare 90 dagar.

Värnpliktig, som uttagits för utbildning vid flygvapnet, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. menig kategori G eller F minst 225 och högst 250 dagar,
2. menig kategori E minst 325 och högst 350 dagar,
3. gruppbefäl minst 325 och högst 350 dagar eller, i särskild befattning i underhålls- eller underrättelsetjänst, minst 260 och högst 300 dagar,
4. plutonsbefäl minst 335 och högst 360 dagar,
5. kompanibefäl samma tid som för plutonsbefäl samt ytterligare 90 dagar.

Värnpliktig, som uttagits för utbildning till någon av följande särskilda befattningar, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. apotekare minst 200 och högst 225 dagar,
2. läkare minst 200 och högst 225 dagar,
3. läkarassistent minst 230 och högst 255 dagar,
4. fältpräst minst 320 och högst 345 dagar,
5. personalvårdsassistent minst 320 och högst 345 dagar,
6. tekniker vid armén minst 320 och högst 345 dagar och vid kustartilleriet minst 380 och högst 405 dagar,
7. systemtekniker vid flygvapnet minst 340 och högst 365 dagar,
8. meteorolog minst 340 och högst 365 dagar.

Värnpliktig, som uttagits till bevaknings- eller depåtjänst skall fullgöra grundutbildning som omfattar vid

1. armén minst 220 och högst 245 dagar,
2. flottan minst 285 och högst 310 dagar,
3. kustartilleriet minst 285 och högst 310 dagar,
4. flygvapnet minst 310 och högst 335 dagar.

B. Värnpliktig skall fullgöra högst fem krigsförbandsövningar.

Krigsförbandsövning skall vid armén och marinen omfatta för värnpliktig i befattning för

1. menig högst 21 eller, i befattning för menig på stamstridsfartyg vid flottan eller i särskilt kvalificerad befattning för menig, högst 25 dagar,
2. gruppbefäl högst 25 eller, i befattning för gruppbefäl på stamstridsfartyg vid flottan, högst 32 dagar,
3. plutons- eller kompanibefäl högst 32 dagar.

Krigsförbandsövning skall vid flygvapnet omfatta för värnpliktig i befattning för

1. menig högst 15 dagar,
2. gruppbefäl högst 15 eller, i särskilt kvalificerad befattning för gruppbefäl, högst 22 dagar,
3. plutons- eller kompanibefäl högst 22 dagar.

För värnpliktig vid flottan i befattning för menig på sådant hjälpfartyg som det krävs speciella åtgärder för att rusta får krigsförbandsövningen utsträckas att omfatta högst 25 dagar. För värnpliktig vid flottan i befattning som menig radiosignalist eller, på stamstridsfartyg, i annan kvalificerad befattning, liksom för värnpliktig i befattning för menig på sådant stamstridsfartyg som det krävs speciella åtgärder för att rusta får krigsförbandsövningen utsträckas till att omfatta högst 32 dagar.

För värnpliktig i befattning som kompanichef eller kompanikvartermästare eller i motsvarande befattning eller med uppgift som materielredogörare kan tiden för krigsförbandsövningen utsträckas till att omfatta högst två dagar utöver den tid den värnpliktige eljest skall tjänstgöra.

Tiden för en krigsförbandsövning får tagas i anspråk för en fackövning. En krigsförbandsövning för värnpliktig i befattning på stamstridsfartyg vid flottan får uppdelas i högst fyra delövningar.

C. Värnpliktig i befattning för plutons- eller kompanibefäl samt värnpliktig i särskilt kvalificerad befattning för menig eller gruppbefäl kan åläggas fullgöra högst fem särskilda övningar.

Särskild övning skall omfatta högst elva dagar vid armén och marinen samt högst fyra dagar vid flygvapnet.

Värnpliktig, som vid förband skall fullgöra uppgift av särskild betydelse för genomförande av förbandets mobilisering eller som är krigsplacerad vid förband, vars mobilisering är avsedd att kunna genomföras på avsevärt kortare tid än som gäller för huvuddelen av försvarsmaktens förband, kan åläggas att fullgöra högst fem mobiliseringsövningar om sammanlagt högst åtta dagar.

Tiden för särskild övning får tagas i anspråk för särskild fackövning. Vid flygvapnet får särskild övning uppdelas i två delövningar, om den värnpliktige medger det. (*Lag 1986:110*)

2. Beredskapsövning

Därest regeringen med hänsyn till krigsberedskapen så prövar nödigt, må värnpliktig kunna åläggas att, utöver i 1 mom. avsedd tjänstgöring, i den ordning regeringen bestämmer fullgöra en eller flera beredskapsövningar om sammanlagt högst etthundraåttio dagar.

Om tillgodoräknande av beredskapsövning såsom fullgjord repetitionsövning äger regeringen förordna. (*Lag 1975:555*)

3. Särskilda bestämmelser

A. Därest, på sätt regeringen närmare förordnar, uppehåll skall äga rum viss tid under pågående tjänstgöring, äge värnpliktig, som så önskar, efter därom hos vederbörande militärmyndighet gjord framställning, kvarstanna i tjänstgöring intill utgången av den tjänstgöringsperiod, till vilken han inkallats.

B. Där sådant med hänsyn till utbruten farsot eller andra utomordentliga förhållanden prövas vara av nöden, äger regeringen förordna, att tjänstgöring skall taga sin början å senare tid än i 1 mom. föreskrives.

Likaledes äger regeringen där farsot utbrutit vid avdelning av försvarsmakten förordna om därstädes i tjänstgöring varande värnpliktigas kvarhållande så lång tid utöver den föreskrivna tjänstgöringstiden som finnes nödigt till förebyggande av smittas spridande.

C. Varder fartyg, därå värnpliktig tjänstgör, hindrat att ingå till ort inom riket, där byte av personal kan äga rum, och kan till följd därav avmönstring ej ske, då tiden för den tjänstgöring, till vilken den värnpliktige inkallats, gått till ända, är denne skyldig att tjänstgöra ombord, till dess avmönstring kan äga rum.

D. Värnpliktig, vilken till följd av sjukdom eller skada, vartill tjänstgöringen kan antagas hava varit orsak, icke deltagit i tjänstgöring, äger såsom tjänstgöringstid tillgodoräkna sig den tid, han sålunda varit frånvarande från tjänstgöring.

Regeringen förordnar huruvida och i vad mån värnpliktig, som av annan anledning än nu nämnts varit frånvarande från tjänstgöringen, äger tillgodoräkna sig tiden för frånvaron såsom tjänstgöringstid.

I vilken ordning värnpliktig, som varit frånvarande från tjänstgöring utan att tiden för frånvaron må tillgodoräknas honom, skall fullgöra återstående tjänstgöringsskyldighet samt i vad mån därvid må tillgodoräknas honom föregående tjänstgöringstid, bestämmer ock regeringen. (*Lag 1975:555*)

28 §

1. Då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver, må regeringen till tjänstgöring inkalla samtliga värnpliktiga eller värnpliktiga till det större eller mindre antal, som finnes behövt. Erfordras i fall, då icke samtliga värnpliktiga inkallats till sådan tjänstgöring, att de värnpliktiga äro inkallade under längre tid, skall inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas. (*Lag 1975:555*)

2. (upph.g. *Lag 1975:555*)

29 §

Ärende om befrielse från värnpliktstjänstgöring enligt 5 § första stycket och om anstånd med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. prövas efter ansökan av den värnpliktige av chefen för värnpliktsverket eller, enligt hans bestämmande, av annan truppregreringsmyndighet.

Talan mot beslut i ärende som avses i första stycket föres hos värnpliktsnämnden genom besvär som skola ha inkommit inom två veckor från den dag klaganden fick del av beslutet.

Lämnas ansökan om anstånd med att påbörja tjänstgöring utan bifall, skall den värnpliktige inställa sig till tjänstgöring oaktat han för talan mot beslutet.

Mot värnpliktsnämndens beslut må talan icke föras. (*Lag 1976:307*)

30 §

Värnpliktsnämnden består av ordförande och högst fyra andra ledamöter. För ledamot skall finnas ersättare. Vid hinder för ordföranden tjänstgör ersättare för honom som ordförande.

Regeringen utser ledamöter och ersättare för viss tid.

Värnpliktsnämnden är beslutför när ordförande eller ersättare för honom samt minst en annan ledamot äro närvarande. När ärende av större vikt handlägges, böra om möjligt samtliga ledamöter närvara.

Som nämndens beslut gäller den mening varom de flesta förena sig eller, vid lika röstetal eller om samtliga ledamöter äro av olika mening, den mening som ordföranden biträder.

Rättegångsbalkens bestämmelser om jäv mot domare gälla i tillämpliga delar ledamot av värnpliktsnämnden. (*Lag 1975:555*)

31 §

Värnpliktig inkallas till tjänstgöring genom personlig order. Inkallelse må dock, där regeringen så förordnar, ske på annat ändamålsenligt sätt. (*Lag 1975:555*)

32 §

Värnpliktig skall efterkomma kallelse till tjänstgöring. Är han av laga förfall hindrad att inställa sig, skall han så snart det kan ske anmäla förfallet till den som utfärdat kallelsen.

Värnpliktig skall ställa sig till efter rättelse de tjänstgöringsföreskrifter som meddelas honom.

33 §

Värnpliktig är i samband med tjänstgöring berättigad till dagersättning eller dagpenning, särskild ersättning för tjänstgöring i viss befattning, uttryckningsbidrag, reseförmåner, fri förplägnad, fri inkvartering, fri utrustning samt fri hälso- och sjukvård. När värnpliktig tjänstgör enligt 27 § 2 mom. eller 28 § är han dessutom berättigad till fälttraktamente. Avlider värnpliktig under tid då han är berättigad till fri sjukvård, utgår begravningshjälp till hans dödsbo. Staten meddelar grupplivförsäkring för dödsfall åt värnpliktig under tjänstgöring.

Om värnpliktigs rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1978:520), lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd och lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada.

Vid inkallelse till värnpliktstjänstgöring enligt 28 § må föreskrivas, att värnpliktig skall medföra proviant för högst tre dagar samt förse sig med beklädnad intill dess sådan anskaffats. Skälig ersättning härför skall beredas honom av staten. (*Lag 1978:521*)

4 kap. Om adressanmälan och uppgiftsskyldighet

34 §

Inskriften värnpliktig, som ej är inkallad till tjänstgöring eller inskriven i sjömansregister och anställd som sjöman enligt sjömanslagen (1973:282) på svenskt handelsfartyg i när- eller fjärrfart, skall vidtaga sådan åtgärd att postförsändelse från militär myndighet utan dröjsmål kan komma honom tillhanda. (*Lag 1975:555*)

35 §

Värnpliktig skall utkvittera postförsändelse från militär myndighet, taga del av försändelsens innehåll samt inom åtta dagar efter anmodan lämna myndigheten de upplysningar som fordras om personliga förhållanden av betydelse för hans tjänstgöring.

5 kap. Om påföljder för åsidosättande av föreskrifterna i denna lag och om laga förfall

36 §

Värnpliktig, som utan laga förfall uteblir från inskrivningsförrättning, till vilken han kallats, eller som underlåter att fullgöra skyldighet att anmäla laga förfall enligt 18 §, döms till böter, högst ettusen kronor. (*Lag 1980:1137*)

37 §

Värnpliktig, som utan laga förfall underlåter att fullgöra skyldighet enligt 34 eller 35 §, döms till böter, högst ettusen kronor.

Lämnar han vid fullgörande av sådan skyldighet uppsåtligen eller av grov oaktsamhet oriktig uppgift, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader. (*Lag 1980:1137*)

38 § (upph.g. *Lag 1969:378*)39 § (upph.g. *Lag 1969:378*)

40 §

1. Uteblir värnpliktig utan anmält laga förfall från inskrivningsförrättning, till vilken han kallats, kan han på egen bekostnad hämtas till förrättningen genom polismyndighetens försorg.

2. Utebliver värnpliktig utan anmält laga förfall från tjänstgöring, vartill han blivit i laga ordning inkallad, må han likaledes på egen bekostnad hämtas till tjänstgöringens fullgörande.

Har inkallelse skett genom personlig order, vilken befordrats med posten, må den värnpliktige ej anses vara i laga ordning inkallad, om ordern återkommit till avsändaren såsom obeställbar. Därest ordern avsänts under den hos avsändaren senast anmälda adressen, må dock, där med hänsyn till krigsberedskapen skyndsamt inställelse är av nöden, förordnas om hämtning utan hinder därav att ordern ej delgivits den värnpliktige.

41 §

Såsom laga förfall enligt denna lag anses att någon är intagen i sådant hem som avses i 12 § lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga med stöd av 1 § andra stycket 2 eller tredje stycket sagda lag, intagen i häkte eller kriminalvårdsanstalt, eller att han är sjuk eller genom annan omständighet, som han ej bort förutse eller som eljest utgör giltig ursäkt, hindrats att fullgöra vad som ålegat honom.

Värnpliktig som är inskriven i sjömansregister skall anses ha laga förfall när han är anställd som sjöman enligt sjömanslagen (1973:282) på svenskt handelsfartyg i när- eller fjärrfart. (*Lag 1981:38*)

42 §

Sjukdom skall för att vara laga förfall styrkas med läkarintyg som anskaffas av den värnpliktige. Kan han ej skaffa sådant intyg, får han styrka sjukdomen med intyg av myndighet eller tjänsteman som regeringen bestämmer. (*Lag 1975:555*)

6 kap. Särskilda bestämmelser

43 §

Värnpliktig jämlikt denna lag åliggande tjänstgöring må icke avbrytas för undergående av förvandlingsstraff för böter.

44 §

Regeringen äger föreskriva, att bestämmelserna i denna lag icke skola tillämpas å personal, som på annan grund än värnplikt är tjänstgörings-skyldig vid försvarsmakten.

I vad mån fullgjord sådan tjänstgöringskyldighet skall anses motsvara tjänstgöring enligt denna lag bestämmer regeringen.

Vad sålunda stadgats skall äga motsvarande tillämpning å personal vid lots- och fyrväsendet.

Särskilda bestämmelser gälla för värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst. (*Lag 1975:555*)

45 §

Regeringen bestämmer, om och i vad mån samt under vilka villkor befrielse från de i denna lag föreskrivna skyldigheter må kunna tills vidare medgivas såsom renskötare sysselsatta värnpliktiga tillhörande samebefolkningen. (*Lag 1975:555*)

46 §

Regeringen eller myndighet som regeringen utser får besluta att värnpliktig tills vidare eller för viss tid icke åläggas tjänstgöring enligt denna lag, om den värnpliktige

1. vägrar eller underlåter att fullgöra vad som åligger honom eller olovligen avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället och det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen,

2. hos myndighet som regeringen bestämmer förklarar att han icke kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring och det med hänsyn till hans anslutning till religiöst samfund kan antagas att han icke kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. (*Lag 1978:525*)

Statens offentliga utredningar 1986

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Översyn av rättegångsbalken 2. Högsta domstolen och rättsbildningen. [1]
Påföljd för brott 1. Lagtext och sammanfattning. [13]
Påföljd för brott 2. Motiv. [14]
Påföljd för brott 3. Bilagor. [15]
Aktiers röstvärde. [23]
Integritetsskydd i informationssamhället. [24]
Åklagarväsendets lokala organisation m.m. [26]
Folkets främsta företrädare. [27]
Folkstyrelsen under krig och krigsfara. [28]
Fastighetsbildning 4. Förrättningsförfarande och boendeinflytande m.m. [29]
Framtid, huvudbetänkande. [33]
Framtid, bilagedel. [34]
Samernas folkrättsliga ställning. [36]
Förvärv av nya småhus. [38]

Försvarsdepartementet

- Militära skyddsområden. [7]
Datorer, sårbarhet, säkerhet. [12]
Vapenfriutbildningen i framtiden. [30]
Befrielse från värnpliktstjänstgöring. [43]

Socialdepartementet

- Allmänna socialtjänstfrågor. [19]
Barns behov och föräldrars rätt. [20]
Barns behov och föräldrars rätt — sammanfattning. [21]
Handel med teknisk sprit m. m. [35]

Finansdepartementet

- Soliditet och skälighet i försäkringsverksamheten. [8]
Riksbanken och riksgäldsfullmäktige. [22]
Reavinst aktier och obligationer. [37]
Skatteutredningar. [39]
Utgiftsskatt. Teknik och effekter. [40]
Utgiftsskatt. *Ej utk.* [41]

Utbildningsdepartementet

- En treårig yrkesutbildning — riktlinjer. [2]
En treårig yrkesutbildning — beskrivningar, förslag. [3]
Enklare skolförfattningar. Del 1. Sammanfattning, författningsförslag. [10]
Enklare skolförfattningar. Del 2. Motiv m.m. [11]

Jordbruksdepartementet

- Kontroll av livsmedel. [25]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Ny lönegarantilag. [9]

Bostadsdepartementet

- Bostadskommitténs slutbetänkande. Sammanfattning. [4]
Bostadskommitténs slutbetänkande. Del 1. [5]
Bostadskommitténs slutbetänkande. Del 2. [6]

Industridepartementet

- Vägar till effektiv energianvändning. [16]
EFU 87. [31]
EFU 87. Bilagedel. [32]
Bränsle och drivmedelsberedskapen under kriser och i krig. [42]

Civildepartementet

- Framtid i samverkan. Del 1. [17]
Framtid i samverkan. Del 2. [18]

Statens offentliga utredningar 1986

Kronologisk förteckning

1. Översyn av rättegångsbalken 2. Högsta domstolen och rättsbildningen. Ju.
 2. En treårig yrkesutbildning — riktlinjer. U.
 3. En treårig yrkesutbildning — beskrivningar, förslag. U.
 4. Bostadskommitténs slutbetänkande. Sammanfattning. Bo.
 5. Bostadskommitténs slutbetänkande. Del 1. Bo.
 6. Bostadskommitténs slutbetänkande. Del 2. Bo.
 7. Militära skyddsområden. Fö.
 8. Soliditet och skälighet i försäkringsverksamheten. Fi.
 9. Ny lönegarantilag. A.
 10. Enklare skolförfattningar. Del 1. Sammanfattning, författningsförslag. U.
 11. Enklare skolförfattningar. Del 2. Motiv m.m. U.
 12. Datorer, sårbarhet, säkerhet. Fö.
 13. Påföljd för brott 1. Lagtext och sammanfattning. Ju.
 14. Påföljd för brott 2. Motiv. Ju.
 15. Påföljd för brott 3. Bilagor. Ju.
 16. Vägar till effektiv energianvändning. I.
 17. Framtid i samverkan. Del 1. C.
 18. Framtid i samverkan. Del 2. C.
 19. Aktuella socialtjänstfrågor. S.
 20. Barns behov och föräldrars rätt. S.
 21. Barns behov och föräldrars rätt. Sammanfattning. S.
 22. Riksbanken och riksgäldsfullmäktige. Fi.
 23. Aktiers röstvärde. Ju.
 24. Integritetsskydd i informationssamhället. Ju.
 25. Kontroll av livsmedel. Jo.
 26. Åklagarväsendets lokala organisation m.m. Ju.
 27. Folkets främsta företrädare. Ju.
 28. Folkstyrelsen under krig och krigsfara. Ju.
 29. Fastighetsbildning 4. Förrättningsförfarande och boendeflyttande m.m. Ju.
 30. Vapenfriutbildningen i framtiden. Fö.
 31. EFU 87.1
 32. EFU 87. Bilagedel. 1.
 33. Framtid, huvudbetänkande. Ju.
 34. Framtid, bilagedel. Ju.
 35. Handel med teknisk sprit m.m. S.
 36. Samernas folkrättsliga ställning. Ju.
 37. Reavinst, aktier och obligationer. Fi.
 38. Förvärv av nya småhus. Ju.
 39. Skatteutredningar. Fi.
 40. Utgiftsskatt. Teknik och effekter. Fi.
 41. Utgiftsskatt. *Ej utk.* Fi.
 42. Bränsle- och drivmedelsberedskapen under kriser och i krig. I.
 43. Befrielse från värnpliktstjänstgöring. Fö.
-

Statens offentliga utredningar
SOU 1986:18

1. Inledning 1

2. Bakgrund 2

3. Syftet med utredningen 3

4. Utredningens uppdrag 4

5. Utredningens arbete 5

6. Utredningens förslag 6

7. Sammanfattning 7

8. Bilagor 8

9. Övrigt 9

10. Referenslista 10

11. Förkortningar 11

12. Avtrycksuppgifter 12

13. Tryckningskostnader 13

14. Förlagskostnader 14

15. Förlagslösa utgåvor 15

16. Förlagslösa utgåvor för utredningen 16

17. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 17

18. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 18

19. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 19

20. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 20

21. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 21

22. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 22

23. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 23

24. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 24

25. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 25

26. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 26

27. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 27

28. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 28

29. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 29

30. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 30

31. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 31

32. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 32

33. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 33

34. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 34

35. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 35

36. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 36

37. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 37

38. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 38

39. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 39

40. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 40

41. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 41

42. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 42

43. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 43

44. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 44

45. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 45

46. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 46

47. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 47

48. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 48

49. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 49

50. Förlagslösa utgåvor för utredningen för utredningen 50

KUNGL. BIBL.
1986-09-18
STOCKHOLM

